

INTERGEMEENTELIJK SAMENWERKINGSVERBAND
VOOR RUIMTELIJKE ORDENING EN SOCIO-ECONOMISCHE EXPANSIE

AALST – UTOPIA

OMGEVINGSAANLEG

ARCHEOLOGIENOTA – 2017C139

Poulain M., Klinkenborg S., Buckens M. & Cherretté B.

SOLVA-ARCHEOLOGIERAPPORT NR 105

Colofon

Project:

Aalst Utopia, omgevingsaanleg. Archeologienota (bureauonderzoek)
Projectcode – 2017C139
Projectnaam: 17-AAL-UT
SOLVA Archeologierapport 105

Opdrachtgevers:

Autonoom Gemeentebedrijf Stadsontwikkeling Aalst
Hopmarkt 50
9300 Aalst
Tel: 053 73 24 96

Uitvoerder:

SOLVA
Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie
Gentsesteenweg 1B
9520 Vlierzele
Tel: 053/64 65 20

Auteurs:

Maxime Poulain (tekst)
Sigrid Klinkenborg (erkend archeoloog)
Marieke Buckens (kaartmateriaal)
Bart Cherretté (redactie)

Bewaarplaats archeologisch ensemble:

Erkend onroerend erfgoeddepot SOLVA Archeologisch depot
Industrielaan 25B, 9320 Erembodegem
archeologie@so-lva.be
Tel: 053/64 65 36

Wettelijk depotnummer: D/2017/12.857/42

Afbeelding voorblad: Sfeerbeeld wetenschappelijke opgraving Aalst-Pupillensite (14/10/2016).

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	4
1. Planmatige context.....	4
2. Wettelijk kader	4
3. Resultaten.....	4
Verslag van de resultaten van het bureauonderzoek	6
1. Beschrijvend gedeelte	6
1.1. Administratieve gegevens	6
1.2. De archeologische voorkennis.....	8
1.3. De onderzoeksoopdracht	10
1.4. Een beschrijving van de werkwijze en strategie van het vooronderzoek	18
2. Assessmentrapport.....	20
2.1. Methoden, technieken en criteria.....	20
2.2. Een beschrijving van het assessment van de vondsten	20
2.3. Een beschrijving van het assessment van de stalen.....	20
2.4. Conservatie-assessment.....	20
2.5. Assessment van de sporen	20
2.6. Assessment van het onderzochte gebied.....	21
2.7. Evaluatie van de onderzoeksvragen en potentieel op kennisvermeerdering, en de aard en waardering daarvan	55
2.8. Beschrijving van de kaders waarbinnen het potentieel op kennisvermeerdering geëxploiteerd moet worden.....	60
2.9. Samenvatting gericht op een gespecialiseerd publiek.....	62
2.10. Samenvatting gericht op een niet gespecialiseerd publiek.....	63
2.6. Bibliografie.....	64
3. Bijlagen	66
3.1. Plannen of figurenlijst	66
3.2. Fotolijst.....	67
3.3. Lijst van de bijlagen	67

Samenvatting

1. Planmatige context

Het Autonoom Gemeentebedrijf Stadsontwikkeling Aalst (AGSA) wenst op de voormalige 'Pupillensite' te Aalst (bouwblok gelegen tussen Peperstraat en Graanmarkt) de publieke ruimte rondom de toekomstige Hoofdbibliotheek en Academie voor podiumkunsten heraan te leggen. Deze omgevingswerken kaderen in de herontwikkeling van dit bouwblok tot de zogenaamde Utopia-site, waar de Hoofdbibliotheek en de Academie voor podiumkunsten zullen gehuisvest worden.

Voor deze herontwikkeling is een deel van het gebouwwolume gesloopt, een ander deel wordt geïntegreerd in het nieuwe complex. De **slopijgswerken en de bouw van het gebouwencomplex** vielen nog onder de voormalige regelgeving van het Archeologiedecreet. Aangezien dit geschiedde in de transitieperiode tussen het Archeologiedecreet en de volledige inwerkingtreding van hoofdstuk 5 van het Onroerenderfgoeddecreet, waren overgangsmaatregelen van toepassing en zijn de archeologische opgravingen voor het geheel van het projectgebied reeds opgestart via het traject van 'wetenschappelijke opgraving' onder de nieuwe regelgeving. Zodoende kon de planning van het bouwproject alsnog aangehouden worden.

Voor de **omgevingswerken** zelf dient evenwel nog een stedenbouwkundige vergunning bekomen. Daarom dient voor dit gedeelte van de werken alsnog een archeologienota opgesteld te worden.

De werken omvatten (i) de afbraak van een bestaande woning en de aanleg van (ii) een fietsenstalling, (iii) afwateringen, nutsleidingen en afblaas voor vuile lucht, en (iv) de omgevingsaanleg van het plein.

2. Wettelijk kader

De zone bevindt zich binnen een beschermde archeologische site of archeologische zone. Bovendien bedraagt de oppervlakte van het projectgebied meer dan 300 m² en de ingreep in de bodem meer dan 100 m².

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 2°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **stedenbouwkundige vergunningsaanvraag** voor heraanleg van de omgeving. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.¹

3. Resultaten

SOLVA voerde in opdracht van het Autonoom Gemeentebedrijf Stadsontwikkeling Aalst het voorgeschreven archeologische (voor)onderzoek uit. Ten behoeve van het bekomen van een bekrachtigde archeologienota is een **bureauonderzoek** uitgevoerd.

Hieruit blijkt enerzijds dat het **binnenplein** van dit perceel reeds werd onderzocht door middel van een **opgraving met het oog op wetenschappelijke vraagstelling**. Anderzijds werden gelijktijdig met dit archeologisch onderzoek de gebouwen langs de **Peperstraat en de Esplanadestraat** deels gesloopt en archeologisch opgevolgd. Hierbij werd vastgesteld dat deze gebouwen het **bodemarchief** langsheen deze straten volledig hebben **verstoord**.

De **toegang tot het voormalige binnenplein van de Pupillensite ter hoogte van de Graanmarkt** is

¹ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 2.0 van 1 januari 2017.

opgenomen binnen de aflijning van de opgraving met het oog op wetenschappelijke vraagstelling, maar is voorlopig nog niet opgegraven omwille van de planning van de werken. Rekening houdend met het potentieel van dit onderzoeksgebied als de zone waar Zwarte Zusters zich vanaf de 15de eeuw vestigden, de oppervlakkige aanwezigheid van archeologische lagen en de goede bewaring van dit archeologisch erfgoed wordt in het kader van deze archeologienota voor de omgevingsaanleg voor deze zone derhalve nog een **opgraving** geadviseerd (= in feite dus een deel van de reeds voorziene wetenschappelijke opgraving).

Verslag van de resultaten van het bureauonderzoek

1. Beschrijvend gedeelte

1.1. Administratieve gegevens

Projectcode: 2017C139

Sitecode: 17-AAL-UT

Wettelijk depotnummer: D/2017/12.857/42

Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog: SOLVA OE/ERK/Archeoloog/2015/00038

Locatie: Oost-Vlaanderen, Aalst, Peperstraat 5-17 (figuur 1-2, foto 1-2)

Bounding box: punt 1: x=126755,16 / y=181243,14; punt 2: x=181198,03 / y=181198,03

Kadastrale gegevens: 1^e afdeling, sectie A, nr 453E

Oppervlakte van de bodemingreep: 1767,18 m²

Topografische kaart: zie figuur 2

Naam betrokken actoren en specialisten:

-Erkend archeoloog: Sigrïd Klinkenborg (OE/ERK/ARCHEOLOOG/2015/00064)

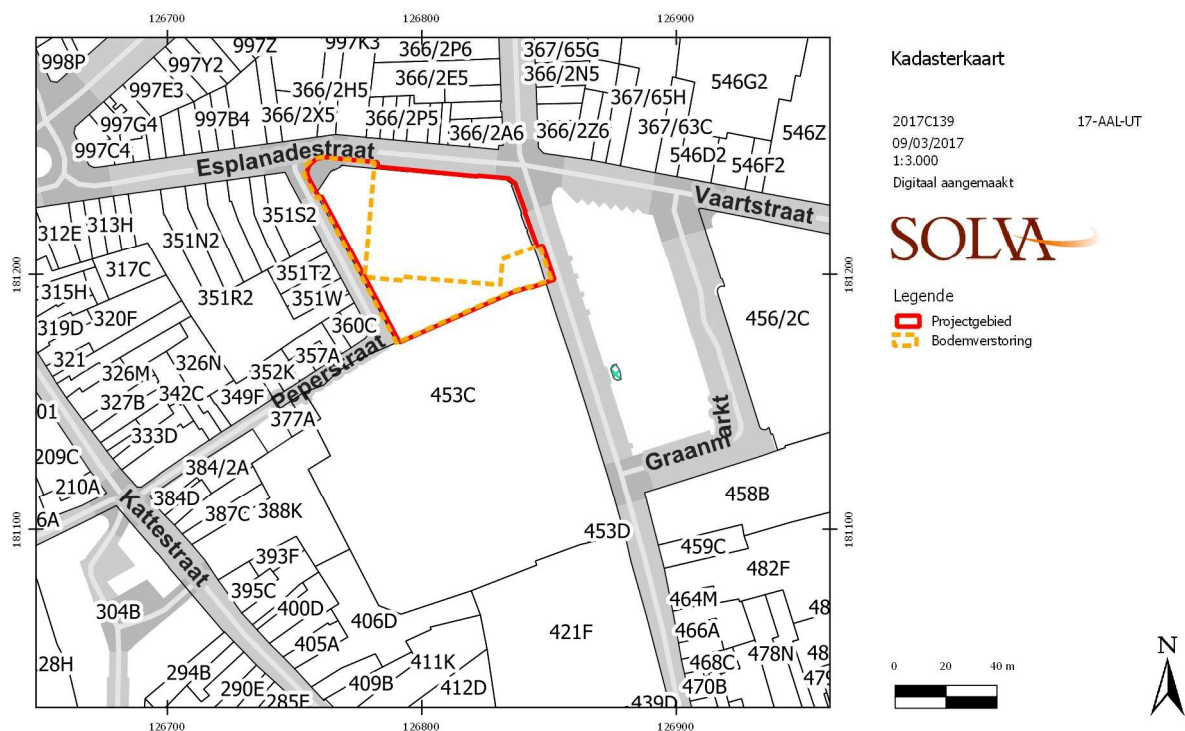
-Tekst: Maxime Poulain

-Kaartmateriaal: Marieke Buckens

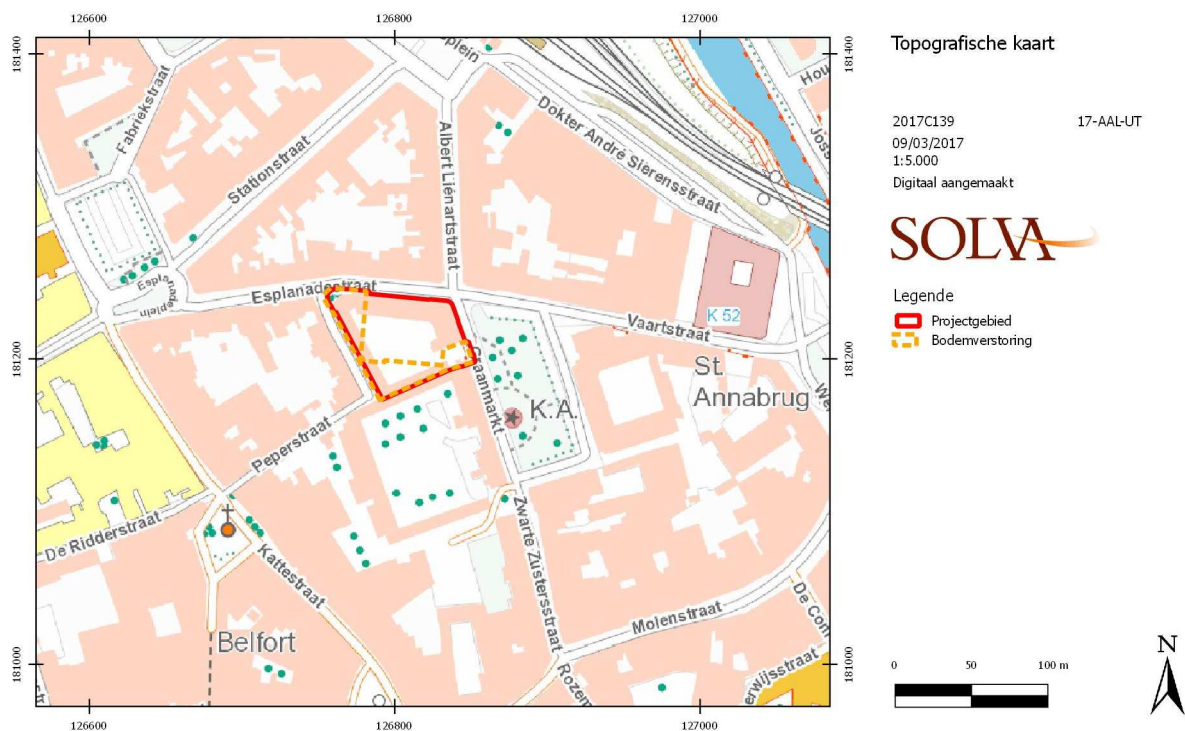
-Redactie: Bart Cherretté

Wetenschappelijke advisering:

Niet van toepassing.

Figuur 1. Uittreksel van het kadastraal plan met de situering van het projectgebied (AGIV, geraadpleegd via WMS).

Figuur 2. Detail van de topografische kaart met aanduiding van het projectgebied (AGIV, geraadpleegd via WMS).

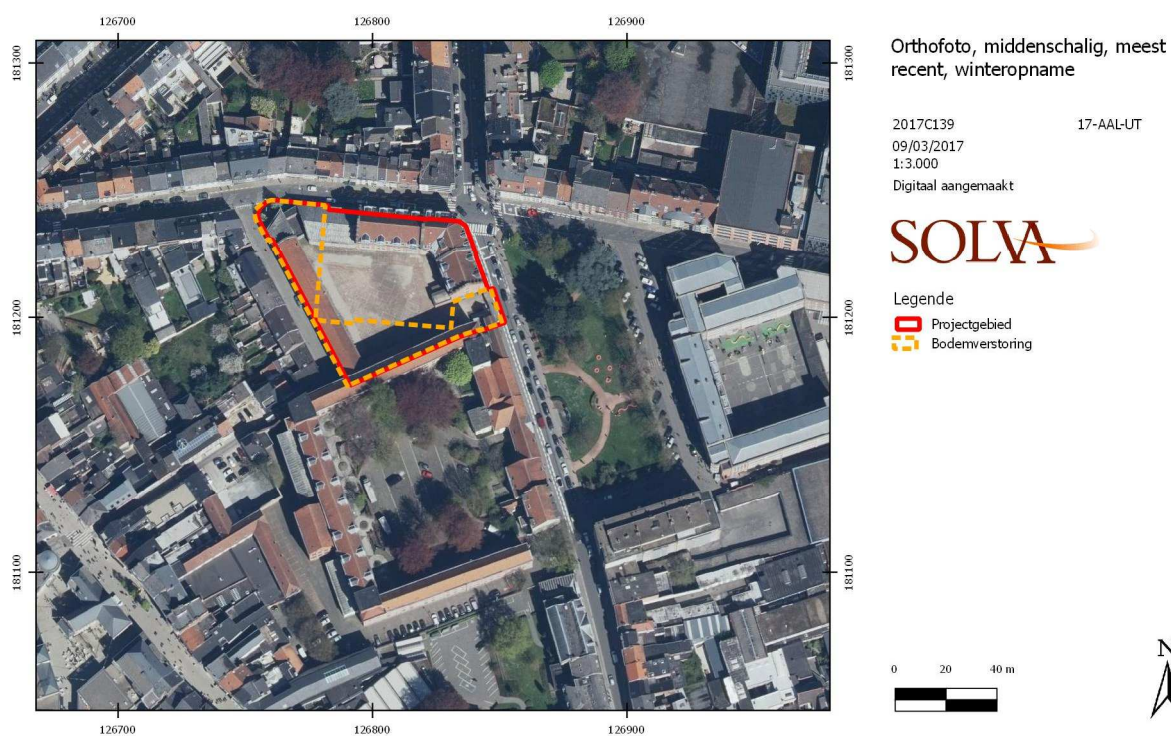

Foto 1. Luchtopname van het projectgebied voor de gedeeltelijke sloop van de gebouwen (AGIV, geraadpleegd via WMS).

Foto 2. Foto van de situatie voor de aanvang van de archeologische opgraving en sloop van de gebouwen (03/02/2015, SOLVA).

1.2. De archeologische voorkennis

Naar aanleiding van de slopingswerken voorafgaand aan de bouw van de nieuwe hoofdbibliotheek en academie voor podiumkunsten op deze plaats, en de bouwwerkzaamheden zelf, was het projectgebied reeds het onderwerp van een **wetenschappelijke opgraving onder de regelgeving van het Onroerenderfgoeddecreet**.

Aangezien de dossierbehandeling ten behoeve van de slopingswerken en de bouwwerkzaamheden nog onderworpen was aan het Archeologiedecreet, maar anderzijds ook gevat waren door de transitieperiode tussen het Archeologiedecreet en de volledige inwerkingtreding van hoofdstuk 5 van het Onroerenderfgoeddecreet, waren overgangsmaatregelen van toepassing en zijn de archeologische opgravingen reeds opgestart via het traject van 'wetenschappelijke opgraving' onder de nieuwe regelgeving. Zodoende kon de planning van het bouwproject aangehouden worden. Gelet op de omvang van de slopingswerken en de bouw van het nieuwe complex, nam deze wetenschappelijke opgraving het geheel van het projectgebied, inclusief de zone van de omgevingswerken, in beschouwing.

De toelatingsaanvraag en bijhorende duidingsnota voor de uitvoering van deze wetenschappelijke opgraving werden ingediend d.d. 05/07/2016 (aanvraagnummer OE-06-160609; vergund 07/07/2016).

Hierbij werd beargumenteerd dat de opgraving zich zal toespitsen op het centrale binnenplein van de 'Pupillensite' en niet in de zone van de gebouwen langs de Peperstraat en de Esplanadestraat. De aanwezigheid van deze bebouwing impliceerde immers reeds een grote vergraving van de bodem. Anderzijds konden de wetenschappelijke vraagstellingen die van toepassing zijn op het gehele niveau

van het projectgebied beantwoord worden door een vlakdekkende en stratigrafische opgraving van het binnenplein.

De sloop van de gebouwen, die gelijktijdig verliep met de uitvoering van de wetenschappelijke opgraving van het binnenplein, werden wel archeologisch opgevolgd. Daarbij kon effectief de grote vergraving van de bodem vastgesteld worden.

Het grootste gedeelte van de wetenschappelijke opgraving is op moment van dit schrijven (april 2017) uitgevoerd. Voor de aanpak van de wetenschappelijke opgraving is rekening gehouden met het toekomstige bouwvolume maar ook met de schuine taluds die tijdens de werken voor de bouw noodzakelijk waren (bijvoorbeeld schuin talud voor aanleg kelders). Daardoor werd het binnenplein, cf. de toelatingsaanvraag, volledig stratigrafisch opgegraven tot op de moederbodem. Archeologische waarden zijn derhalve niet meer aanwezig.

De toegangszone tot het binnenplein ter hoogte van de Graanmarkt, die deel uitmaakt van de zone voor wetenschappelijke opgraving, vormt hierop de uitzondering en is vooralsnog niet opgegraven omwille van de planning van de werkzaamheden. Aangezien deze zone integraal deel uitmaakt van het Zwarte Zusterklooster en gelet op de goede bewaring van archeologische resten in de reeds opgegraven zone, is hier bijgevolg nog wel een kennispotentieel aanwezig.

1.3. De onderzoeksoopdracht

1.3.1. Vraagstelling:

Het **bureauonderzoek** ten behoeve van de vergunningsaanvraag voor de werken heeft tot doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken, bewaringstoestand en waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek van het terrein?
- Welke gebruiksevolutie kende het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau?
- Wat is de aard en waardering van het kennispotentieel?
- Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?

1.3.2. De randvoorwaarden:

Niet van toepassing.

1.3.3. Beschrijving van de geplande werken:

Het Autonoom Gemeentebedrijf Stadsontwikkeling Aalst (AGSA) wenst op de Pupillensite te Aalst (Peperstraat 5-17, bouwblok tussen Peperstraat en Graanmarkt) de publieke ruimte rondom de toekomstige Hoofdbibliotheek en Academie van podiumkunsten heraan te leggen. Deze werken gaan gepaard met (i) de afbraak van een bestaande woning en de aanleg van (ii) een fietsenstalling, (iii) afwateringen, nutsleidingen en afblaas voor vuile lucht, en (iv) de omgevingsaanleg van het plein.

Het projectgebied

Het projectgebied grenst ten noorden aan de Esplanadestraat, ten westen aan de Peperstraat, ten oosten aan de Graanmarkt en bijhorend park. Ten zuiden sluit de rest van de Pupillensite aan.

De bestaande toestand

Op het projectgebied worden momenteel de hoofdbibliotheek en de academie voor podiumkunsten, samen onder de noemer Utopia, gebouwd.

Daartoe werden de gebouwen langs de Esplanadestraat en de Peperstraat, die onderdeel uitmaken van het projectgebied, deels gesloopt. Hun funderingen/vloerplaat zijn uitgebroken en archeologisch opgevolgd.

De verharding op het binnenplein werd ten tijde van de wetenschappelijke opgraving in functie daarvan integraal uitgebroken. Het binnenplein werd integraal stratigrafisch opgegraven met uitzondering van de toegang tot de binnenplaats (cf. *infra*). Na de opgraving werd de opgegraven zone met vermalen puin weer aangevuld in functie van de opstart van de bouwwerkzaamheden (figuur 3, 4).

De ontworpen toestand

Zie **figuren 5-11** en **bijlagen 3-10** voor grondplannen en profielen van de ontworpen toestand voor de omgevingsaanleg van de Pupillensite.

De werken omvatten (i) de afbraak van een bestaande woning en de aanleg van (ii) een fietsenstalling, (iii) enkele nutsleidingen (afwateringen, elektriciteit en afblaas voor vuile lucht), en (iv) de omgevingsaanleg van het plein. Hierbij blijft het bestaande terreinprofiel behouden (zie bijlagen 6 tot 8). In het onderstaande worden deze werken en hun respectievelijke bodemingrepen nader toegelicht.

1. Afbraak

Een bestaande uitbouw van een AIPA (Ageing in Place Aalst) woning wordt afgebroken (zie figuur 7/bijlage 4). In totaal betreft het 9,2 lm muurwerk. Er wordt bij deze werken niet geraakt aan de funderingen. Bijgevolg betekent de afbraak **geen bodemingreep**.

2. Fietsenstalling

Bij de heraanleg van de omgeving wordt ook een fietsenstalling voorzien (zie bijlagen 9 en 10). In de gevel van het aanpalende gebouw die in het verlengde van de Peperstraat ligt, wordt een oorspronkelijke doorgang heropend, die het toekomstige plein verbindt met het zuidelijke hof van de aanpalende gebouwenblok ten zuiden van de site. Aan weerszijden van de doorgang worden de bestaande openingen vergroot, zodat ze toegang kunnen geven aan een tijdelijke fietsenstalling. De doorgang kan worden afgesloten door een hekwerk. Ter hoogte van de toegang tot de fietsenstalling wordt het niveau van de doorgang lokaal verdiept. Aangezien deze verdieping zich bevindt in een reeds uitgegraven souterrain, betekent de aanleg van deze fietsenstalling **geen nieuwe bodemingreep**.

3. Nutsleidingen

Voor de aanleg van lokale afwateringen, nutsleidingen en een afblaas voor vuile lucht van het toekomstige gebouw zijn geen typeprofielen of dwarsdoorsnedes beschikbaar. Daarom wordt in onderstaande beschrijving steeds uitgegaan van de **maximale verstoring**, zoals meegedeeld door projectleider Ing. Kyo De Fraeye (d.d. 30/03/2017). Het betreft aansluitingen/afvoer van het gebouw zelf, niet van de ruimere omgeving. Alle nutsleidingen bevinden zich in de reeds opgegraven zones of opgevolgde slopingswerken.

Voor de aansluiting van 3 lichtpunten op de site worden nutsleidingen (**elektriciteitskabels**) aangelegd. Deze situeren zich maximaal op een diepte van **80 cm**.

Voor de afwatering van het terrein en de aansluiting op de rioleringen in de omgevende straten worden ook **afwateringen** aangelegd. Deze situeren zich onder het niveau van de nutsleidingen, op een maximale **diepte van 1 m**.

Ten slotte wordt ter hoogte van de kelder van de toekomstige bibliotheek en academie ten westen een **afblaas voor vuile lucht** voorzien. De funderingen voor deze afblaas zijn opgebouwd uit beton en liggen op een maximale **diepte van 3,4 m**, in overeenstemming met de kelderverdieping (zie figuur 11, bijlage 5).

Bij deze ingrepen geldt dat deze plaatsvinden binnen de onderzochte zones.

4. Omgevingsaanleg plein

Het plein aan de westzijde, gelegen aan de Esplanadestraat, zal functioneel ingericht worden met de hoofdingang van het gebouw. Hier stopt de bus en kunnen bezoekers hun fiets parkeren. Het plein aan de zuidzijde, daar waar de Peperstraat heden nog haar haakse bocht maakt, wordt ingericht als verblijfsruimte. Met mooi weer kan men hier op het terras van het leescafé genieten van de zon, en er zal een podium komen als onderdeel van het stedelijk interieur. Het gebouw zal hier het decor

vormen van een nieuwe stedelijke huiskamer, de eerste aanblik voor bezoekers uit de richting van de Grote Markt (zie figuur 6/bijlage 3).

Voor het vernoemde **podium** (figuur 9B/bijlage 5) bestaat de opbouw van de fundering uit steenslag (150 mm) en zandcement (150 mm). Hierop wordt het podium in gietbeton aangelegd. 110 mm komt hierbij onder het maaiveld te liggen. De **totale bodemingreep** bedraagt aldus **410 mm**.

De materialisering van het plein sluit aan bij de in Aalst aanwezige bestrating van natuurstenen kasseien. Er zal gebruik worden gemaakt van drie type stenen, die qua kleur en afmeting van elkaar verschillen. De kleuren zijn in verschillende gradaties van grijs en sluiten mooi aan bij de overige natuurstenen bestrating in Aalst, en vormen een natuurlijk contrast met de bakstenen omgeving van het plein. Er wordt specifiek rekening gehouden met het loopcomfort van de bezoekers van het plein, zonder glad te worden als het regent.

De opbouw van deze **verharding** bestaat uit steenslag (150 mm), zandcement (150 mm), een zandbed (30 mm) en kasseien (80 mm). Samen bedraagt de **bodemingreep** dus **41 cm** (figuur 8B/bijlage 5). Lokaal, **ter hoogte van roosters voor afwatering**, gaat de opbouw van de verharding dieper (figuur 10A/bijlage 5). Steenslag (250 mm), zandcement (200 mm), een zandbed (30 mm) en kasseien (80 mm) maken dat de totale **bodemingreep** **56 cm** bedraagt.

De **groenvakken** op het plein zijn onderdeel van de vlakverdeling en impliceren **geen** bijkomende **bodemingreep ten aanzien van de overige aanleg** (zie figuur 9A/bijlage 5).

Zowel op het westelijk als zuidelijke plein wordt een zomereik (omtrek min. 35 cm) voorzien. Voor de aanleg van de **boomput** wordt gerekend op een **diepte van 1,5 m**.

Bij het ontwerpen van de omgevingsaanleg is rekening gehouden met de wens van de brandweer om de interventie aan de zuidgevel van de bibliotheek/academie van podiumkunsten mogelijk te maken. Hiertoe zijn **overrijdbare groenstroken** voorzien (zie figuur 8B en 9A/bijlage 5). Hiervoor worden **kunststoftegels** gebruikt (**50x50x4 cm**).

Vanaf de Peperstraat worden **twee hellingen met verzinkbare palen** voorzien die de toegang tot het plein mogelijk maken. Dergelijke palen meten, zoals meegedeeld door de projectleider (d.d. 30/03/2017) 60 cm, de constructie waarin deze vervat zitten 85 cm. De **maximale verstoring** bedraagt hier dus **85 cm**. De omvang van deze palen in breedte is ca. 30 cm.

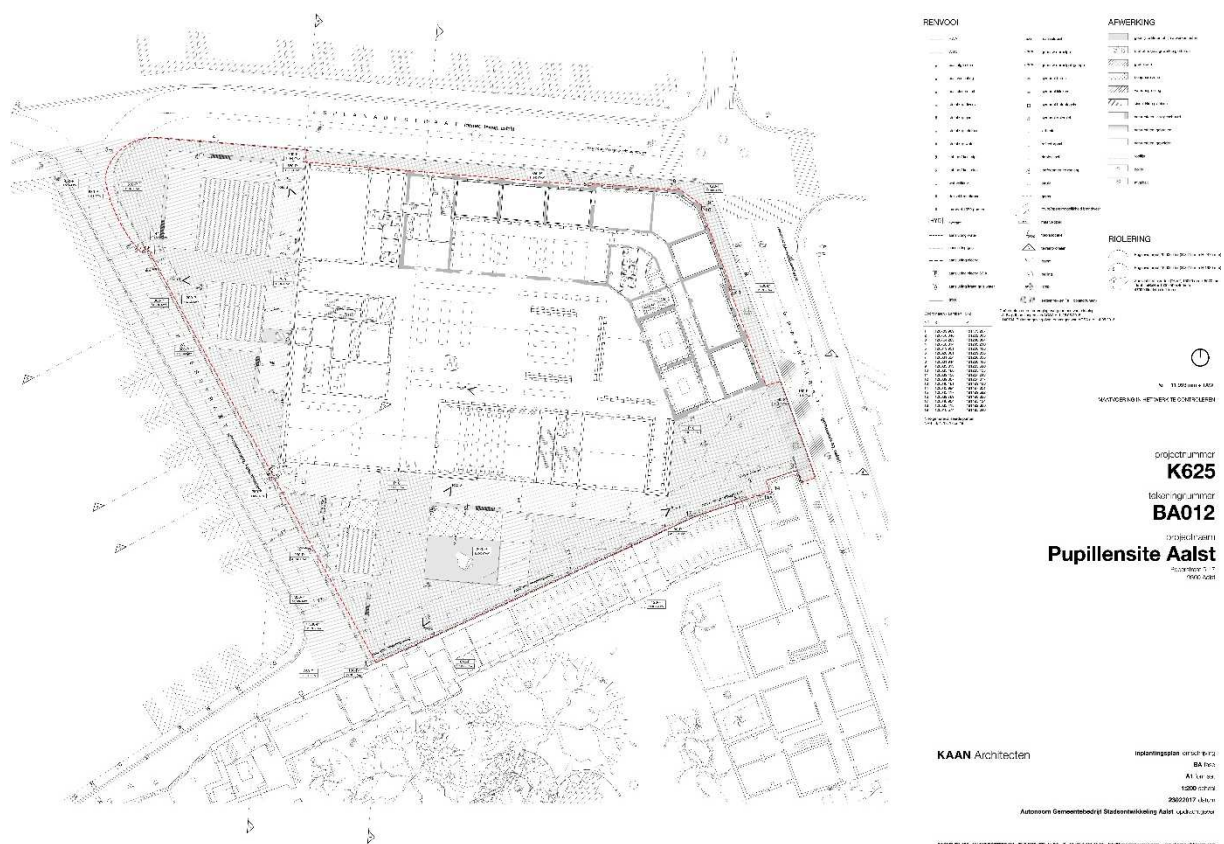
Samenvattend:

Naar aanleiding van de bouw van een bibliotheek en academie voor podiumkunsten werd reeds een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Daarbij werden de slopingswerken opgevolgd en het binnenplein (met uitzondering van de toegang) integraal stratigrafisch opgegraven.

Samenvattend worden de werken voor de omgevingsaanleg ingedeeld in (i) de afbraak van een bestaande woning (uitbouw) en de aanleg van (ii) een fietsenstalling, (iii) afwateringen, nutsleidingen en afblaas voor vuile lucht, en (iv) de omgevingsaanleg van het plein. Het terreinprofiel blijft hierbij onaangetast.

Zowel de afbraak van een bestaande uitbouw als de aanleg van een fietsenstalling betekent geen bodemingreep. Bij de omgevingsaanleg blijven de aanleg van groenvakken en overrijdbare groenvakken eveneens beperkt tot een diepte die minder is dan deze van de (voormalige) verharding.

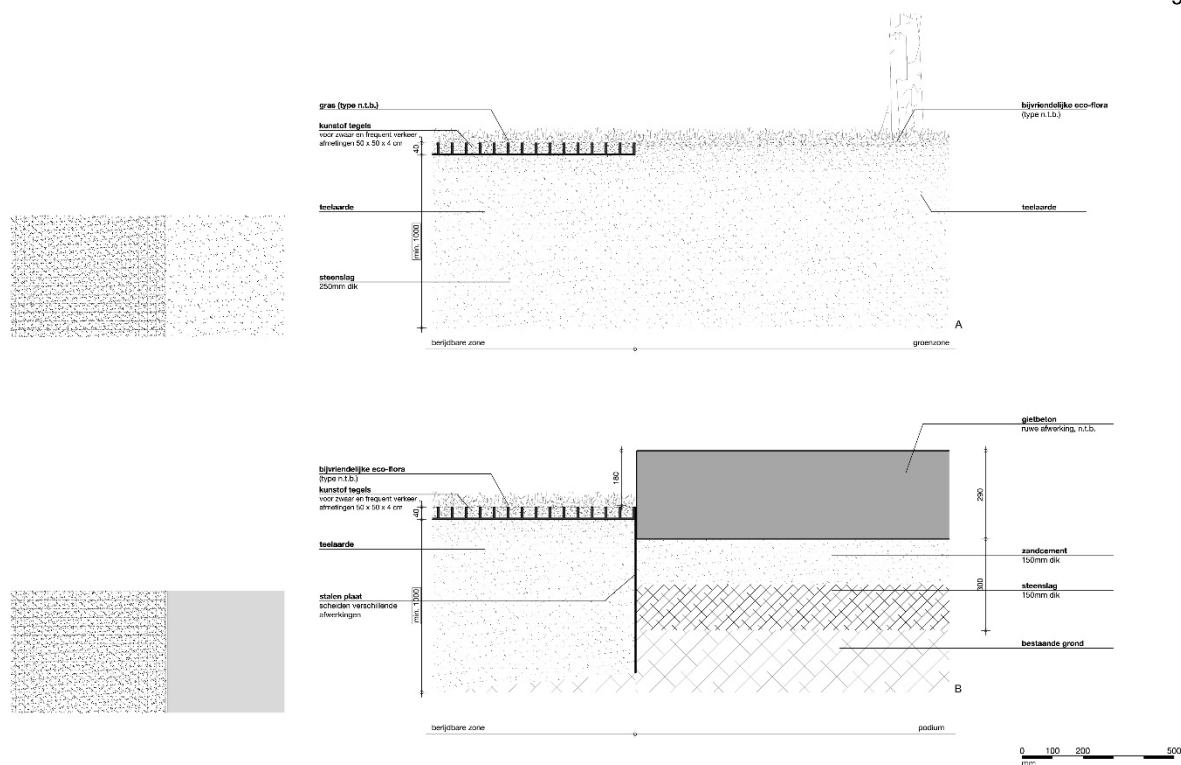
De bouw van een podium en aanleg van een nieuwe verharding met kasseien heeft een bodemingreep van 41 cm. Lokaal gaat de verharding dieper (tot 56 cm). Voorts wordt een boomput aangelegd (1,5 m), twee hellingen met verzinkbare palen (85 cm), afwateringen (1 m), nutsleidingen (80 cm) en de afblaas voor vuile lucht (3,4 m).

PRINCIPE DETAILS drawing no. **23022017** date **K625** project **1 : 10** scale

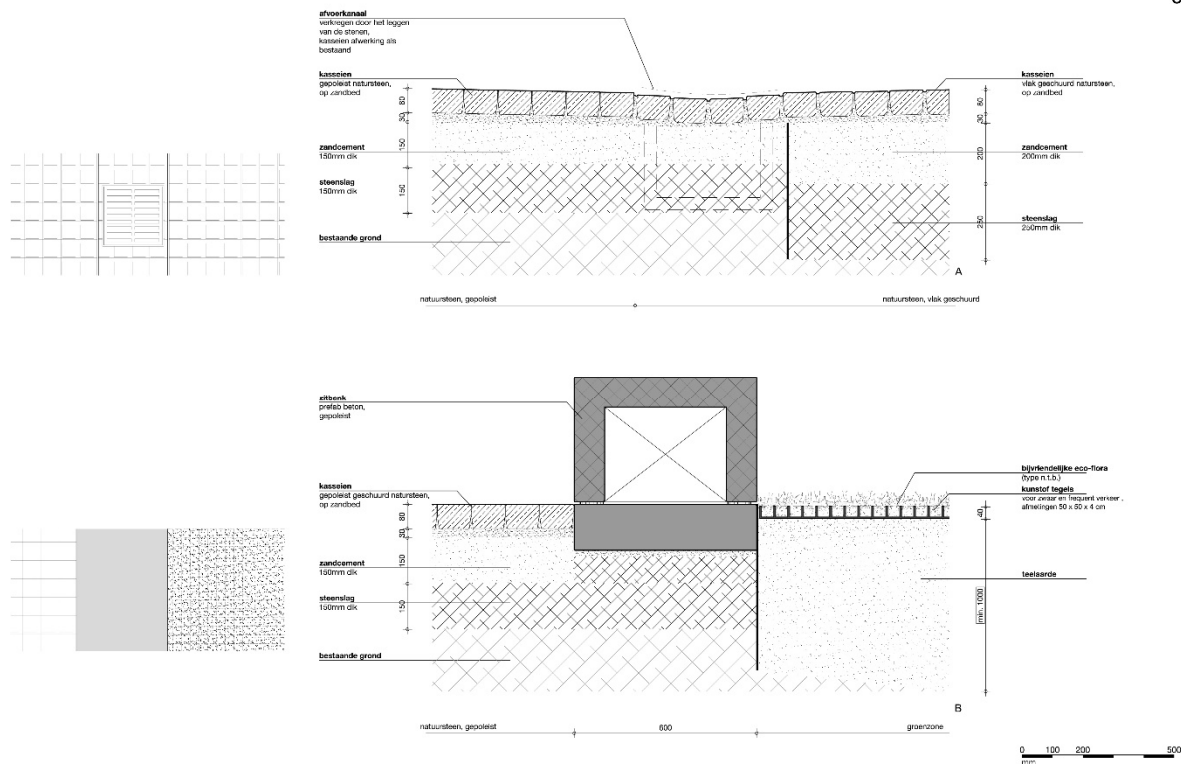
Figuur 8. Typeprofielen verhardingen en groenzones 1 (KAAN Architecten). Voor een gedetailleerde versie, zie bijlage 5.

KAAN Architecten

PRINCIPE DETAILS drawing no. 23022017 date K625 project 1 : 10 scale

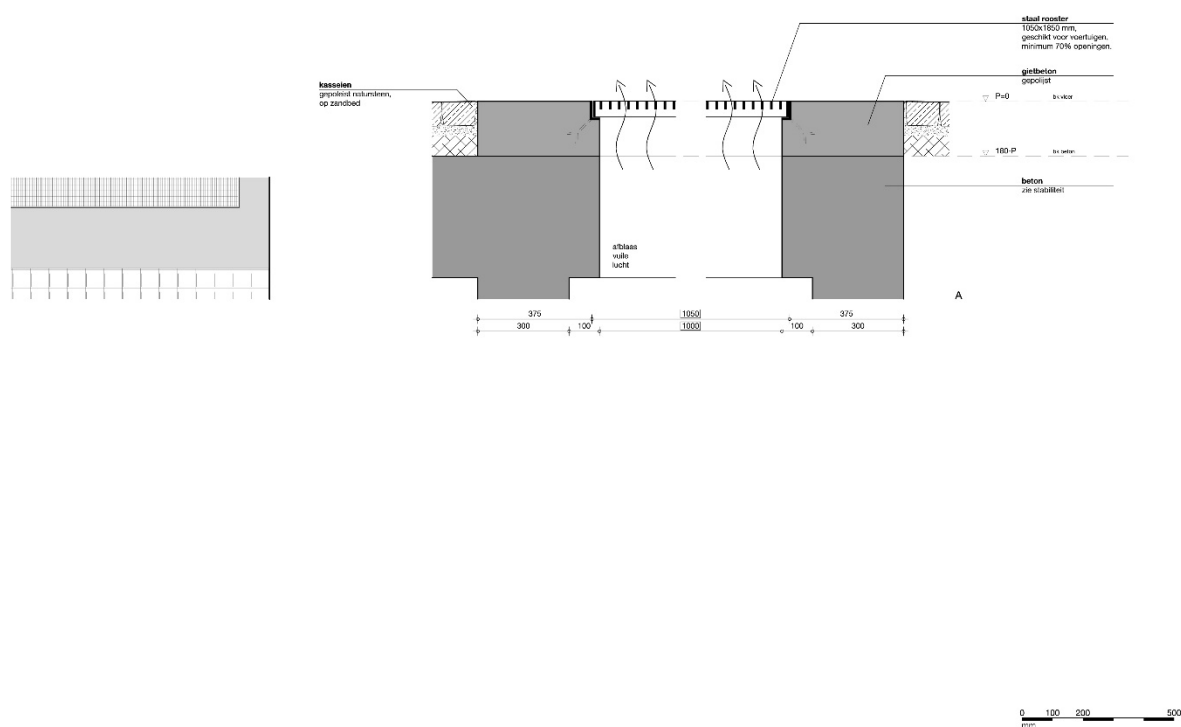
Figuur 9. Typeprofielen verhardingen en groenzones 2 (KAAN Architecten). Voor een gedetailleerde versie, zie bijlage 5.

KAAN Architecten

PRINCIPE DETAILS drawing no. 23022017 date K625 project 1 : 10 scale

Figuur 10. Typeprofielen verhardingen en groenzones 3 (KAAN Architecten). Voor een gedetailleerde versie, zie bijlage 5.

KAAN Architecten

PRINCIPE DETAILS drawing no. 23022017 date K625 project 1 : 10 scale

Figuur 11. Typeprofielen verhardingen en groenzones 4 (KAAN Architecten). Voor een gedetailleerde versie, zie bijlage 5.

1.4. Een beschrijving van de werkwijze en strategie van het vooronderzoek

1.4.1. *Motivering van de onderzoeksstrategie, -methoden en -technieken :*

-Strategie

In deze archeologienota wordt een **bureauonderzoek** uitgevoerd. Dit onderzoek heeft als bijkomend doel de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied te kennen. Daarvoor wordt bijzondere aandacht besteed aan de relevante ecologische en aardkundige gegevens en bronnen.

Dit bureauonderzoek moet uiteindelijk leiden tot een gemotiveerd advies of, en welke, maatregelen van verder vooronderzoek (met of zonder ingreep in de bodem) op het projectgebied noodzakelijk zijn.

-Methoden en technieken

Daartoe is enerzijds historisch en archeologisch bronnen- en online beschikbaar georeferereerd kaartenmateriaal geconsulteerd en zijn eventuele (recente) verstoringen binnen het projectgebied geïnterpreteerd, met het oog op het opstellen van een **archeologisch verwachtingspatroon**. Anderzijds is de **impact van de werken** op de ondergrond geëvalueerd. Deze impact werd afgewogen ten aanzien van het te veronderstellen verwachtingspatroon, op basis waarvan uiteindelijk een gemotiveerd advies kan opgesteld worden.

1.4.2. *Organisatie van het vooronderzoek:*

Alle hieronder vernoemde bronnen zijn geconsulteerd door Maxime Poulain. Opmaak van de figuren geschiedde door Marieke Buckens. Inhoudelijke afwegingen en keuzes zijn in overleg geschied tussen Maxime Poulain, Sigrid Klinkenborg en Bart Cherretté.

1.4.3. *Gebruikte materiaal en technische specificaties, en motivering van de selectie van bronnenmateriaal:*

Tijdens het bureauonderzoek is een analyse gemaakt van de **bodemsoorten**. Daarnaast werd onderzocht waar mogelijk afgedekte bodems en/of resten uit de prehistorie of jongere periodes kunnen verwacht worden. De aardkundige gegevens zijn online opgezocht via de Bodemverkenner (www.dov.vlaanderen.be) en de Geopunt-kaart (www.geopunt.be), de kaarten zelf zijn geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van deze kaarten is de Databank Ondergrond Vlaanderen.

Het belangrijkste beschikbare **historisch kaartmateriaal** werd geraadpleegd vooral om de grondgebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Deze informatie uit het historische kaartmateriaal kan een impact hebben op de kwaliteit van het eventueel oudere bodemarchief. Het historisch kaartmateriaal is, waar mogelijk, georeferereerd geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van het kaartenmateriaal is het Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen.

Voor het archeologisch kader werd de Centrale Archeologische Inventaris (**CAI**) geraadpleegd, alsook de beschikbare literaire bronnen.

De **ontwerpplannen** zijn door het AGSA ter beschikking gesteld.

Een terreinbezoek was niet noodzakelijk gezien de actuele toestand van het terrein zichtbaar is op recente luchtfoto's en beelden (Google Maps en Streetview), ons bekend is van tijdens de wetenschappelijke opgravingen en de opdrachtgever ons de huidige toestand van het terrein kon mededelen.

Alle gegevens werden hierna samengebundeld in voorliggende archeologienota.

1.4.4. *Beschrijving en motivering van afwijkende methodiek en van bijstellingen van de oorspronkelijke strategie:*

Niet van toepassing.

1.4.5. Inbreng van specialisten:

Niet van toepassing.

1.4.6. Omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door externen:

Niet van toepassing.

2. Assessmentrapport

2.1. Methoden, technieken en criteria

Dit assessmentrapport omvat alle informatie afkomstig uit het **bureauonderzoek**: dit zijn al de relevante gegevens die over het projectgebied verzameld kunnen worden uit toegankelijke literatuur en kaartmateriaal en bijdragen tot het gefundeerd inschatten van het archeologisch potentieel van het plangebied. Om dit laatste te bereiken worden de verzamelde gegevens met elkaar vergeleken, geconfronteerd en samengelegd. Vanuit deze assessment van het plangebied moet een goede motivering mogelijk zijn over de noodzaak en het nut van al dan niet verder te nemen maatregelen.

Een waardevol assessment van het archeologisch potentieel van een projectgebied op basis van een bureauonderzoek is enkel mogelijk indien de bronnen voldoende en afdoende relevante gegevens opleveren om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Bij afwezigheid of onvoldoende data zijn bijkomende maatregelen nodig om tot een correcte inschatting voor het projectgebied te komen.

2.2. Een beschrijving van het assessment van de vondsten

Niet van toepassing.

2.3. Een beschrijving van het assessment van de stalen

Niet van toepassing.

2.4. Conservatie-assessment

Alle gegenereerde data die in het kader van deze archeologienota tot stand komen, worden door SOLVA digitaal bewaard op een centrale server die dagelijks “in-huis” wordt geback-up’t en off-site wordt gekopieerd. Alle gegenereerde data en rapporten zijn geïntegreerd in de SOLVA-Archeologiedatabank raadpleegbaar. Een conservatie-assessment voor vondsten of stalen is bij deze bureaustudie niet van toepassing.

2.5. Assessment van de sporen

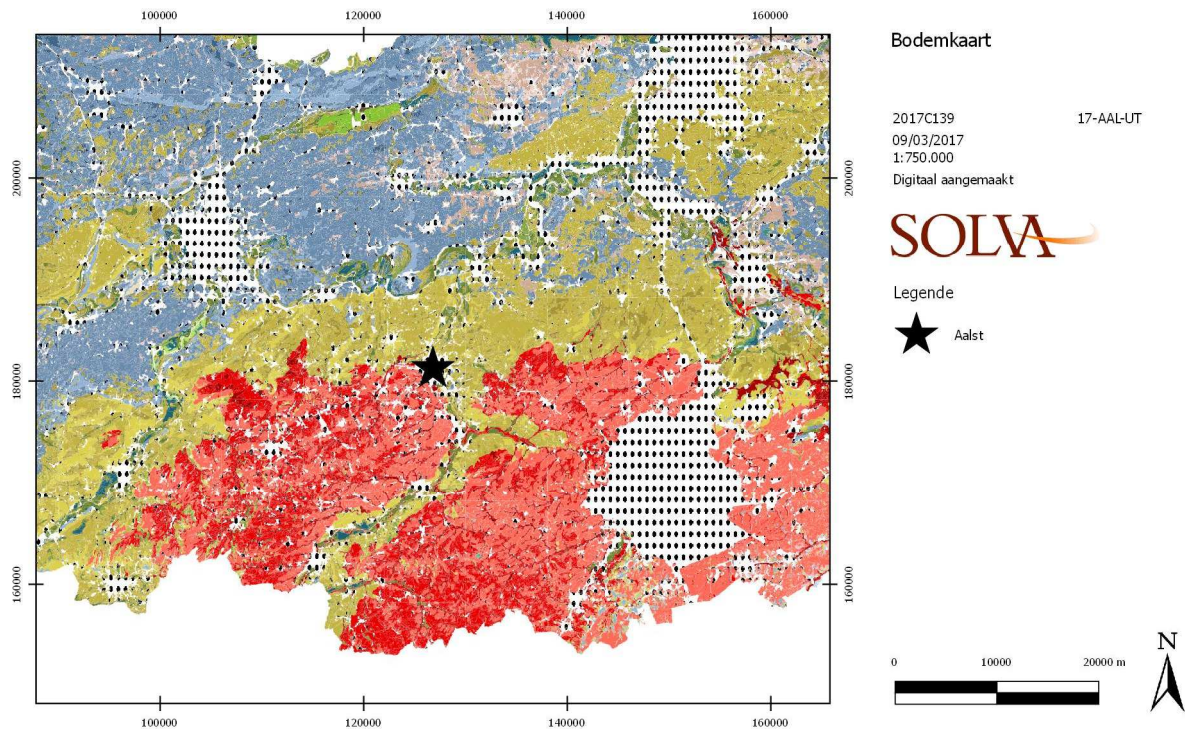
Niet van toepassing.

2.6. Assessment van het onderzochte gebied

2.6.1. Een tekstuele beschrijving van de landschappelijke ligging van het onderzochte gebied (aardkundige en hydrografische situering, grondgebruik, fysisch-geografische gegevens, geraadpleegde bronnen)

Algemene landschappelijke en planmatige situering

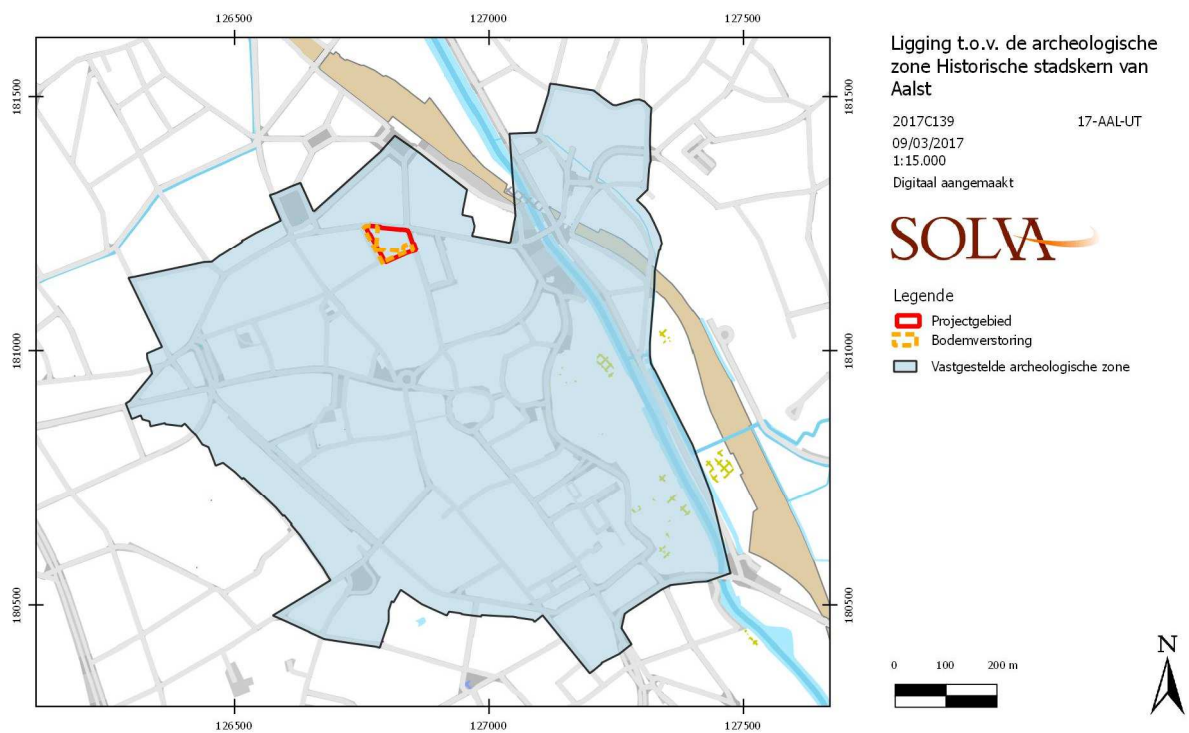
De Stad Aalst is gelegen in het oosten van de provincie Oost-Vlaanderen en bevindt zich in de Dendervallei. De historische binnenstad is grotendeels te situeren op de linkeroever van de Dender. Aalst bevindt zich op de overgang van het zandleemdistrict naar het lemig heuveldistrict.

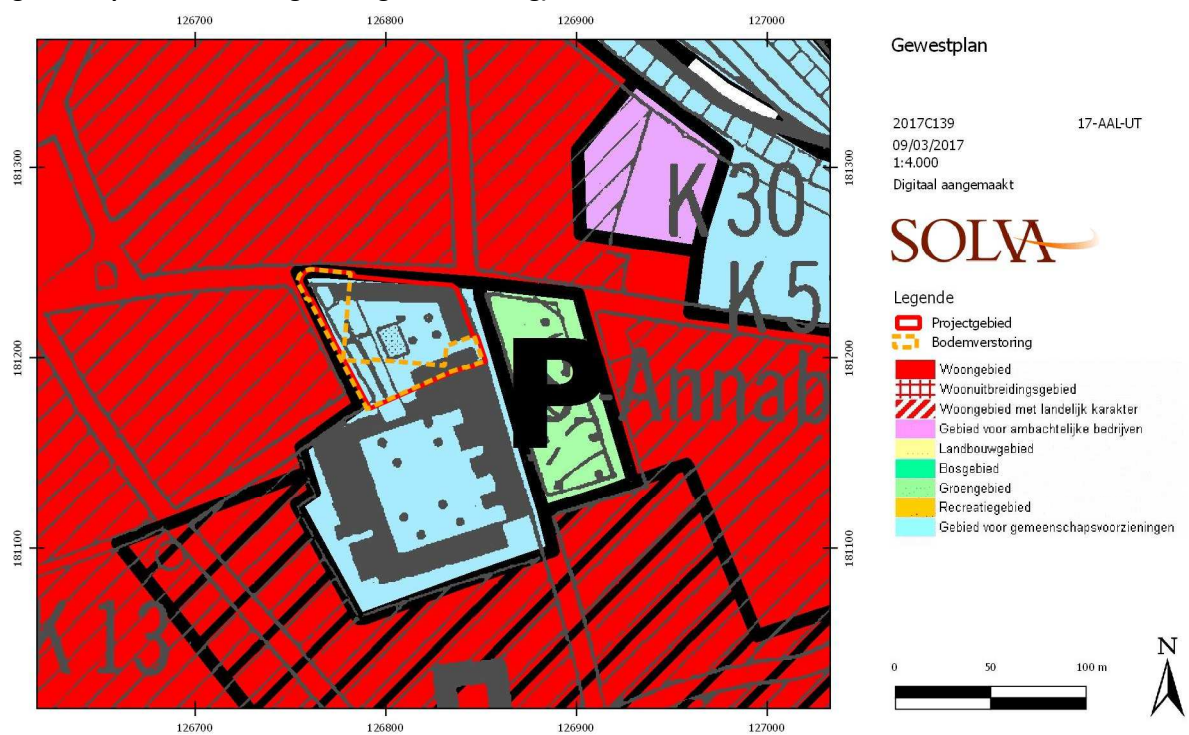
Figuur 12. Situering van het projectgebied op de bodemkaart (aangegeven met ster). Geel: zandleemstreek, rood: leemstreek (Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS).

Het projectgebied is gelegen in de archeologische zone van Aalst, zoals vastgesteld door het Agentschap Onroerend Erfgoed (figuur 13).² Het projectgebied grenst aan de Peperstraat ten westen, de Esplanadestraat ten noorden, de Graanmarkt en bijhorend park ten oosten en ten zuiden sluit de rest van de Pupillensite aan.

² <https://geo.onroenderfgoed.be/>

Figuur 13. Situering van het projectgebied (rood) ten opzichte van de archeologische zone van Aalst (blauw) (Agentschap Onroerend Erfgoed; eigen bewerking).

Figuur 14. Het gewestplan met de positie van het desbetreffende terrein (Departement Ruimte Vlaanderen, geraadpleegd via WMS).

Het projectgebied valt volgens het **gewestplan** (figuur 14) volledig binnen 'gebieden voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut' (blauw).

Aardkundige en hydrografische situering

-Algemene geologische en geomorfologische schets van de regio³

Het projectgebied is gesitueerd in het zogenaamde Midden-Vlaams glooiend zandleemdistrict. Het district bestaat uit een weinig tot matig geaccidenteerd tertiair glooiend landschap waarop voornamelijk zandlemige eolische gronden werden afgezet. Het district bevindt zich in Midden-Vlaanderen.

Het district vormt in feite een overgangszone tussen het 'Pleistoceen riviervalleiendistrict' (Vlaamse vallei) in het noorden en het 'Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict' in het zuiden. In principe zijn dergelijke gebieden soort- en gradiëntrijk, waarbij naast de typische ecosystemen van zandige en lemige gebieden ook allerlei soorten voorkomen die aan gradiënten gebonden zijn. Het is een bijna open kouterlandschap met nat bos en weiden in de depressies. In principe zou het ecodistrict nog verder in 3 subgebieden onderverdeeld kunnen worden: een vlak nat zandleemgebied vooral in het noordelijke deel van het district, een droog zandleemgebied voornamelijk in het centrale gedeelte en een golvend zandleemgebied met sterke invloed van de Tertiaire ondergrond vooral in het zuidelijk deel. Deze subgebieden duiden nog maar eens op het feit dat het district eerder als een overgangsg gebied te beschouwen is.

Tertiair

Tijdens het tertiair werden mariene zand- en kleilagen afgezet, achtereenvolgens de Formatie van Kortrijk, Formatie van Tielt, Formatie van Gent, Formatie van Lede en Formatie van Maldegem. Na daling van de zeespiegel werden deze sedimenten in het Pleistoceen (Quartair) door erosie aangetast, en dan voornamelijk de zandige formaties. De kleiige lagen boden meer weerstand aan de erosie en vormden de heuveltoppen van het tertiair reliëf. Het resultaat is een vrij sterk golvend en versneden tertiair oppervlak met een lichte daling naar het noorden toe.

Het tertiaire substraat bestaat in het oostelijke deel overwegend uit klei (leden uit de Formatie van Maldegem), terwijl het westelijke deel meer zandig is, met plaatselijk (kleiige) heuveltoppen. Dit weerspiegelt zich sterk in het huidige landschap (reliëf, waterhuishouding). Tijdens het Weichselglaciaal werd het tertiaire landschap grotendeels afgedekt met een quartaire voornamelijk niveo-eolische dekmantel. Dit pakket bezit een dikte van 0 tot 10m. De variatie in dikte wordt verklaard door topografie en de overheersende westenwind-richting tijdens de afzettingen. Het eolisch materiaal is het dikst in de depressies en op zwakke, naar het oosten gerichte hellingen (5 tot 10m). Op de ruggen bedraagt het nog 1 à 2m, terwijl het op de heuveltoppen dikwijls ontbreekt.

Quartair

De quartaire afzettingen werden in verschillende perioden tijdens het Weichselglaciaal afgezet. Het materiaal, dat tijdens de eerste twee fasen sedimenteerde, werd in de nabijheid van de Tertiaire verhevenheden vaak weggeërodeerd. In het begin van de derde fase werd ten gevolge van afspoeling en afglijding vaak tertiair, vooral zandig materiaal, verplaatst en vermengd met de niveo-eolische sedimenten. Dit verspoelde materiaal komt voor in de ondergrond van de meeste zandleemprofielen en is van groot belang voor de bodemgesteldheid, inclusief de waterhuishouding van de gronden. Op het einde van het Tardiglaciaal werden langs de Dender (Wieze-Denderbelle) duinruggen afgezet door verwaaiing van lokale voornamelijk licht zandleem sedimenten. Tijdens het Holocene werd

³ We baseren ons voor deze beschrijving op de definitie en karakterisering van de ecodistricten in Vlaanderen. In het concept 'ecodistrict' worden diverse geologische, geomorfologische, bodemkundige, hydrografische en historisch-geografische aspecten, die ook een determinerende invloed hebben gehad op het menselijk handelen in het verleden, in relatie tot elkaar besproken: Sevenant *et al.*, 2002.

alluvium in de valleien afgezet en in recente tijden traden nieuwe verstuingen en afzettingen op ten gevolge van ontbossingen.

Geomorfologie

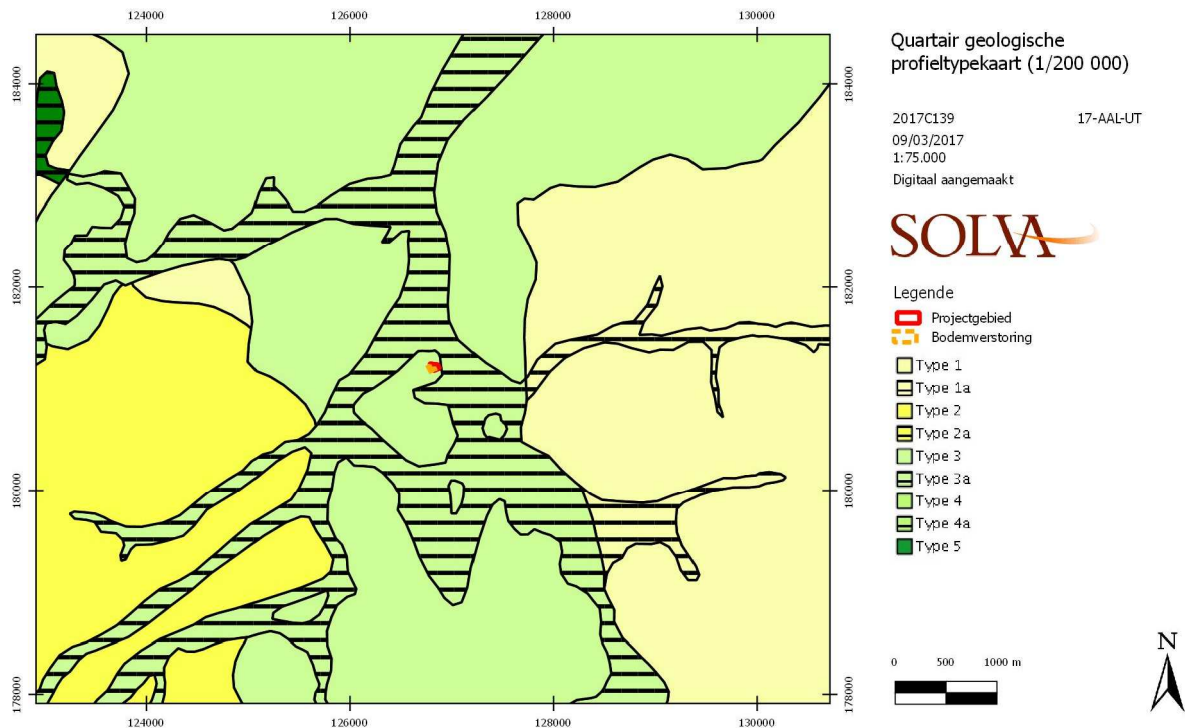
Hoewel de quartaire afzettingen een verzachting van het tertiaire landschap teweegbrachten, is het reliëf in hoofdzaak als een erosiereliëf te beschouwen. Het reliëf wordt in dit zandlemig gebied nog beïnvloed door het onderliggende tertiaire substraat. Vooral in het zuidelijke deel (aansluitend op het 'Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict') is deze invloed nog vrij duidelijk aanwezig. Het tertiair geaccidenteerd landschap in het noordelijk gedeelte is vrijwel geheel genivelleerd door de quartaire niveo-eolische dekmantel die tijdens het Weichselglaciaal werd afgezet.

Bodem

De Pleistocene sedimenten zijn de voornaamste bodemvormende bestanddelen in het district. Het zandige lössleem, dat in dit gebied afgezet werd tijdens de laatste ijstijd, wordt op een lager reliëfs niveau aangetroffen dan de zuivere lössafzettingen (afgezet in de zuidelijk gelegen districten). Het bezit soms een sterk variërende textuur indien het tijdens zijn afzetting vermengd werd met verspoeld tertiair zand. Niet tot zwak gleyige bodems met een textuur B-horizont (grijsbruine podsolachtige bodems) bevinden zich eerder in het zuiden van het district. Deze bodems werden gevormd onder een gemengd loofbos en zijn typisch voor zandleem- en leemgebieden. Doorgaans vertonen deze gronden een normale waterhuishouding. Elders overwegen gronden met een sterk gevlekte of verbrokkelde textuur B-horizont. Het betreft gedegradeerde grijsbruine podsolachtige bodems, die onder andere ontstaan zijn door het in cultuur brengen van gronden (en dus het rooien van de natuurlijke bosvegetatie). De zandleemgronden zijn niet tot matig gleyige gronden. Op de tertiaire opduikingen komen niet tot sterk gleyige gronden voor met een niet bepaalde profielontwikkeling. De beekvalleien worden gevormd door hydromorfe alluviale gronden.

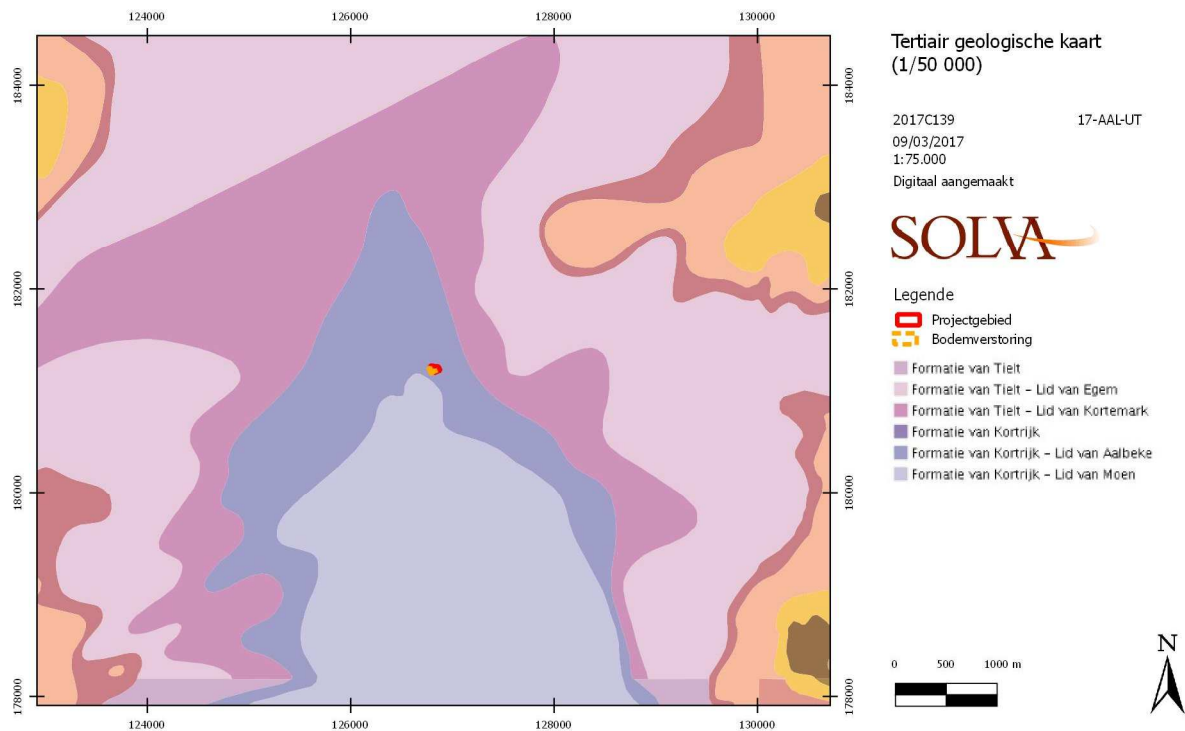
De textuur van de meeste zandleemgronden wordt lichter (zandiger) naarmate ze dieper liggen of gaan over tot verspoeld, kleiig, tertiair materiaal. In het zandleemgebied, waar het quartaire dek vaak op matige diepte op een zandig-lemig complex rust, hebben vele gronden een gebrekkige waterhuishouding, te wijten aan de langzame oppervlakkige drainering en aan een tijdelijk opgehouden watertafel. Deze watertafel wordt plaatselijk gevormd op een weinig doorlatende (tertiaire) laag (indien deze op minder dan 2-3 m diepte voorkomt). Op andere heuvels (bijvoorbeeld de heuvel ter hoogte van Lede), waar een sterk doorlatende tertiaire ondergrond voorkomt (tertiair zand), liggen goed ontwaterde gronden.

-Het projectgebied

Figuur 15. De quartair geologische profieltypekaart (Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS).

Op de **quartaire geologische** profieltypekaart (figuur 15) valt af te lezen dat op het terrein geen holocene en/of tardiglaciaire afzettingen bovenop de pleistocene sequentie afwezig zijn (type 3, groen).⁴

⁴ www.dov.vlaanderen.be

Figuur 16. De tertiair geologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS).

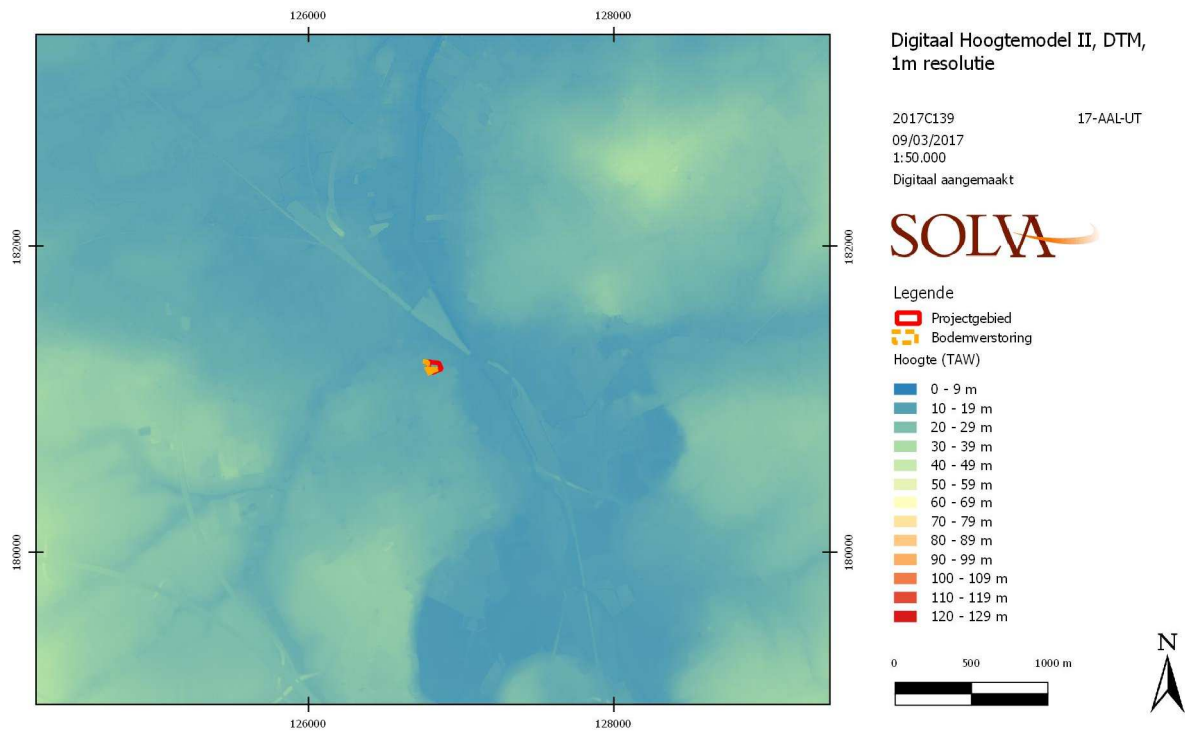
Op de **tertiair geologische** profieltypekaart (figuur 16) is te zien dat het projectgebied volledig gelegen is op de Formatie van Kortrijk, en meer bepaald op het Lid van Aalbeke, gekenmerkt door donkergrijze tot blauwe klei met glimmers.

Meer specifiek vermelden we enkele **boringen** in de omgeving van het gebied (data Dienst Ondergrond Vlaanderen). Ten zuiden, op het zuidelijke hof van de Pupillensite (ca. 20 m) is tot op 3 m sprake van *opvulling of geremanieerd materiaal* (boornummer kb22d71e-B1). Gelet op de oppervlakkigheid van de werken wordt de diepere bodemopbouw hier niet besproken. Ten noorden van het projectgebied, in de Esplanadestraat, wordt de 1ste meter onder het maaiveld niet beschreven, wellicht omdat het opnieuw geremanieerd materiaal betreft. Daarna is tot op een diepte van 11 m sprake van *grijsgeel kwartsachtig zand* (boornummer kb22d71e-B124). Opnieuw beperken we ons bij de bespreking van deze boring tot de bovenste laag.

Voor het gebied is **geen geomorfologische kaart** beschikbaar.

Fysisch-geografische gegevens en grondgebruik

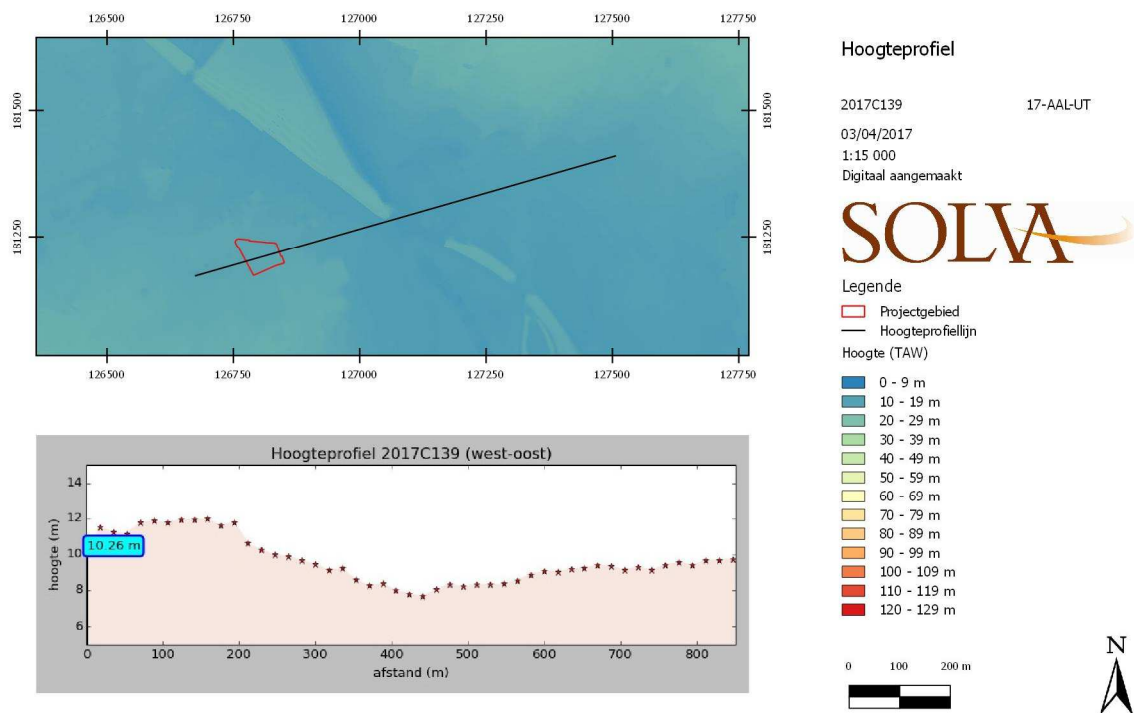
De middeleeuwse stad is ontstaan op de plaats waar één van de uitlopers van deze heuvels steil afdaalt naar de alluviale bedding van de Dender.⁵ Tijdens de winter kwam de bedding van de Dender tot aan de rand van deze uitloper. Aan de zuidzijde begrenst de vallei van de Hoezebeek en de Siesegembeek het hoger gelegen deel. Het zuidelijke deel van deze uitloper bestaat uit de Hoezekouter die langzaam afloopt in noordoostelijke richting. Waarschijnlijk is de middeleeuwse Aalsterkouter, zoals vermeld in de bronnen, te situeren in dit noordoostelijk deel (figuur 17).⁶

Figuur 17. Hoogtekaart met ligging van het projectgebied ten opzichte van de Dendervallei (AGIV; Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1 m; eigen bewerking).

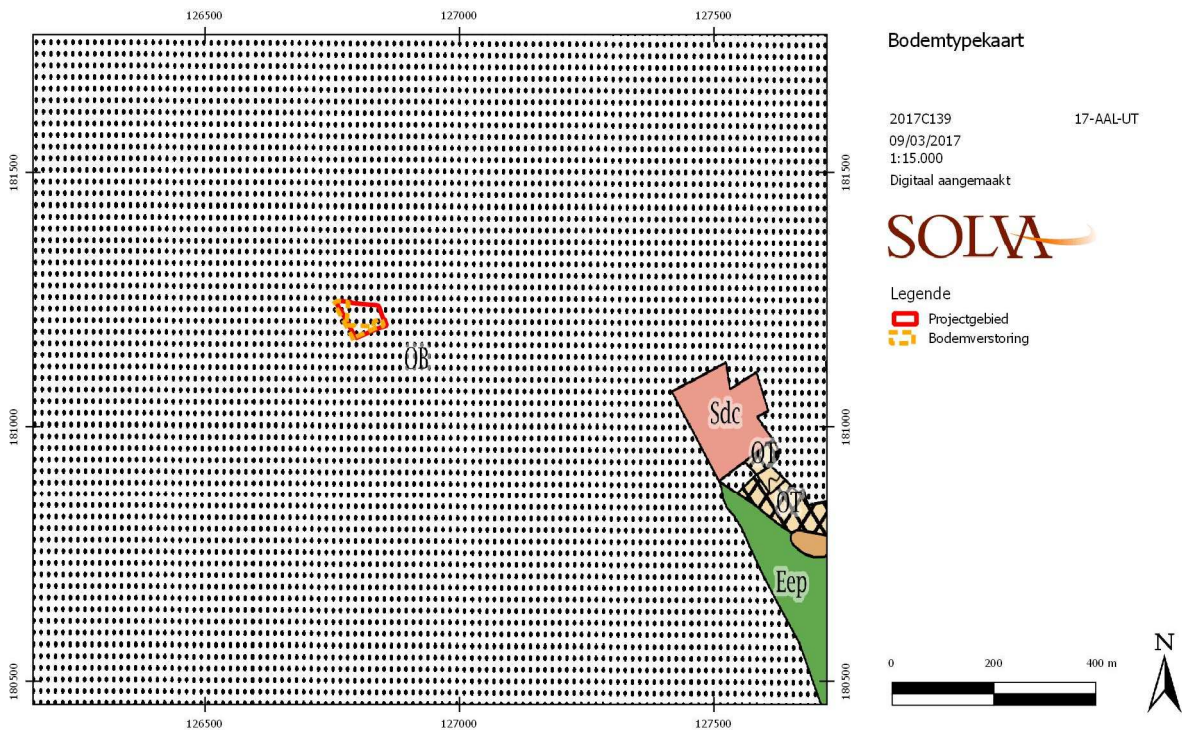
⁵ In het huidige straatbeeld is nog een belangrijk hoogteverschil te merken tussen de Grote Markt en de Dender.

⁶ De Grootte 2010, p.250.

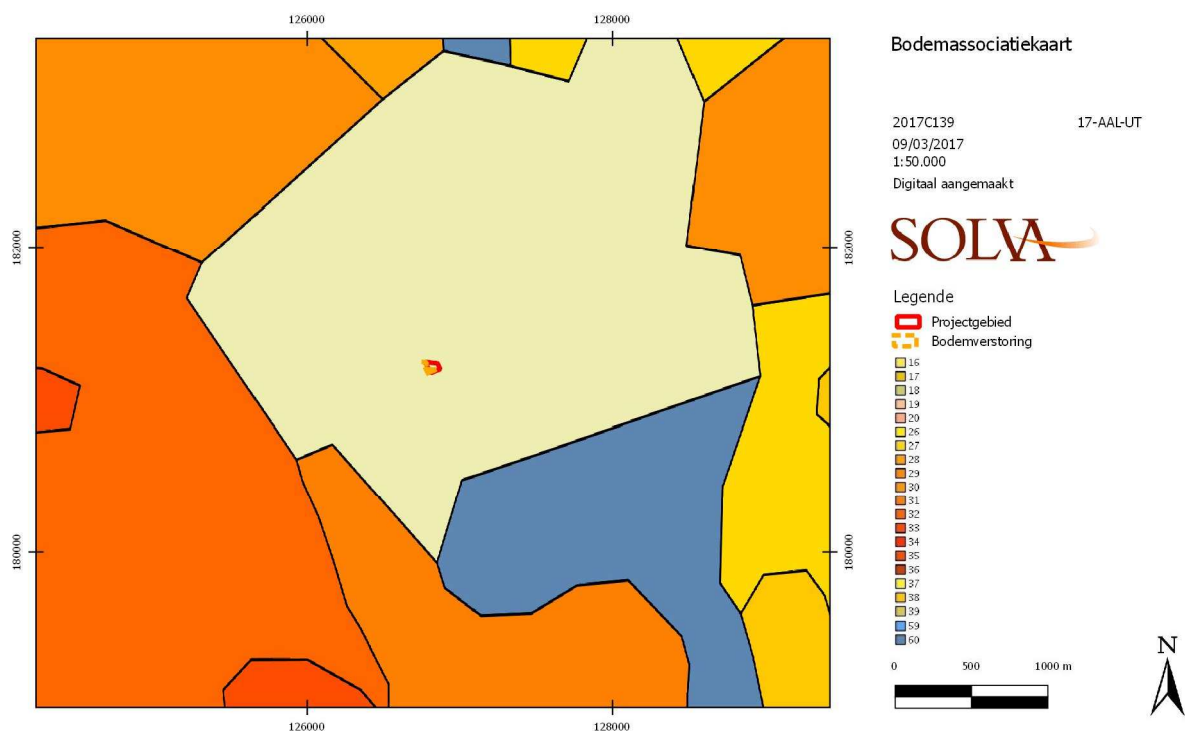
Figuur 18. Hoogtemodel van het terrein; dwarsdoorsnede op het terrein van het zuidoosten naar het noordwesten (AGIV).

Via een dwarsdoorsnede vanaf het projectgebied naar de Dender toe krijgen we een beter beeld op het profiel van het terrein (figuur 18). De ligging van het projectgebied op een lemige rug langs de Dendervallei is hierop duidelijk zichtbaar.

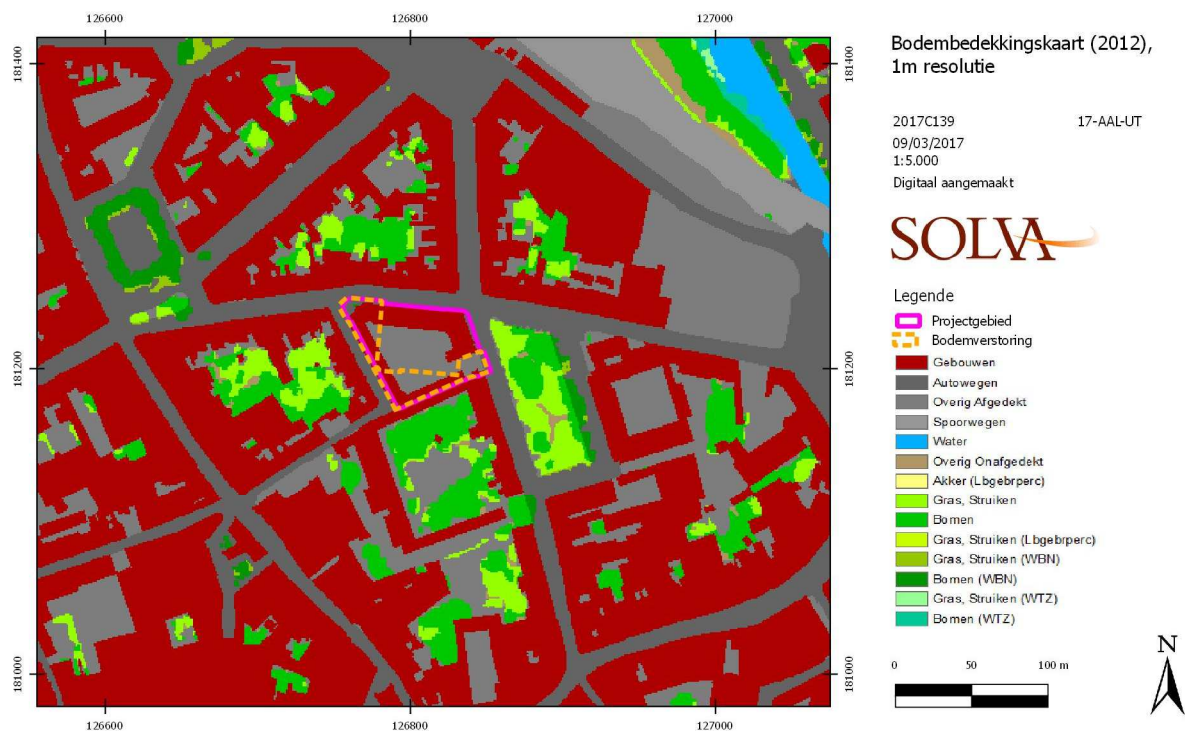
Figuur 19. De bodemtypekaart met de positie van het desbetreffende projectgebied (Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS).

Het projectgebied ligt volledig op **bebouwde gronden** (OB, figuur 19).⁷

Figuur 20. Bodemassociatiekaart van het projectgebied (Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS).

De **bodemassociatiekaart** (figuur 20) toont duidelijk dat het projectgebied ligt in een niet-gekarteerde zone. Ten oosten (blauw) tekenen zich natte, alluviale gronden af. Rondom de niet-gekarteerde zone liggen gebieden geassocieerd met normale, matig droge tot natte zandleembodems met textuur B-horizont.

Figuur 21. De bodembedekkingskaart (AGIV, geraadpleegd via WMS).

⁷ www.dov.vlaanderen.be

De **bodembedekkingskaart** (figuur 21) geeft de situatie van het projectgebied aan voor de sloop van de gebouwen langs de Peperstraat en de Esplanadestraat. Niettemin geldt nog steeds dat het bouwblok volledig gekenmerkt wordt door verharding en omgeven is door bestrating en sterke bebouwing. Enkel ten oosten tekent het park op de Graanmarkt zich als groene zone af.

Daar het projectgebied volledig bedekt is door verharding, zowel nu als in historische perioden, is het raadplegen van de **bodemerosiekaart** niet relevant.

Specifieke bijkomende terreininformatie

Niet van toepassing.

2.6.2. Een tekstuele historische beschrijving van het onderzochte gebied

Inleiding

De ‘Pupillensite’ of toekomstige ‘Utopiasite’ is gelegen binnen de laatmiddeleeuwse stadsomwalling. Sinds het eerste kwart van de 13de eeuw zijn deze terreinen opgenomen in de stad. Het projectgebied is gelegen langs de laatmiddeleeuwse stadsomwalling, nabij de Kapellepoort. Op de terreinen was sinds het laatste kwart van de 15de eeuw het klooster van de Zwarte Zusters gesitueerd. In 1880 zijn deze kloostergebouwen gesloopt. Ook de lokalen van de Sint-Sebastiaansgilde worden ter hoogte van het projectgebied gesitueerd.

Op basis van historische bronnen en de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed konden enkele belangrijke elementen in verband met de geschiedenis van het terrein opgelijst worden. We beperken onderstaand overzicht tot de voornaamste gegevens met betrekking tot het projectgebied, of de onmiddellijke nabijheid ervan.

Familie de Proost

De familie de Proost was een geslacht met vrij veel aanzien in de 14de en 15de eeuw. Verscheidene telgen van deze familie bekleedden belangrijke posten, zowel binnen als buiten Aalst. Van ene Adam de Proo(f)st, schepen in 1395, is geweten dat hij een **boomgaard** bezat, gelegen langs de Peperstraat⁸ en palend aan de eigendom van de Sint-Sebastiaansgilde (cf. infra).

Een meer uitgebreide beschrijving van het domein krijgen we in 1475, wanneer zijn zoon Jan de Proost, ontvanger en schepen en tevens heer van Eertbrugge en Schellebelle, samen met zijn echtgenote Alexandrina van Steeland, de grond schenkt aan de Zwarte Zusters (cf. infra): “ eenen bogaert met **huuse** ende met **erve** ghelyc ende in alle de manieren, dat die ghestaen ende gheleghen zyn binnen der voors stede in de cappelestrate, neffen **Sint Ursmaers poortkin**, streckende lanx der **vesten**, ende metten hende commende toot ande **scutterie** vanden handboghe ... eene scoone **hofstede** ende **bogaert**, bi der **capellestraet porte**” (acte van 1475 in het archief van het Zwarte Zusterhuis).⁹

Het betreft hier dus een domein gelegen op de hoek van de Kapellestraat (huidige Graanmarkt) en de voormalige Peperstraat. Als we er de historische kaarten (vb. Sanderus en Ferraris, cf. infra) op naslaan zien we immers duidelijk dat de Peperstraat oorspronkelijk een rechte straat was en dat deze dus eigenlijk op de Kapellestraat uitmondde i.p.v. af te buigen naar de huidige Esplanadestraat.

Klooster der Zwarte Zusters

In 1474 verzocht het Aalsterse stadsbestuur het klooster van de Zwarte Zusters te Gent om bijstand bij de verzorging van pestlijders. Een zekere Joanna Scupers kwam zich, samen met nog 12 zusters vestigen te Aalst in het voormalige hofgoed van Jan de Proost en diens echtgenote Alexandrina van Steeland.¹⁰ Voor het vervullen van hun opdracht zorgde de stad voor de nodige geldmiddelen en ook voor leveringen in natura (bijvoorbeeld van brandhout). Bovendien mochten de zusters gebruik maken van de **Kapellestraatpoorttoren**.¹¹ Tussen 1480 en 1495 werd bij het klooster een **kapel** bijgebouwd en later werden er nog gebouwen aan toegevoegd. Hiervan getuigt een stadsrekening uit 1495, waarbij de zusters een toelage krijgen voor het oprichten van “hueren nieuwer cappelle”.¹² In de 16de eeuw ondervond het klooster erge vernielingen tijdens de godsdiensttroebelen en moest het

⁸ Het tracé van de toenmalige Peperstraat komt niet overeen met het huidige verloop: de straat maakte toen een verbinding tussen de Kattestraat en de Kapellestraat.

⁹ Den Denderbode, 02-09-1917, p. 1-4; de Kappellestraatpoort werd in de middeleeuwen ook wel Sint-Ursmaruspoort genoemd, naar de gelijknamige kapel die zich hier net buiten de stad bevond.

¹⁰ De Volksstem, 13-03-1923: Uit de geschiedenis van Aelst. Klooster der Zwarte Zusters, Petrus Van Nuffel, Alostum Religiosum.

¹¹ Van Der Vurst 2008, p. 10.

¹² S.n. 1988, p. 11.

nadien **grondig hersteld** worden. Onder de **Franse Republiek** werd dit **klooster gesloten** en de **bezittingen** werden in 1797 als staatseigendom **verkocht**. De zusters worden verdreven en zullen elders een onderkomen vinden. De gebouwen zelf blijven evenwel overeind tot 1880, zij het met een andere bestemming (cf. infra).

Het grootste deel van de verdreven zusters vond een onderkomen bij rijke burgers of ging inwonen bij oudere en zieke mensen die verzorging nodig hadden. In 1806 kochten zij een huis, meer zuidelijk gelegen in de Kapellestraat waar zij hun klooster herinrichtten. Later kregen zij van het stadsbestuur de toelating om de nabijgelegen herberg “Het Boerken”, aan te kopen, af te breken en er een kapel te bouwen. Bij Koninklijk Besluit van 14 mei 1829 werd hun klooster in Aalst officieel erkend. In 1972 werden de gebouwen in de Kapellestraat verkocht, de kapel aan de firma “De Ster” en nog in hetzelfde jaar het klooster aan de stad Aalst.¹³

Sint-Sebastiaansgilde

Hiervan zijn weinig bronnen voorhanden. Naast het gebouwencomplex van de Zwarte Zusters, gelegen langs de Peperstraat zou zich het lokaal van de Sint-Sebastiaansgilde bevonden hebben. Deze handboogschuttersgilde zou tevens over een kapel beschikt hebben waar de gildebroeders op feestdagen de mis konden bijwonen.¹⁴ Deze gilde zou volgens de overlevering opgericht zijn in 980 en door Philips de Goede in 1421 erkend.¹⁵ Het domein bestond blijkbaar ondermeer uit “... den boomgaert toebehoorende der gulde van Ste Sebastiane, streckende metter eener zyde an der stede veste van de cattestraete ende metter ander zyde an de peperstrate en metten hende an Adam de Prooste bogaert was ...”.¹⁶ Het valt niet uit te sluiten dat de voormalige terreinen van deze gilde zich gedeeltelijk bevinden ter hoogte van de huidige Pupillensite. De kapel is vermoedelijk eerder verderop in de Peperstraat te situeren, richting de Kattestraat.

Peperstraat

Reeds van in de 15de eeuw maakte de Peperstraat de verbinding tussen de Kapellestraat en de Kattestraat en dit ter hoogte van de H. Geestkapel. Soms werd deze straat ook wel Sint-Sebastiaanstraatje genoemd, naar de gilde die er haar hof en schietplein had.¹⁷ Rond 1830, met de uitbreiding van de gevangenis (cf. infra), werd de Peperstraat omgeleid naar de Esplanadestraat.¹⁸ Het valt dan ook te verwachten dat in het zuiden van het onderzoeksgebied nog restanten van deze middeleeuwse weg aangetroffen kunnen worden. Het Peperstraatje zou in 1447 en in 1765 opnieuw geplaveid zijn.¹⁹

¹³ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/75>

¹⁴ De Werkman, 03-12-1875, p. 3-4.

¹⁵ Van Nuffel 1914, p. 90.

¹⁶ Van Nuffel 1914, p. 90 en naar het Schepenboek uit 1501.

¹⁷ Van Nuffel 1914, p. 91.

¹⁸ Ghysens 1986, p. 258.

¹⁹ Van Nuffel 1914, p. 91.

Klooster der Kapucijnen

Over de locatie van het klooster van de Kapucijnen zijn de meningen eerder verdeeld. De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed situeert dit gedeeltelijk op de huidige Pupillensite (Graanmarkt 1-3), ten zuiden van het onderzoeksgebied.²⁰ Ook de publicatie van de Regie Der Gebouwen uit 1988 naar aanleiding van de uitgevoerde renovatiewerken aan het Rijksadministratiecentrum, gaat er van uit dat de Kapucijnen deels op de huidige Graanmarkt en deels aan de overkant van de Kapellestraat en net ten zuiden van de Zwarte Zusters gevestigd waren.²¹ Ondertussen gaan lokale historici er echter van uit dat dit klooster eerder te situeren is aan de overkant van de straat, op de huidige Graanmarkt (cf. de publicatie van Dany D’Herdt²² en Pierre Van Der Vurst²³). Een nauwkeurige blik op historische kaarten zoals Sanderus, De Deyn en Ferraris lijkt deze laatste hypothese eerder te bevestigen.

De gemeenschap der Kapucijnen kreeg in 1614 toestemming van het stadsbestuur van Aalst en van het bestuur van het Land van Aalst om zich in Aalst te vestigen. Hiervoor namen ze in eerste instantie hun intrek in het huis van de schepen Jan de la Quadra. Nog in 1614 kocht het Land van Aalst voor hen echter woningen op in de Kapellestraat, in 1615 nog verder uitgebreid met de aankoop van de ‘erve ende behuysde steden staende in de Capellestraat toebehoorende aan Hendrik van Steirteghem’. De bouw van het klooster werd voltooid in 1624, hoewel de inrichting nog vele jaren in beslag nam. Hiervan getuigen de talrijke aanvragen en betalingen voor diverse herstellingswerken en verbeteringen. Onder de Franse republiek werd ook deze kloosterorde afgeschaft en hun bezittingen werden in beslag genomen en kregen een andere bestemming. Zo werden de graanvoorraden van de stad in de kloostergebouwen ondergebracht en de hooi- en strovoorraad in de kloostertuin.²⁴

Civiele en later militaire gevangenis, gevolgd door kazerne

Rond 1800 werd op de huidige Pupillensite (het volledige complex, dus ruimer dan het projectgebied) achteraan een civiele gevangenis gebouwd, uitkijkend op de tuin van het Landhuis van Aalst en ten zuiden van het onderzoeksgebied te situeren, ter hoogte van Graanmarkt nr. 2 (figuur 22).²⁵ In 1825 kregen de gebouwen een nieuwe bestemming en werden ze door het Ministerie van Justitie omgevormd tot militaire gevangenis, waaraan in 1830 ook de voorgebouwen werden toegevoegd. De **leegstaande gebouwen van de Zwarte Zusters werden tot 1806 gebruikt als opslagplaats** van aangeslagen goederen van afgeschafte kerken en kloosters.²⁶

In 1830 wordt het kloostercomplex **toegevoegd aan de militaire gevangenis**, genaamd “Maison Centrale de Détention Militaire à Alost”. Rond 1845 wordt de militaire **gevangenis nogmaals uitgebreid**, met de toevoeging van een linkervleugel en een verbouwing van het middenblok (figuur 23, beide buiten het projectgebied). Aanvankelijk doet het nieuwe complex dienst als militaire gevangenis waarin Hollandse krijgsgevangenen worden ondergebracht. Later worden dit militairen met een gevangenisstraf. In deze functie zou het volledige complex **verschillende werkplaatsen** bevat hebben, o.a. voor kleermakerijen, schoenmakerijen, spinnen, touwslagen, schrijnwerkerij en bakkerij, o.a. ook in de voormalige kloostergebouwen. Vanaf 1833 werd er tevens een school ingericht voor een basisondericht op vlak van lezen, schrijven, rekenen en aardrijkskunde.²⁷

²⁰ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42>

²¹ S.n. 1988, p. 15.

²² D’Herdt 2001.

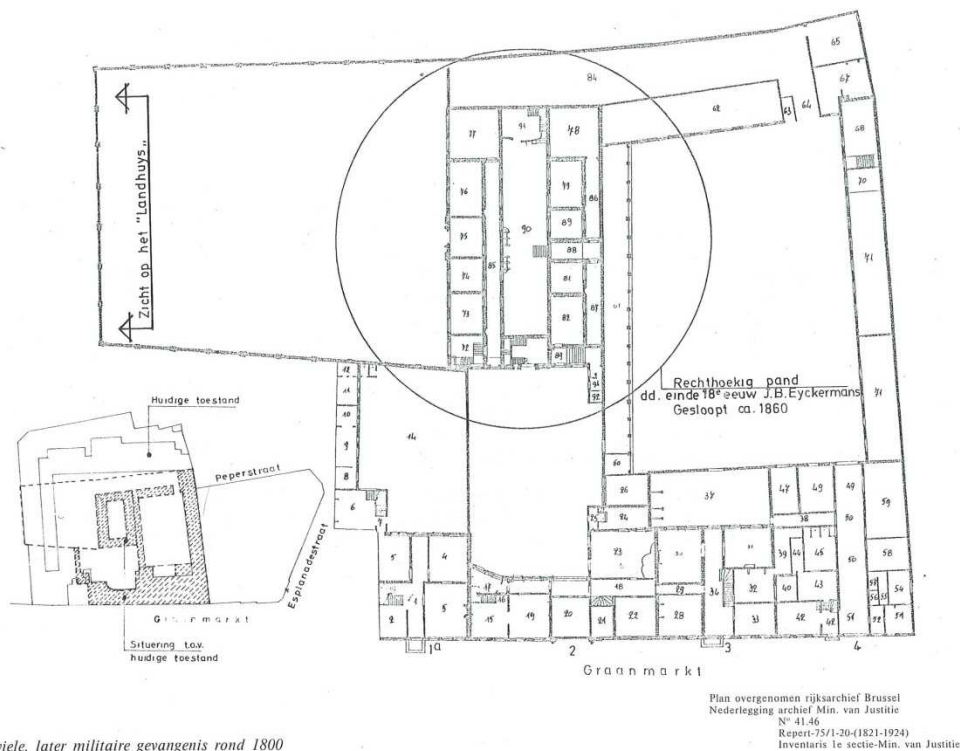
²³ Van Der Vurst 2009, p. 12.

²⁴ Van Der Vurst 2009, p. 88-95.

²⁵ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/43>

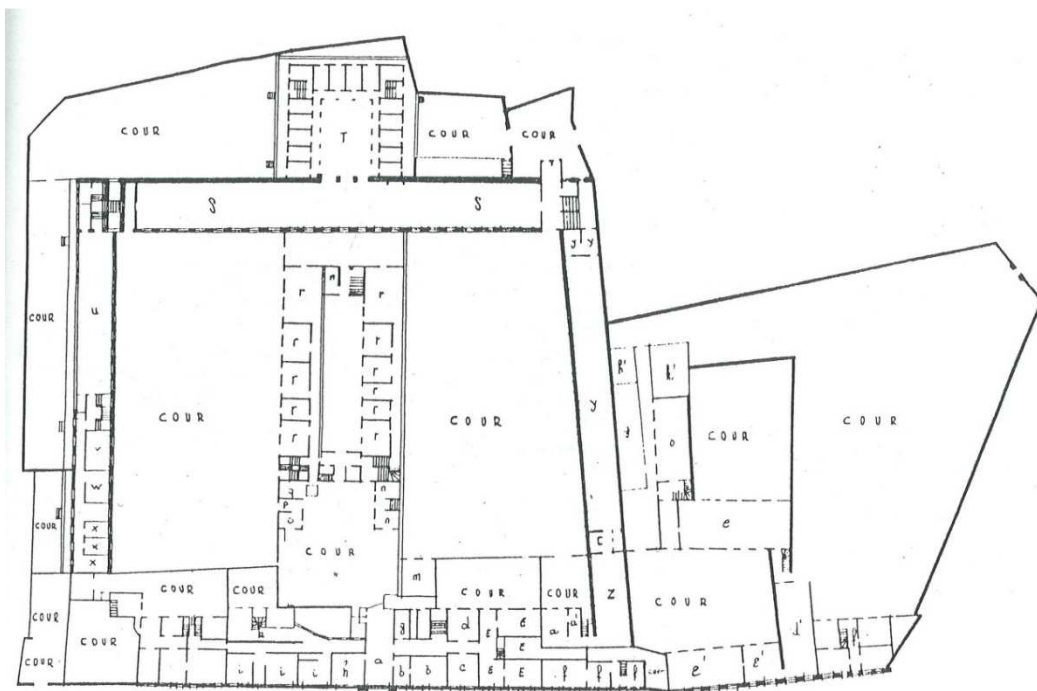
²⁶ Van Der Vurst 2008, p. 13.

²⁷ S.n. 1988, p. 26.

civiele, later militaire gevangenis rond 1800

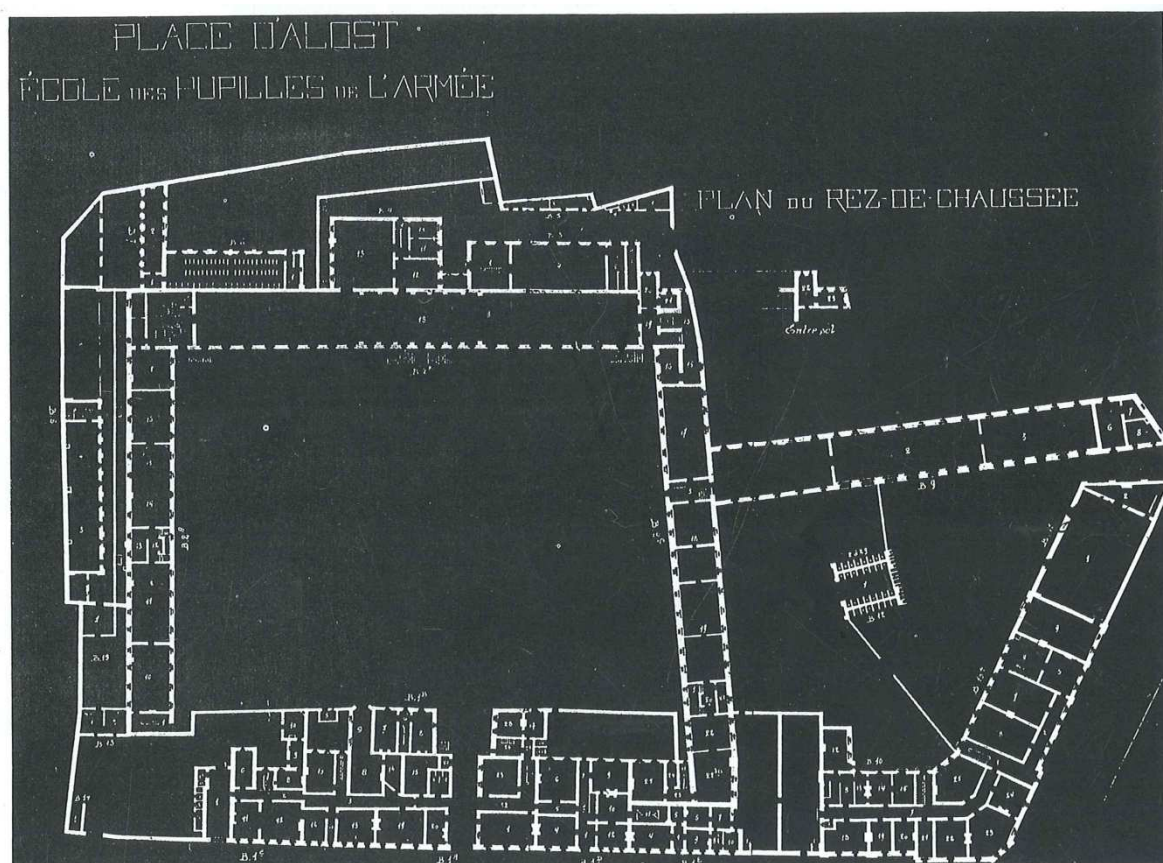
Figuur 22. Grondplan van de gevangenis rond 1800 met in de linkeronderhoek een projectie van dit plan op het huidige kadaster. Hierop is te zien dat het projectgebied op dit moment nog niet bij de gevangenis hoort (bron: Rijksadministratiecentrum Pupillen Aalst: renovatiewerken 1969-1988, Regie Der Gebouwen).

Figuur 23. Grondplan van de militaire gevangenis van na 1845 met de toegevoegde linkervleugel en het verbouwde middenblok. Aan oostelijke zijde werden de voormalige kloostergebouwen van de Zwarte Zusters toegevoegd aan het complex. Dit plan geeft een duidelijk overzicht van de (vroeg)moderne situatie van het projectgebied (bron: Rijksadministratiecentrum Pupillen Aalst: renovatiewerken 1969-1988, Regie Der Gebouwen). Legende: e en o zijn burelen, h' is een werkplaats voor touwslagen, k' is een wasplaats, i' is een houtskoolmagazijn, é zijn schrijnwerkerijen.

In 1859 wordt de militaire gevangenis afgeschaft en vervangen door de “Ecole des enfants de troupe”, dat later in 1883 herdoopt wordt tot “Ecole des Pupilles de l’Armée”. Het middenblok uit 1845 wordt waarschijnlijk reeds rond 1860 afgebroken, waardoor de huidige binnenkoer ontstaat. Eveneens **vanaf 1860 doen de oude gebouwen van de Zwarte Zusters dienst als voorlopige paardenstallen, depot van de infanterie, wapenmagazijn en bureel en woonst van de genie.**²⁸ In **1880 worden de voormalige kloostergebouwen uiteindelijk afgebroken.** Tussen **1880 en 1907** verrijst op deze plaats het gebouwcomplex van de ‘Pupillenschool’ zoals het er vandaag nog steeds staat.²⁹

Tijdens de eerste wereldoorlog wordt de kazerne gesloten, doch in 1920 opent ze weer haar deuren. In 1933 laat de economische crisis zich ook hier gelden en sluit de Pupillenschool definitief haar deuren (figuur 24). Enkele jaren later wordt zelfs de inboedel verkocht. In 1940, met de tweede wereldoorlog, komen de gebouwen in gebruik als opvangcentrum voor krijgsgevangenen en nemen de Duitsers er hun intrek. Na de bevrijding wordt het complex tijdelijk een interneringskamp voor collaborateurs. Nadien, en tot in 1968, wordt het een centrum waar geestelijken worden opgeleid tot brancardier. Uiteindelijk, na een aantal aanpassingen, wordt het gebouw omgedoopt tot een administratief en gerechtelijk centrum in 1972.³⁰

Figuur 24. Grondplan van de Pupillenschool, ca. 1930.

²⁸ Van Der Vurst 2008, p. 13 & s.n. 1988, p. 28.

²⁹ S.n. 1988, p.28 en 49.

³⁰ De Voorpost, 04-11-1988, p. 32.

a) Jacob van Deventer – Atlas des villes des Pays-Bas: 73 places levées entre 1550 et 1565 sur les ordres de Charles Quint et de Philippe II (ca. 1550) (KBR)

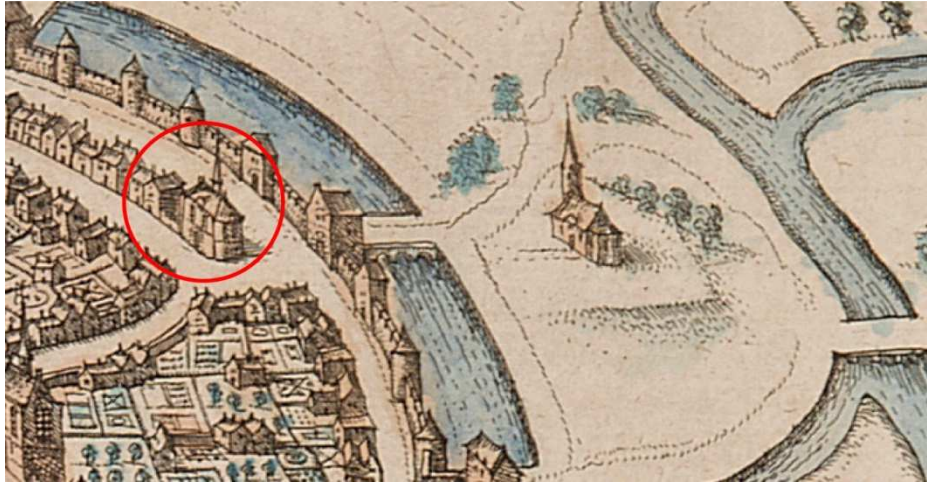
Op de kaart van Jacob van Deventer (figuur 25) zien we duidelijk dat het terrein zich binnen de middeleeuwse stad bevindt. Er lijken zich enkele woningen te bevinden, alsook het klooster der Zwarte Zusters, geconcentreerd langs de straatzijde (Kappellestraat (Graanmarkt) en Peperstraat). Naar de stadsomwalling toe lijkt het terrein eerder als tuin of boomgaard ingericht te zijn. Door de schetsmatige weergave kunnen we ons echter geen gedetailleerder beeld vormen van het gebied.

Figuur 25. Detail van de kaart van Jacob van Deventer met aanduiding van het onderzoeksgebied (ca. 1550).

b) Lodovico Guicciardini – Descrittione di tutti i Paesi Bassi (1581)

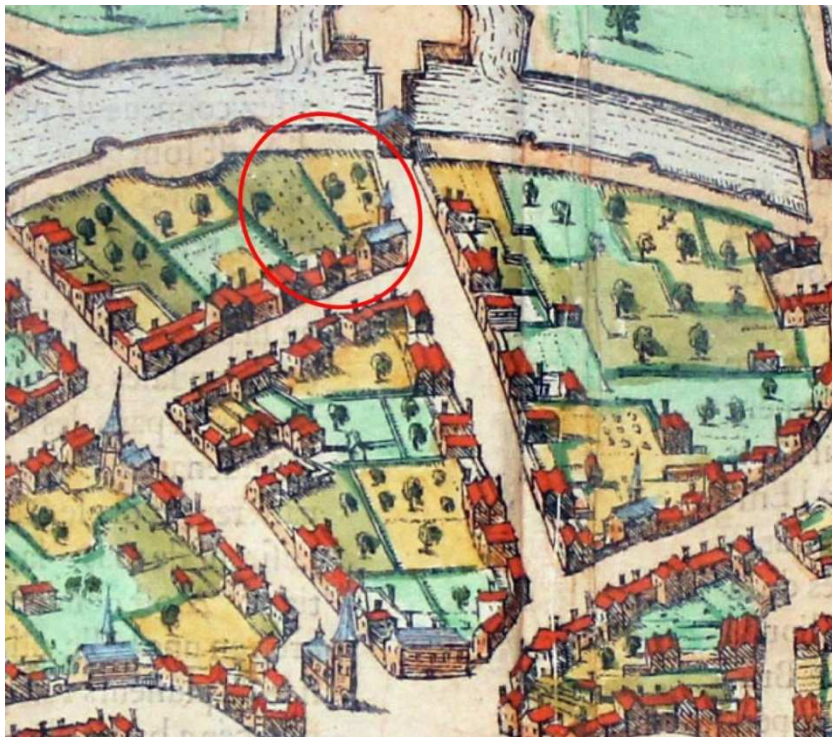
Op deze kaart (figuur 26) is het klooster der Zwarte Zusters duidelijk te zien. Voorts vertoont deze kaart een eerder vreemd beeld van een lange, smalle lintbebouwing. Van achterliggende tuintjes, zoals bij de kaart van Van Deventer, is hier geen sprake. De kaart is o.i. niet bruikbaar voor verdere veronderstellingen, aangezien het beeld te sterk afwijkt van de overige geraadpleegde kaarten.

Figuur 26. Detail van de kaart van Guicciardini (1581).

c) Georg Braun, Frans Hogenberg en Abraham Hogenberg – Urbium praecipuarum totius mundi, liber quartus (1588)

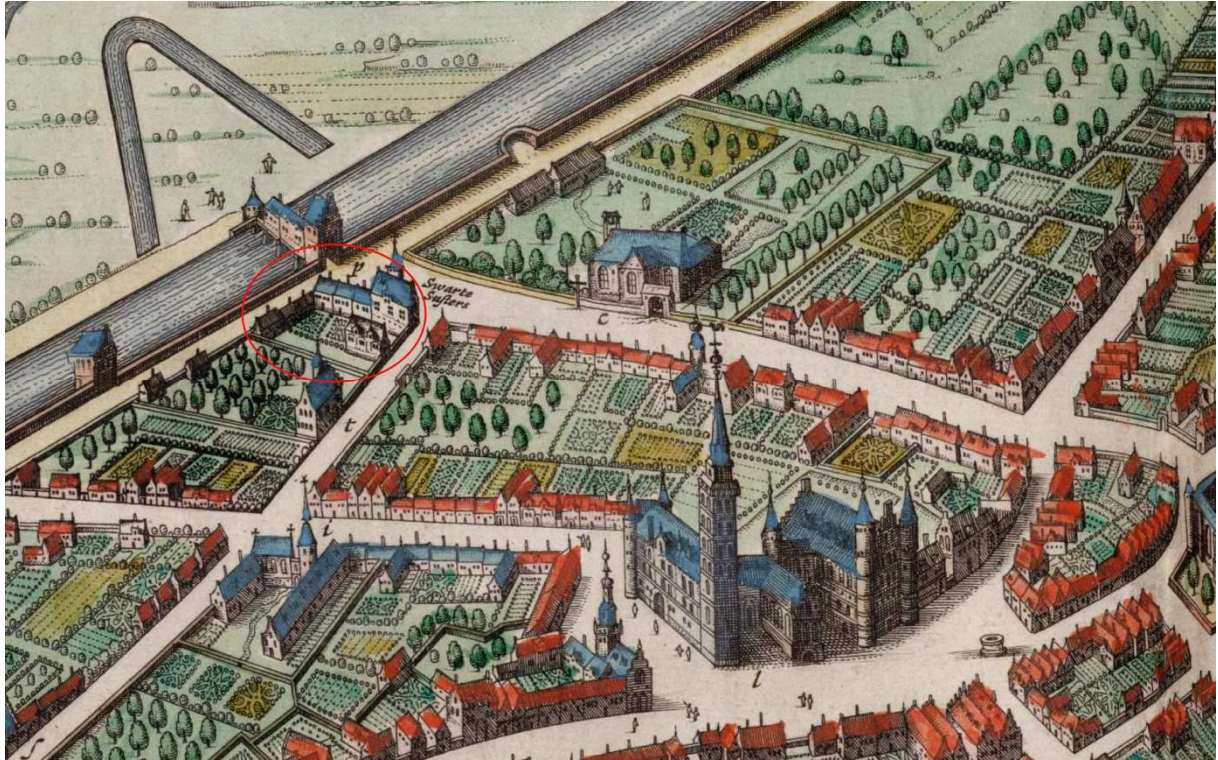
Deze prent (figuur 27) vertoont een gelijkaardige situatie als de kaart van Van Deventer (figuur 15). De bebouwing situeert zich haast uitsluitend langsheen de historische Peperstraat. De achterliggende terreinen zijn in gebruik als tuinen en/of boomgaard, wat ook aansluit bij enkele historische teksten.

Figuur 27. Detail van de kaart van Braun en Hogenberg (1588).

d) Antonius Sanderus – Flandria Illustrata: Aalst (1649) (KBR)

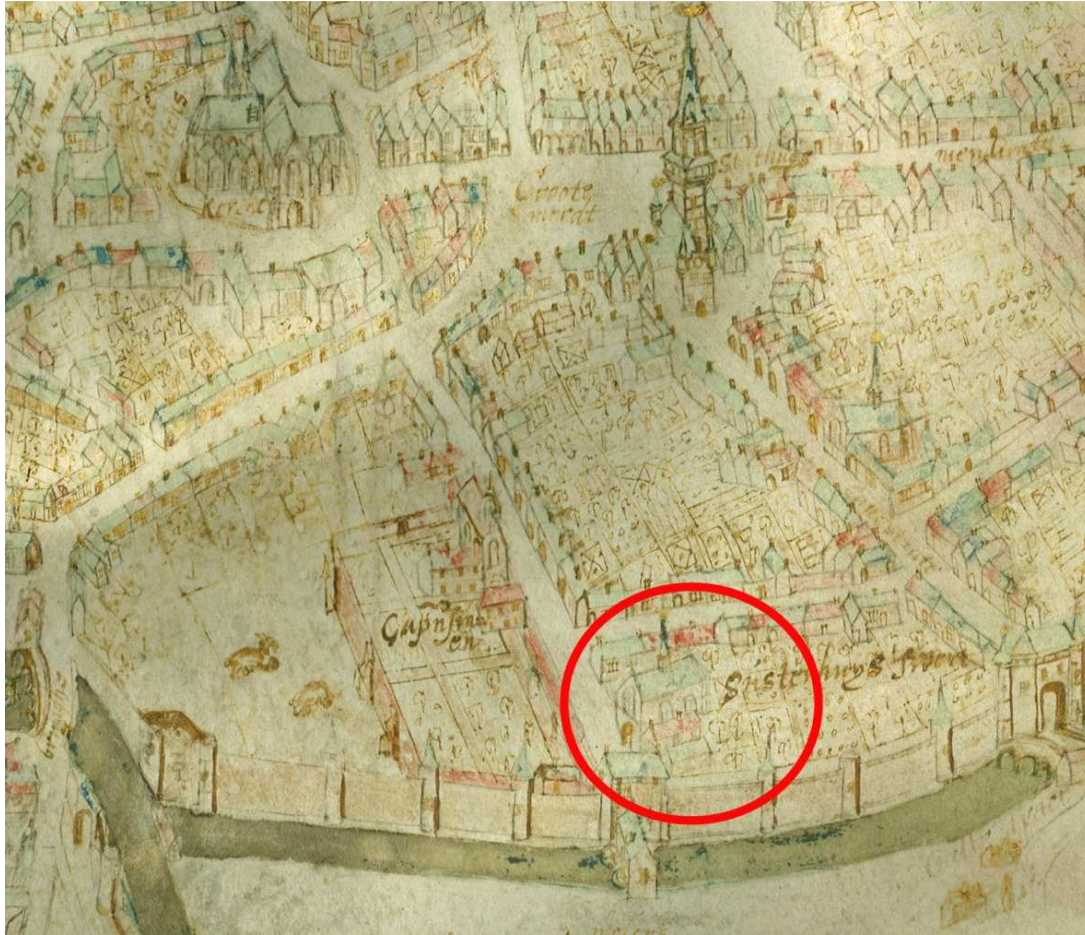
Op de kaart van Sanderus (figuur 28) treffen we een licht gewijzigde situatie aan. Er is op deze kaart geen sprake meer van aaneengesloten bebouwing langs de Peperstraat, maar wel langs de Kapellestraat (huidige Graanmarkt). Opnieuw zien we duidelijk het Klooster der Zwarte Zusters afgebeeld, zij het ditmaal ogenschijnlijk met een andere oriëntatie (dwars op de stadsomwalling i.p.v. parallel). Voorts zijn opnieuw tuinen en boomgaard waar te nemen.

Figuur 28. Detail van de kaart van Antonius Sanderus (1649).

e) Philips De Deyn (1662)

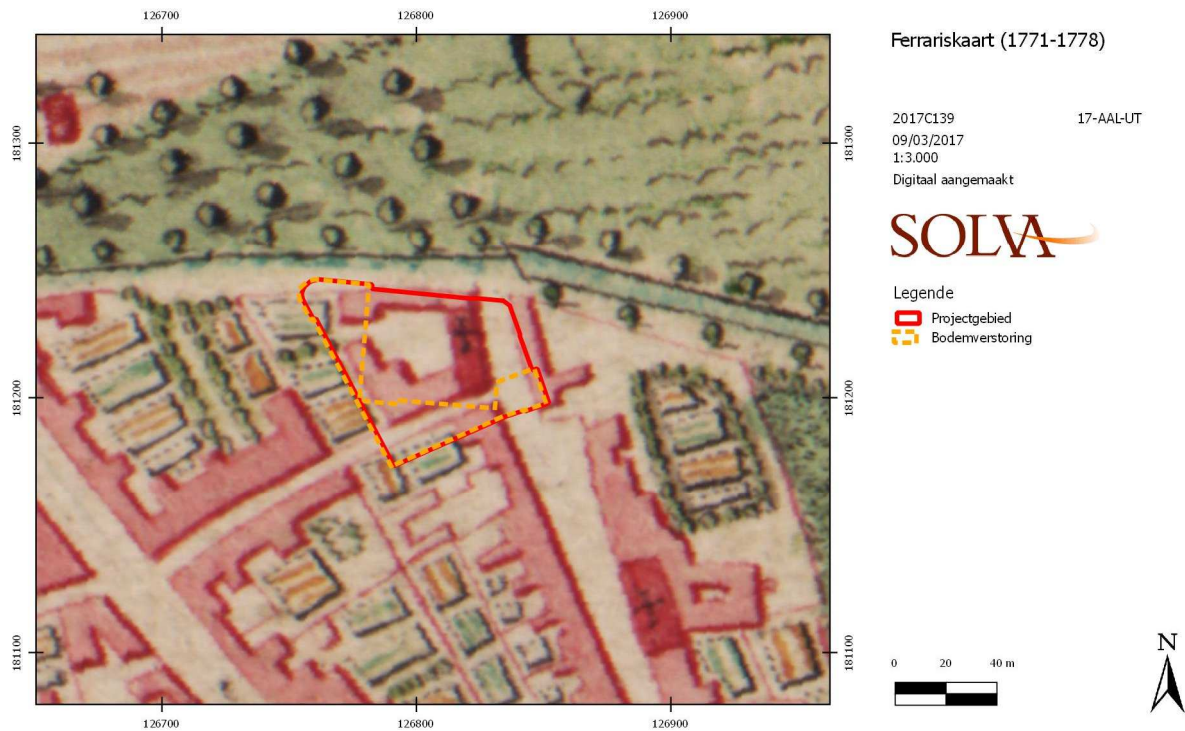
Op deze pentekening (figuur 29) zien we Aalst vanuit een ander perspectief, meer bepaald vanuit het noorden. Ook hier kunnen we, ondanks de vrij schematische weergave, het Klooster der Zwarte Zusters herkennen. Op deze kaart valt er zowel langs de Peperstraat als langs de Kapellestraat (Graanmarkt) bebouwing op te merken.

Figuur 29. Detail van de pentekening van De Deyn (1662).

f) Jozef Johan Frans Ferraris – Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik: Aelst (1771-1778)

Deze kaart (figuur 30) is meer stilistisch van karakter. Veel details die op de voorgaande kaarten geïllustreerd waren, ontbreken bij Ferraris. Voor de zone in kwestie levert deze kaart afwijkende informatie op: voor de eerste maal staat er ook bebouwing langsheen de stadsomwalling (Esplanadestraat) afgebeeld. Op basis van recenter kaartmateriaal (cf. infra) durven we dit in twijfel trekken. De georeferentie is niet exact.

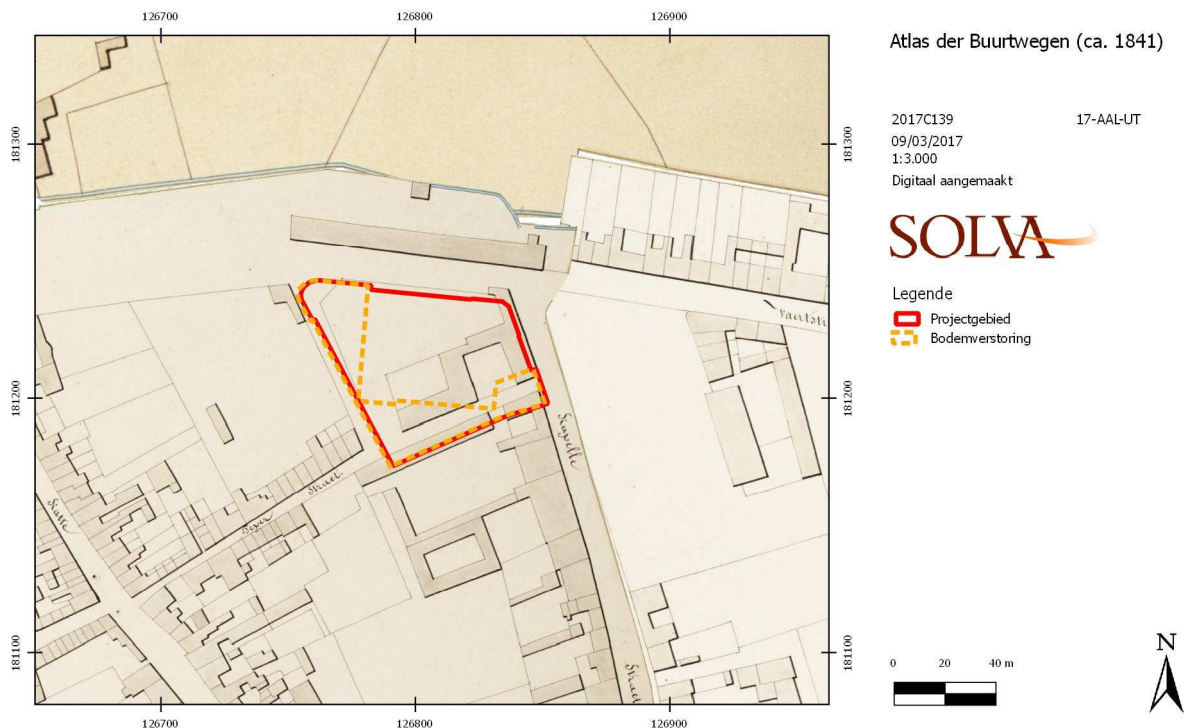
Figuur 30. Detail van de Ferrariskaart (1771-1778) met aanduiding van het onderzoeksgebied (AGIV, geraadpleegd via WMS).

g) Atlas der Buurtwegen (ca. 1841)

De Atlas der Buurtwegen (1845, figuur 31) geeft een goed beeld van de toestand van het terrein zoals het er gedurende de volledige periode van de postmiddeleeuwen zal hebben uitgezien. Het plan geeft immers een gedetailleerd beeld van de situatie, vóór de afbraak van de kloostergebouwen (1880).

We zien de situatie van vóór 1845, wanneer de linkervleugel van de gevangenis nog niet is opgetrokken en het middenblok nog niet verbouwd (cf. supra). De voormalige kloostergebouwen van de Zwarte Zusters maken eveneens deel uit van de gevangenis. Dit heeft er toe geleid dat de Peperstraat niet langer rechtdoor uitmondt in de Kapellestraat, hoewel er toch nog steeds een doorgang lijkt te bestaan. Vanaf nu buigt de Peperstraat onder een vrij rechte hoek af naar het noorden en geeft ze uit op de Esplanadestraat.

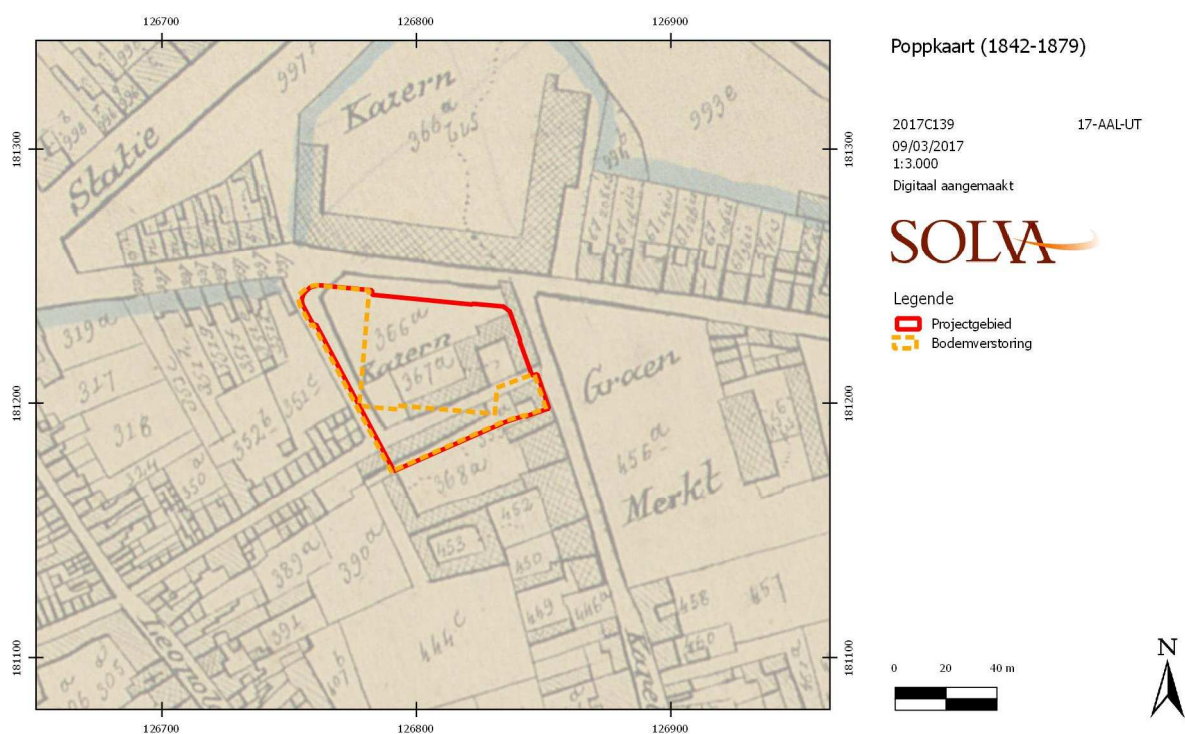
Opnieuw zien we open terreinen naar de voormalige stadsomwalling toe (huidige Esplanadestraat).

Figuur 31. Afbakening van het onderzoeksgebied op de Atlas der Buurtwegen (ca. 1841) (AGIV, geraadpleegd via WMS).

h) Philippe Chrétien Popp - Atlas cadastral parcellaire de la Belgique (1842-1879)

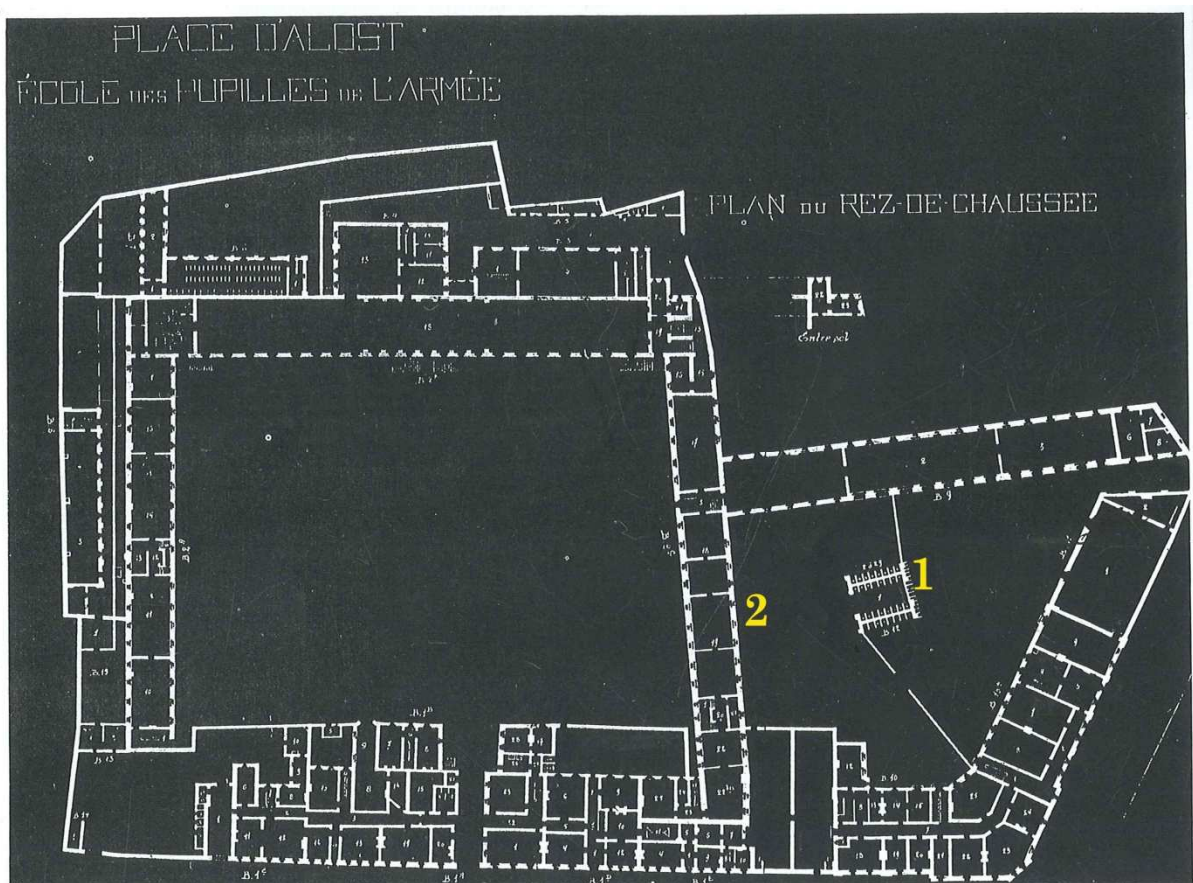
De kadasterkaart van Popp (figuur 32) vertoont een vergelijkbare situatie als de Atlas der Buurtwegen (figuur 21).

Figuur 32. Detail van het kadasterplan van Popp (1842-1879) met afbakening van het onderzoeksgebied (AGIV, geraadpleegd via WMS).

i) s.n., plan van de “Ecole des pupilles de l’Armée (ca. 1930) (bron: Rijksadministratiecentrum Pupillen Aalst: renovatiewerken 1969-1988, Regie Der Gebouwen)

Dit plan (figuur 33) geeft een gedetailleerd overzicht van de Pupillenschool zoals ze er aan het begin van de 20ste eeuw uitzag. Op dit moment zijn de voormalige kloostergebouwen van de Zwarte Zusters volledig afgebroken en werd het huidige gebouwencomplex opgericht. Wat het onderzoeksgebied betreft zien we op de binnenplaats een constructie afgebeeld (figuur 23, nr. 1). Dit is het in 1906 opgetrokken gemakken paviljoen, dat tijdens de bezetting van 1940-1944 werd afgebroken. Eveneens op de binnenplaats werd later, ten tijde van de geestelijken die opgeleid werden tot brancardier, een open zwembassin gebouwd van 20 bij 9m en een diepte van 1,1 tot 2,2m.³¹ De precieze locatie hiervan is niet gekend. In de linker zijde van de binnenplaats (figuur 23, nr. 2), tegen de rechtervleugel van het hoofdbouw, werden tijdens WOII de huidige garages gebouwd.³²

Figuur 33. Plan van de ‘Ecole des pupilles de l’Armée (ca. 1930) (Bron: Rijksadministratiecentrum Pupillen Aalst: renovatiewerken 1969-1988, Regie Der Gebouwen, p. 50).

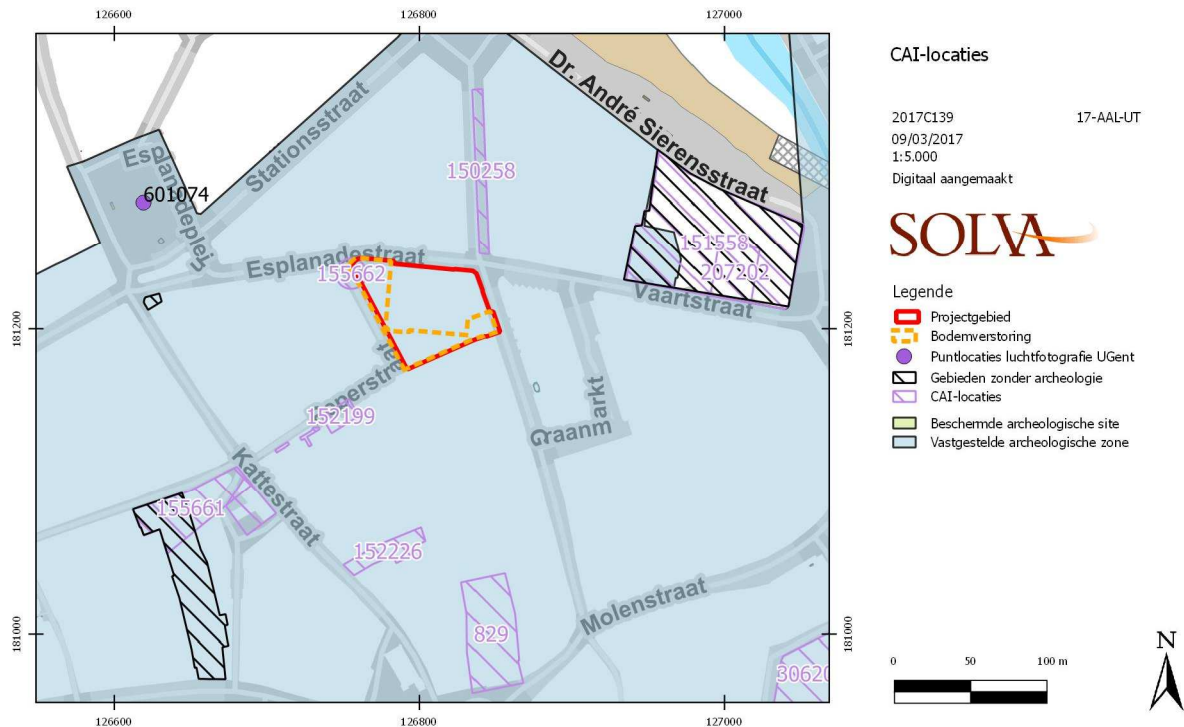
³¹ S.n. 1988, p. 54.

³² S.n. 1988, p. 54.

Conclusie met betrekking tot de bouwgeschiedenis van het projectgebied

- Het projectgebied bevindt zich binnen de 13de-eeuwse stadsomwalling.
- Aan het eind van de 15de eeuw vestigen de Zwarte Zusters zich in het hier gelegen erf met boomgaard.
- Geleidelijk aan volgt de opbouw van de kloostergebouwen van deze Zwarte Zusters, inclusief kapel.
- De kloostergebouwen zelf worden pas afgebroken rond 1880.
- Het voormalige klooster wordt vervolgens slechts ten dele overbouwd met de oprichting van een nieuw complex voor de Pupillenschool.
- Dankzij de inrichting van binnenpleinen in deze Pupillenschool, bleven grote delen van de voormalige kloostergebouwen tot voor kort onbebouwd.

2.6.3. Een tekstuele beschrijving van het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

Figuur 34. Uittreksel uit de CAI met positie binnen de vastgestelde archeologische zone en de gekende sites in de nabijheid van het terrein (Agentschap Onroerend Erfgoed; eigen bewerking).

Archeologisch Aalst

De archeologische activiteiten te Aalst hebben steeds veel aandacht opgebracht voor de middeleeuwse stadsontwikkeling. Het onderzoek naar het ontstaan en de (pre)stedelijke ontwikkeling van Aalst werd omkaderd door een hypothetisch model dat destijds door Dirk Callebaut (toenmalige NDO, Nationale Dienst voor Opgraving) werd opgesteld, op basis van een confrontatie van historische, cartografische en toponymische bronnen.³³ Volgens dit model ontwikkelde zich rond een Karolingische curtis (Villa Alost) een prestedelijke kern die in de volle middeleeuwen omweld werd. Deze in oorsprong D-vormige omwalling die aansloot op de Dender, zou volgens het model van Callebaut op een bepaald ogenblik naar het zuiden toe uitgebreid worden. Deze uitbreiding, parallel aan de Dender, heeft de Pontstraat als centrale as. Vermoedelijk ten laatste in het eerste kwart van de 13de eeuw zou de stad nogmaals uitbreiden. Het zou tenslotte nog tot de 19de eeuw duren vooraleer Aalst buiten deze laatmiddeleeuwse omwalling zou uitgroeien.

Callebaut gaf rond dezelfde periode het startsein voor archeologisch onderzoek in Aalst, wat meteen de mogelijkheid bood het hypothetische model te toetsen aan de archeologische gegevens.³⁴ In de jaren die hierop volgden, is dit thema een belangrijk aandachtspunt gebleven bij diverse onderzoeken die in de Aalsterse binnenstad werden gevoerd.

Een geactualiseerde visie op de stadsontwikkeling, van de hand van Koen De Groote, en met een aantal belangrijke aanpassingen ten opzichte van het model van Callebaut, is te vinden in het *Festschrift "Exchanging Medieval Material Culture"* ter ere van Frans Verhaeghe.³⁵ In dit artikel komt duidelijk naar voor dat de lokalisering van de Villa Alost, op basis van de latere vermelding van de term Zelfhof bij de stichting van het Onze-Lieve-Vrouw-Hospitaal in de 13de eeuw, moet genuanceerd worden. Zo bleek uit opgravingen op deze plaats dat de helft van de oppervlakte van dit hospitaal zich bevindt in de winterbedding van de Dender. Op basis van de archeologische gegevens is de

³³ Callebaut 1983a.

³⁴ Callebaut 1983b en 1983c.

³⁵ De Groote 2010, p. 249-266.

ophoging ervan te plaatsen in de loop van de 12de eeuw. Ook het ontbreken van Karolingische vondsten spreekt een strikte lokalisering van de Villa Alost op deze plaats tegen. Integendeel, een beetje verder, ter hoogte van de Oude Vismarkt zijn enkele sporen uit de Karolingische en zelfs de Merovingische periode aangetroffen.³⁶ Ook bij opgravingen op de speelplaats van het Sint-Jozefscollege kwamen in 2009 Merovingische houtbouwpoeren aan het licht. Voor de identificatie van de Villa Alost komt dus een veel ruimer gebied dan oorspronkelijk gedacht in aanmerking en de oorsprong ervan gaat bovendien veel verder terug in de tijd.³⁷ Het is pas na 1050 dat de stadswording op gang trekt onder invloed van verschillende factoren. In de eerste plaats speelt de locatie van Aalst, gelegen aan de kruising van de oude handelsroute Brugge-Keulen en de Dender, een belangrijke rol. Ook de aanwezigheid van een nieuwe heer zal vanaf 1050 een grote invloed hebben. Op dat ogenblik verovert de Graaf van Vlaanderen immers het noordelijk landgedeelte tussen Schelde en Dender. Aalst neemt de functie van zetel van het nieuwe burggraafschap, het latere Land van Aalst, op en de nieuwe burggraaf start met de bouw van een motte. Een combinatie van de vorige factoren zorgt voor de aantrekking van handelaars en ambachtsslui die de stad in wording een nieuwe impuls geven. Deze fase verloopt zeer snel en in de loop van de tweede helft van de 11de eeuw start de bouw van de eerste D-vormige stadsomwalling. Op dit ogenblik begint de echte stadsontwikkeling.³⁸ De hypothese van een uitbreiding van deze eerste omwalling naar het zuiden zoals D. Callebaut suggereerde, lijkt bij opgravingen in 2008 in de Louis D'Haeseleerstraat tegengesproken te worden. Nergens op het vermoede tracé waren hiervoor aanwijzingen te vinden.³⁹ De herorganisatie van de zone rond de Oude Vismarkt, met onder andere de opvulling van een deel van de winterbedding van de Dender, in de tweede helft van de 12de eeuw en de bouw van de tweede omwalling vormen het sluitstuk van de stedelijke ontwikkeling.⁴⁰ De bouw van deze tweede omwalling, gesitueerd op de zogenaamde 'Wallenring', is dankzij een archeologisch onderzoek van SOLVA op het Vredeplein in 2009 te plaatsen in het eerste kwart van de 13de eeuw.⁴¹

Centraal Archeologische Inventaris

Het raadplegen van de Centraal Archeologische Inventaris (figuur 34) leverde geen informatie op over het onderzoeksgebied zelf. Wel werden in de onmiddellijke nabijheid enkele gegevens aangereikt die relevant genoeg zijn om ze hieronder even nader te bespreken.

Op de hoek van de Esplanadestraat en de Peperstraat (CAI-locatienummer 155662) werd in 1988 door middel van een toevalsvondst bij wegenwerken een vondstenconcentratie aangetroffen daterend uit de 13de – 14de eeuw. Het betreft onder meer een kannetje in grijs aardewerk.

Verder in de Peperstraat, ter hoogte van huisnummer 15, vond in 2001 een archeologisch onderzoek plaats (CAI-locatienummer 152199). Hierbij werden sporen van laatmiddeleeuwse tot vroegmoderne percelering en een tuinlaag aangetroffen, alsook een prestedelijke akkerlaag. Voorts bracht het onderzoek ook een ontginningskuil, drie bakstenen beerputten en drie afvalkuilen aan het licht. Onder de aangetroffen vondsten bevonden zich opvallend veel patacons (figuratief versierde schijfjes van gebakken witte pijpenaarde, gebruikt ter versiering van feestbroden). Vermoedelijk zijn deze toe te schrijven aan een pottenbakker die in de Peperstraat gevestigd was.⁴² De beschikbare historische bronnen vermelden overigens al zeker twee pottenbakkers die in de Peperstraat gevestigd zijn.

Archeologisch onderzoek uitgevoerd in 2011 en 2012 op het aanpalende perceel in de Peperstraat (CAI-locatienummer 157409) bevestigt de vermoedde aanwezigheid van pottenbakkers in deze regio.

³⁶ De Groote 2010, p. 253.

³⁷ De Groote, Moens & Ameels 2010, p.44-45.

³⁸ De Groote 2010 p. 254-259.

³⁹ De Groote & Moens 2009, p. 120-122.

⁴⁰ De Groote 2010, p. 254-259.

⁴¹ Bartholomieux & Cherretté 2010, p. 17.

⁴² De Groote *et al.* 2002, p. 49-50.

Hierbij werden onder andere twee ovenzones aangetroffen met bijhorende ateliers, afvalkuilen met enorme hoeveelheden pottenbakkersafval en een mogelijke pottenbakkerswoning.⁴³

In de Kattestraat werd in de jaren '80 van vorig eeuw een uitgebreid archeologisch onderzoek uitgevoerd in de H. Geestkapel. Daaruit bleek dat de percelen langs de Kattestraat een oudere geschiedenis kennen, die kunnen gelinkt worden aan een geleidelijke opname in de groeiende stad, vanaf de 12de eeuw. Ook hier treffen we een prestedelijke akkerlaag aan, maar tevens een snellere ingebruikname van de gronden, gelieerd aan de uitbreidende bewoning langs de Kattestraat (lintbebouwing).⁴⁴

Het archeologisch onderzoek in de Albert Liénartstraat van 2006 is te situeren buiten de middeleeuwse stadsomwalling. Relevant met betrekking tot het projectgebied is de vaststelling van de laatmiddeleeuwse stadsgracht die hier is aangesneden.⁴⁵ Op basis daarvan kan de stadsgracht wellicht onder de bestaande huizenrij, ten noorden van de Esplanadestraat en Vaartstraat gesitueerd worden. De feitelijke stadswal is op basis van deze veronderstelling dan te situeren onder de huidige straat. Het projectgebied zou daarmee integraal aan de binnenzijde van de stadswal liggen. Deze veronderstelling sluit goed aan bij de waarnemingen van het archeologisch onderzoek op het Vredeplein en Keizersplein. We vermelden volledigheidshalve ook de fragmentarische aanwezigheid van oudere Romeinse sporen op deze plaats.⁴⁶

Archeologisch vooronderzoek met bureaustudie en proefsleuven en wetenschappelijke opgraving

Korte samenvatting van het archeologisch traject

Voorafgaand aan de bouw van Utopia werd tijdens de plannings- en ontwerpfase door SOLVA een bureauonderzoek en proefsleuvenonderzoek uitgevoerd onder de regelgeving van het Archeologiedecreet (december 2015), waaruit op de binnenplaats van de Pupillensite een goede bewaring van het archeologisch niveau bleek.

Vervolgens werd in kader van de geplande bouwwerken in juli 2016 een wetenschappelijke opgraving op het projectgebied opgestart volgens de regelgeving van het Onroerenderfgoeddecreet. De sloop van een gedeelte van het bestaande gebouwencomplex en de bouw van de nieuwe hoofdbibliotheek en academie voor podiumkunsten vallen nog onder de regelgeving van het Archeologiedecreet, maar door de timing van het dossier werd het dossier immers ook gevat door de overgangsmaatregelen tussen de oude en nieuwe regelgeving inzake archeologie. Een wetenschappelijke opgraving van het projectgebied, afgestemd op de geplande werken, maakte het mogelijk de opgraving eerder op te starten waardoor de planning van de bouwwerkzaamheden haalbaar bleef.

De toelatingsaanvraag en de begeleidende nota, ingediend d.d. 5/7/2016 (aanvraagnummer OE-06-160609) motiveerden daarbij de onderzoeksvragen en aanpak van de wetenschappelijke opgraving. Een stratigrafische opgraving van het binnenplein stelt ons in staat alle onderzoeksvragen, van toepassing op het projectgebied, te beantwoorden. De zone langs de Peperstraat en Esplanadestraat werd niet voor opgraving in aanmerking genomen, omwille van de grote graad van verstoring door de aanwezige bebouwing, maar de sloop van de gebouwen in deze zone werd wel archeologisch opgevolgd.

De vergunning werd bekomen d.d. 07/07/2016, de opgraving vervolgens opgestart op 13/07/2016.

⁴³ Van Hove *et al.* 2013, p. 21-28.

⁴⁴ Pieters *et al.* 1994, p. 299-329.

⁴⁵ De Groote & Moens 2007, p. 44-45.

⁴⁶ De Groote & Moens 2007, p. 44.

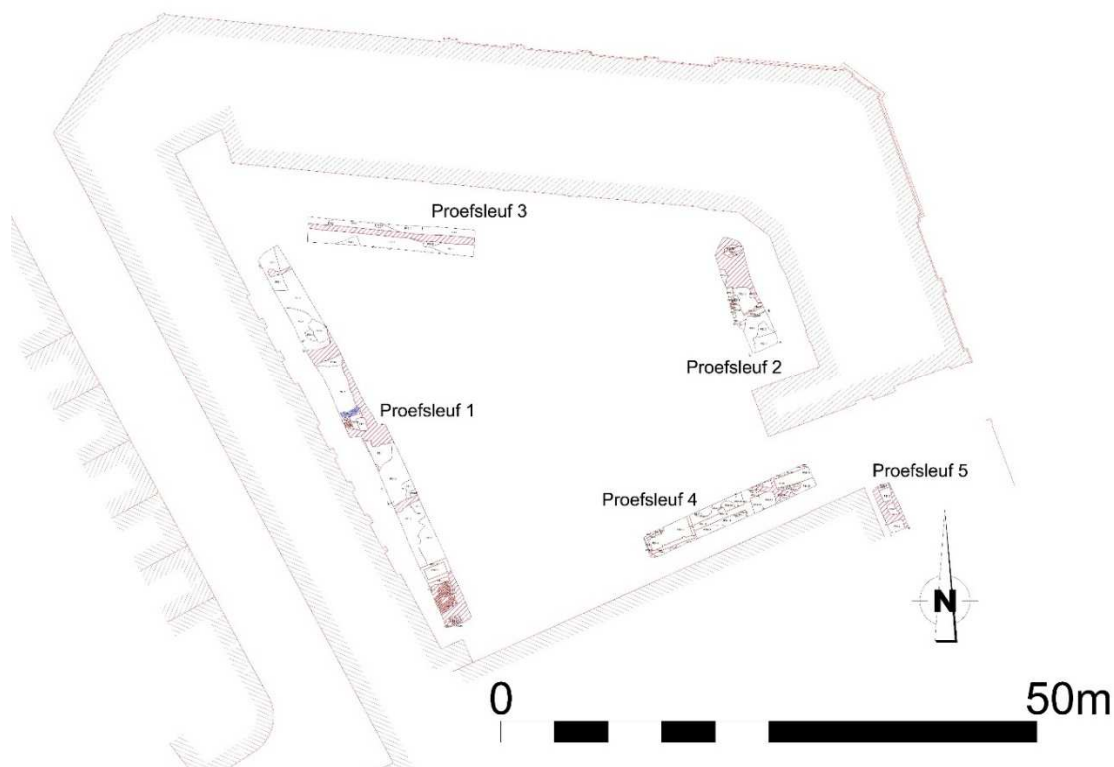
Resultaten

We vatten hieronder de voornaamste bevindingen van het uitgevoerde onderzoek samen. De resultaten van het **proefsleuvenonderzoek** zijn reeds in een conceptrapport neergeschreven.⁴⁷ De onderstaande paragrafen zijn een samenvatting gebaseerd op dit conceptrapport. Voor wat betreft de wetenschappelijke opgraving beperken we ons tot een samenvatting van de voorlopige resultaten, aangezien de tussentijdse verwerking nog volop aan de gang is op moment van dit schrijven en de opgraving nog niet volledig werd uitgevoerd.

In totaal werden 5 proefsleuven gegraven (figuur 35). De sleuven leverden een grote hoeveelheid muur- en vloerresten op, die te linken zijn aan de laatste fasen van het klooster van de Zwarte Zusters dat hier gevestigd was. Binnen deze muren konden lagen en sporen herkend worden die toe te schrijven zijn aan de vroegste periodes van het klooster of die mogelijk zelfs ouder zijn. In de zuidoostelijke hoek van het terrein, waar op basis van de bureaustudie de kapel te situeren valt, kon menselijk bot gerecupereerd worden en was minstens één skelet in anatomisch verband te herkennen. Het aantreffen van begraving bevestigt dat de kapel van het klooster in deze zone te situeren valt.

De noordelijke zijde van het terrein is buiten het kloosterdomein te situeren. Hier werden verschillende opeenvolgende tuin- of cultuurlagen aangetroffen, waarbij op verschillende niveaus (afval)kuilen konden herkend worden. Minstens één van deze kuilen, die een zeer grote hoeveelheid vondsten opleverde, kan op basis van het aangetroffen aardewerk gelinkt worden aan de vroegste fase van het klooster.

Bij het afgraven van de pleinbedekking door de kraan bleek zich over de gehele binnenkoer onder de klinkers een 20 cm dikke laag van gewapend beton te bevinden. Archeologische sporen tekenden zich doorgaans slechts op een diepte van 45 cm af. Enkel in de meest oostelijke zone, zitten deze op een diepte van 40 cm.

Figuur 35. 1e grondplan met situering proefsleuven (SOLVA).

⁴⁷ Klinkenborg & Cherretté 2015.

Foto 3. Sfeerbeeld proefsleuvenonderzoek. De archeologische restanten bevinden zich zeer ondiep (SOLVA).

De verwerking van de vlakdekkende, stratigrafische **wetenschappelijke opgraving** is momenteel nog volop aan de gang. We beperken ons hier derhalve tot een eerste bespreking en de hoofdlijnen. In totaal werd ca. 1400 m² reeds opgegraven. Hierbij diende omwille van stabiliteit van de funderingen van de te behouden bouwvolumes steeds een noodzakelijke veiligheidsbuffer voorzien te worden (noord- en oostzijde). Aan de oostzijde werd tijdens de sloop van de bouwvolumes gecontroleerd op archeologische sporen, waaruit bleek dat deze zones volledig verstoord waren. Ter hoogte van de zuidelijke garageboxen, dat binnen de zone van de opgraving was opgenomen, bleek de ondergrond eveneens zwaar verstoord. Tot slot is de toegang langs de Graanmarkt nog niet onderzocht.

De opgravingen brachten heel wat sporen van het voormalige klooster aan het licht. Tal van muurresten, alsook enkele vloeren, kelders en beerputten konden geregistreerd worden. Deze zijn toe te schrijven aan de laatste bouwfase van het klooster en zijn voorlopig vrij breed in de 17de-18de eeuw te dateren. Op basis van deze resten kan een mooi beeld verkregen worden van de ruimtelijke indeling van het terrein op dat moment. Zo is duidelijk dat het complex een quasi rechthoekige vorm heeft, waarbij de kloostervertrekken te situeren zijn langs de voormalige Peperstraat⁴⁸ (zuidoostelijke zijde van het terrein) en langs de Graanmarkt (noordoostelijke zijde van het terrein). De resterende ruimte binnen het kloostercomplex bevat een ommuurde binnentuin. De zone ten noordwesten, gelegen tussen het klooster en de stadsomwalling (welke te situeren is ter hoogte van de huidige

⁴⁸ De Peperstraat vormde oorspronkelijk een rechte verbinding tussen de Kattestraat en de toenmalige Kapellestraat (heden Graanmarkt). Sporen van deze Peperstraat werden tijdens het archeologisch onderzoek niet aangetroffen.

Esplanadestraat) bevat een opeenstapeling van tuin- of cultuurlagen en is vermoedelijk steeds onbebouwd gebleven. Dat deze ruimte echter wel toegankelijk was, bewijst een plaatselijk bewaard kasseibaantje dat zich aan de buitenzijde van de noordwestelijke kloostermuur bevond.

Foto 4. Sfeerbeeld van de opgraving (SOLVA).

Foto 5. Sfeerbeeld van de opgraving. Zware verstoringen door recentere bebouwing (links) (SOLVA).

Hoewel er voorlopig geen gebouwresten kunnen toegeschreven worden aan de 15de-16de-eeuwse fasen van het klooster, zijn er wel degelijk aanwijzingen dat de zusters toen reeds het terrein bevolkten. Op verschillende plaatsen zijn immers grote afvalkuilen aanwezig die op basis van het talrijk aangetroffen materiaal in deze periode te dateren zijn en waarbij sommige vondsten wel degelijk wijzen op een religieuze context.

Eén zo'n voorbeeld vormt een nagenoeg intacte drinkuit, aangetroffen in een afvalkuil ter hoogte van de kloostergebouwen en die in de 15de-16de eeuw te situeren is. Dit recipiënt dankt zijn naam aan de functie die het vervult. Het is een beker met een smalle, onstabiele basis die onmiddellijk geledigd dient te worden. In dit geval is de beker vrij hoog en smal, met een slordig aangebrachte glazuurlaag aan de binnenzijde. Deze aardewerkvorm wordt frequent aangetroffen in religieuze contexten⁴⁹ en veronderstelt alleszins dat de zusters zich niet bepaald afkeerden van het profane leven, aangezien ze blijkbaar participeerden in drinkspelen.

Het beste bewijs van de aanwezigheid van de Zwarte Zusters vormt een zilveren steel, vermoedelijk behorende tot een lepel, die werd aangetroffen in een afvalkuiltje ter hoogte van de tuingronden achter het kloosterdomein. Deze steel bevat de ingekraste afbeelding van een vlamvend hart, het symbool van de Heilige Augustinus, de patroonheilige van de Zwarte Zusters. De datering van de afvalkuil in de 14de tot 15de eeuw, bevestigt bovendien hun aanwezigheid op deze plaats vanaf de 15de eeuw.

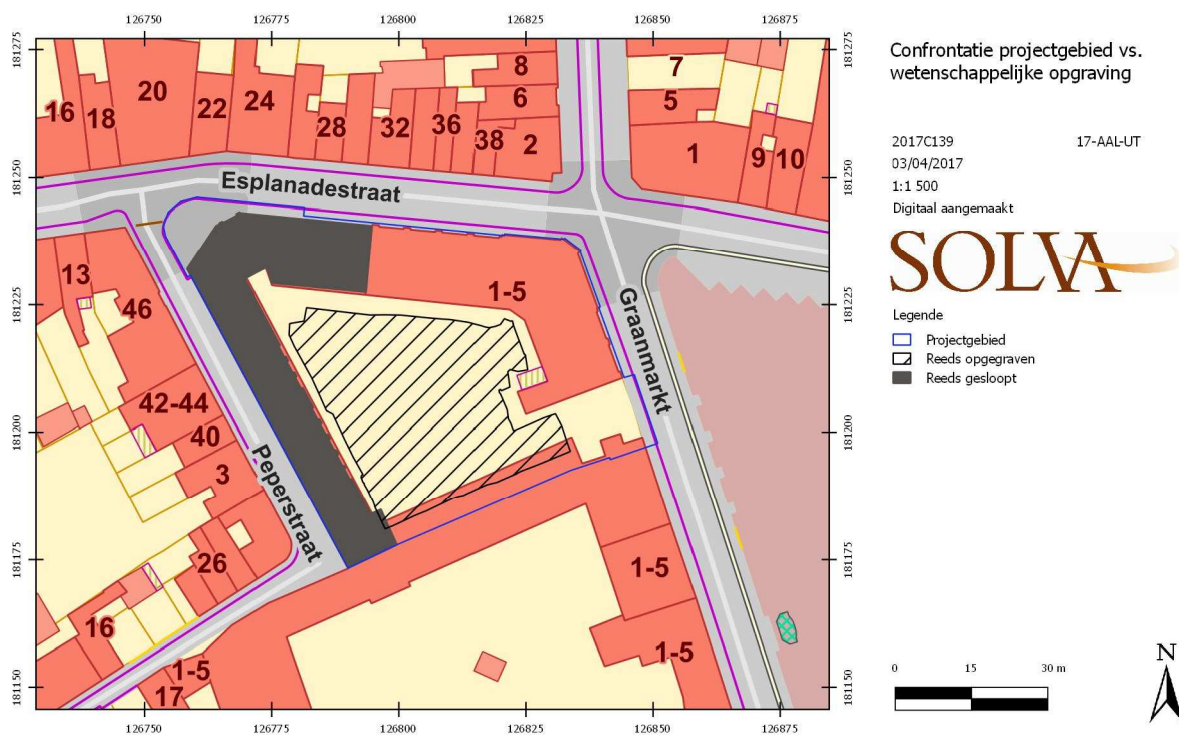
Op twee plaatsen vonden de archeologen ook menselijke begravingen terug. In totaal konden 27 individuen geborgen worden, waarbij de meerderheid slechts fragmentair bewaard was. Ter hoogte van de ommuurde binnentuin bevonden zich 22 individuen, allen vrij dicht tegen de eigenlijke kloostergebouwen aanleunend. In de zuidoostelijke hoek van het terrein, daar waar de voormalige kloosterkapel te situeren valt, konden nog 5 individuen herkend worden. Oorspronkelijk zullen er ongetwijfeld meer begravingen plaatsgevonden hebben en zijn deze niet meer bewaard, gelet op de aanwezigheid van grote 19de-eeuwse puinkuilen die te linken zijn aan de uiteindelijke sloop van de kloostergebouwen en de bouw van de latere Pupillenschool. Het aantreffen van menselijke begravingen bij de Zwarte Zusters hoeft niet te verbazen aangezien hun voornaamste roeping de ziekenverzorging was. Voorlopig is het echter nog onduidelijk of de overledenen allen gewone burgers waren, dan wel of het ook kloosterzusters betreft. Het fysisch antropologisch onderzoek van de beenderen, dat momenteel aan de gang is, zal hierover mogelijk meer duidelijkheid brengen.

Behalve sporen uit de kloosterfase doken overigens ook oudere sporen op. Het betrof restanten van grachten en greppels, die mogelijk deel uitgemaakt hebben van een oudere perceelsindeling. Voorlopig is voor deze sporen nog geen precieze datering voorhanden, maar deze lijken ten laatste uit de Romeinse periode en mogelijk zelfs uit de Metaaltijden te stammen.

⁴⁹ Poulain 2016, 255, 259-260.

Figuur 36. Allesporenkaart van de wetenschappelijke opgraving (SOLVA).

Figuur 37. Projectgebied (blauwe lijn) met reeds opgegraven gebied (gearceerd), gesloopte bouwvolumes (grijs) en te behouden bouwvolumes.

2.6.4. Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

-Datering en interpretatie van geomorfologische eenheden van het projectgebied:

De sedimenten aan de oppervlakte dateren uit het **laat-glaciaal**, wat algemeen gesteld met zich meebrengt dat archeologische informatie vanaf het laat-glaciaal, zeg maar vanaf ongeveer 10.000 jaar geleden, kan aanwezig zijn in het onderzoeksgebied.

-Datering en interpretatie van de antropogene aanwezigheid in het plangebied:

De in deze bureaustudie geraadpleegde archeologische en historisch-cartografische documentatie onderstreept het archeologisch potentieel en de rijkdom van het bodemarchief binnen het projectgebied. De studie wordt in zijn interpretatie bevestigd door de wetenschappelijke opgraving die op dit perceel reeds werd uitgevoerd.

Het projectgebied is gelegen binnen de afgebakende archeologische zone Aalst – historisch centrum. De terreinen zijn bodemkundig gesitueerd aan de rand van een leemrug die afhelt naar de Dendervallei, buiten de eerste - prestedelijke - omwalling (11de eeuw), maar binnen de tweede, stedelijke, omwalling (13de eeuw). Het projectgebied grenst bovendien aan deze laatmiddeleeuwse omwalling: de aanpalende Vaartstraat – Esplanadestraat is gelegen op het tracé van de voormalige stadsomwalling. De terreinen zelf zijn evenwel volledig binnen de omwalling gelegen, sporen van de omwalling zelf worden binnen het projectgebied niet verwacht.

De eerste vermeldingen van deze terreinen dateren uit het einde van de 14de eeuw, wanneer de gronden worden toegeschreven aan de familie de Proost. In 1475 schenkt de familie de Proost de terreinen aan de Zwarte Zusters, afkomstig uit Gent, die zich op vraag van het stadsbestuur in Aalst komen vestigen om bijstand te verlenen bij de verzorging van pestlijders. Op dat ogenblik bevond zich op deze locatie een boomgaard met huis en erf. Kort nadien verrijst op deze plaats het klooster.

Verschillende cartografische bronnen geven het klooster weer, zij het niet steeds éénduidig. Globaal genomen situeert de bebouwing zich in de zuid(oostelijke) hoek van het plangebied, langs de straatzijde. Afhankelijk van kaart tot kaart is dit ofwel langsheen de Kapellestraat (Graanmarkt), of de Peperstraat, of beide. In de noordelijke en noordwestelijke helft van het plangebied situeren zich tuinen en/of boomgaard, al dan niet ommuurd en aansluitend op de stadsomwalling.

Deze situatie lijkt ongewijzigd stand gehouden te hebben tot ver in de 19de eeuw. Fundamentele wijzigingen ondergaat het terrein pas rond 1880, wanneer de kloostergebouwen worden afgebroken. Het gesloopte klooster wordt vervolgens slechts in beperkte mate overbouwd met de oprichting van een nieuw complex voor de “Pupillenschool”. Enkel langsheen de Esplanadestraat, de Graanmarkt en de nieuwe Peperstraat worden de voormalige kloostergebouwen gedeeltelijk overbouwd, de centrale ruimte van het terrein wordt niet bebouwd.

Tot slot zijn er enkele kleinschalige ingrepen uitgevoerd op het binnenplein van de Pupillensite (bijvoorbeeld aanleg van een klein zwembad, werkputten, ...) maar deze zijn niet van die aard dat ze het geheel sterk beïnvloed hebben.

Aangezien de betreffende terreinen in belangrijke mate onbebouwd zijn gebleven, kende het bodemarchief een goede bewaring. Vanwege dit hoge onderzoekspotentieel lijkt een verder onderzoek van de zone ter hoogte van de toegang tot het binnenplein aan de Graanmarkt veelbelovend.

2.6.5. Gemotiveerde interpretatie van vondsten, vondstcategorieën, sporen, spoorcombinaties, spoorcategorieën, archeologische structuren en activiteitenzones

Niet van toepassing.

2.6.6. Verklaring voor het ontbreken van archeologische vondsten, sporen of een archeologische site

Niet van toepassing.

2.6.7. Confrontatie van de bevindingen met de resultaten van eerder uitgevoerd onderzoek

De bureaustudie en de resultaten van het proefsleuvenonderzoek en wetenschappelijke opgraving die op dit perceel werden uitgevoerd liggen perfect in elkaars verlengde en illustreren het grote potentieel van het projectgebied voor het beantwoorden van de vernoemde archeologische vraagstellingen.

2.6.8. Tekstuele synthese

Het Autonoom Gemeentebedrijf Stadsontwikkeling Aalst (AGSA) wenst op de Pupillensite te Aalst (Peperstraat 5-17) de publieke ruimte rondom de toekomstige hoofdbibliotheek en academie van podiumkunsten heraan te leggen.

De zone bevindt zich binnen de archeologische zone Aalst historisch centrum. Bovendien bedraagt de oppervlakte van het projectgebied meer dan 300 m² en de ingreep in de bodem meer dan 100 m².

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 2°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **stedenbouwkundige vergunningsaanvraag**. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.⁵⁰

Het projectgebied is gelegen binnen de afgebakende archeologische zone Aalst – historisch centrum. De terreinen zijn bodemkundig gesitueerd aan de rand van een leemrug die afhelt naar de Dendervallei, buiten de eerste - prestedelijke - omwalling (11de eeuw), maar binnen de tweede, stedelijke, omwalling (13de eeuw). Het projectgebied grenst bovendien aan deze laatmiddeleeuwse omwalling: de aanpalende Vaartstraat – Esplanadestraat is gelegen op het tracé van de voormalige stadsomwalling. De terreinen zelf zijn evenwel volledig binnen de omwalling gelegen, sporen van de omwalling zelf worden binnen het projectgebied niet verwacht.

De eerste vermeldingen van deze terreinen dateren uit het einde van de 14de eeuw, wanneer de gronden worden toegeschreven aan de familie de Proost. In 1475 schenkt de familie de Proost de terreinen aan de Zwarte Zusters, afkomstig uit Gent, die zich op vraag van het stadsbestuur in Aalst komen vestigen om bijstand te verlenen bij de verzorging van pestlijders. Op dat ogenblik bevond zich op deze locatie een boomgaard met huis en erf. Kort nadien verrijst op deze plaats het klooster.

Verschillende cartografische bronnen geven het klooster weer, zij het niet steeds éénduidig. Globaal genomen situeert de bebouwing zich in de zuid(oostelijke) hoek van het plangebied, langs de straatzijde. Afhankelijk van kaart tot kaart is dit ofwel langsheen de Kapellestraat (Graanmarkt), of de Peperstraat, of beide. In de noordelijke en noordwestelijke helft van het plangebied situeren zich tuinen en/of boomgaard, al dan niet ommuurd en aansluitend op de stadsomwalling.

Deze situatie lijkt ongewijzigd stand gehouden te hebben tot ver in de 19de eeuw. Fundamentele wijzigingen ondergaat het terrein pas rond 1880, wanneer de kloostergebouwen worden afgebroken. Het gesloopte klooster wordt vervolgens slechts in beperkte mate overbouwd met de oprichting van een nieuw complex voor de “Pupillenschool”. Enkel langsheen de Esplanadestraat, de Graanmarkt en de nieuwe Peperstraat worden de voormalige kloostergebouwen gedeeltelijk overbouwd, de centrale ruimte van het terrein wordt niet bebouwd.

⁵⁰ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 2.0 van 1 januari 2017.

Tot slot zijn er enkele kleinschalige ingrepen uitgevoerd op het binnenplein van de Pupillensite (bijvoorbeeld aanleg van een klein zwembad, werkputten, ...) maar deze zijn niet van die aard dat ze het geheel sterk beïnvloed hebben.

Binnen dit kader wenst de stad Aalst nu de omgeving rondom de toekomstige bibliotheek en academie voor podiumkunsten aan te leggen. Samenvattend worden de werken voor de omgevingsaanleg ingedeeld in (i) de afbraak van een bestaande woning en de aanleg van (ii) een fietsenstalling, (iii) afwateringen, nutsleidingen en afblaas voor vuile lucht, en (iv) de omgevingsaanleg van het plein. Het terreinprofiel blijft hierbij onaangetast.

Zowel de afbraak van een bestaande uitbouw als de aanleg van een fietsenstalling betekent geen bodemingreep. Bij de omgevingsaanleg blijven de aanleg van groenvakken en overrijdbare groenvakken eveneens beperkt tot een diepte die minder is dan deze van de huidige verharding.

De bouw van een podium en aanleg van een nieuwe verharding met kasseien heeft een bodemingreep van 41 cm. Lokaal gaat de verharding dieper (tot 56 cm). Ook de aanleg van een boomput (1,5 m), twee helling met verzinkbare palen (85 cm), afwateringen (1 m), nutsleidingen (80 cm) en de afblaas voor vuile lucht (3,4 m) zijn bodemverstoringen. De impact van de afblaas dient echter gerelativeerd te worden, daar deze zone reeds (deels) verstoord is door de aanleg van een kelder die onder talud werd uitgegraven.

Uit dit bureauonderzoek blijkt dat het binnenplein van dit perceel reeds werd onderzocht door middel van een stratigrafische opgraving met het oog op wetenschappelijke vraagstelling. Gelijktijdig met dit archeologisch onderzoek werden de gebouwen langs de Peperstraat en Esplanadestraat gesloopt en archeologisch opgevolgd.

De toegang tot het binnenplein ter hoogte van de Graanmarkt is voorlopig nog niet opgegraven. Rekening houdend met het potentieel van dit onderzoeksgebied als de zone waar Zwarte Zusters zich vanaf de 15de eeuw vestigen, de oppervlakkige aanwezigheid van archeologische lagen en de goede bewaring van dit archeologisch erfgoed wordt voor dit gebied een verdere opgraving geadviseerd. De geplande heraanleg zal immers de archeologische lagen raken en vergraven.

2.7. Evaluatie van de onderzoeksvragen en potentieel op kennisvermeerdering, en de aard en waardering daarvan

Op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek konden de vooropgestelde **onderzoeksvragen beantwoord** worden. Hieronder worden deze beantwoord en wordt cf. *CGP 12.5.1.3*, 7° een inschatting gemaakt van het potentieel op kennisvermeerdering van het projectgebied, wat moet leiden tot de uiteindelijke evaluatie of bijkomend onderzoek noodzakelijk is.

-Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?

De in deze bureaustudie geraadpleegde archeologische en historisch-cartografische documentatie onderstreept het archeologisch potentieel en de rijkdom van het bodemarchief binnen het projectgebied. De studie wordt in zijn interpretatie bevestigd door de wetenschappelijke opgraving die op dit perceel reeds werd uitgevoerd.

Het projectgebied is gelegen binnen de afgebakende archeologische zone Aalst – historisch centrum. De terreinen zijn bodemkundig gesitueerd aan de rand van een leemrug die afhelt naar de Dendervallei, buiten de eerste - prestedelijke - omwalling (11de eeuw), maar binnen de tweede, stedelijke, omwalling (13de eeuw). Het projectgebied grenst bovendien aan deze laatmiddeleeuwse omwalling: de aanpalende Vaartstraat – Esplanadestraat is gelegen op het tracé van de voormalige stadsomwalling. De terreinen zelf zijn evenwel volledig binnen de omwalling gelegen, sporen van de omwalling zelf worden binnen het projectgebied niet verwacht.

De eerste vermeldingen van deze terreinen dateren uit het einde van de 14de eeuw, wanneer de gronden worden toegeschreven aan de familie de Proost. In 1475 schenkt de familie de Proost de terreinen aan de Zwarte Zusters, afkomstig uit Gent, die zich op vraag van het stadsbestuur in Aalst komen vestigen om bijstand te verlenen bij de verzorging van pestlijders. Op dat ogenblik bevond zich op deze locatie een boomgaard met huis en erf. Kort nadien verrijst op deze plaats het klooster.

Verscheidende cartografische bronnen geven het klooster weer, zij het niet steeds éénduidig. Globaal genomen situeert de bebouwing zich in de zuid(oostelijke) hoek van het plangebied, langs de straatzijde. Afhankelijk van kaart tot kaart is dit ofwel langsheen de Kapellestraat (Graanmarkt), of de Peperstraat, of beide. In de noordelijke en noordwestelijke helft van het plangebied situeren zich tuinen en/of boomgaard, al dan niet ommuurd en aansluitend op de stadsomwalling.

Deze situatie lijkt ongewijzigd stand gehouden te hebben tot ver in de 19de eeuw. Fundamentele wijzigingen ondergaat het terrein pas rond 1880, wanneer de kloostergebouwen worden afgebroken. Het gesloopte klooster wordt vervolgens slechts in beperkte mate overbouwd met de oprichting van een nieuw complex voor de “Pupillenschool”. Enkel langsheen de Esplanadestraat, de Graanmarkt en de nieuwe Peperstraat worden de voormalige kloostergebouwen gedeeltelijk overbouwd, de centrale ruimte van het terrein wordt niet bebouwd.

Tot slot zijn er enkele kleinschalige ingrepen uitgevoerd op het binnenplein van de Pupillensite (bijvoorbeeld aanleg van een klein zwembad, werkputten, ...) maar deze zijn niet van die aard dat ze het geheel sterk beïnvloed hebben.

Aangezien de betreffende terreinen in belangrijke mate onbebouwd zijn gebleven, kende het bodemarchief een goede bewaring. Vanwege dit hoge onderzoekspotentieel lijkt een verder onderzoek van de zone ter hoogte van de toegang aan de Graanmarkt veelbelovend.

-Wat is de landschapshistoriek van het terrein?

De sedimenten aan de oppervlakte dateren uit het laat-glaciaal. Behalve de versterking van het bodemarchief in de westelijke zone van het projectgebied, zoals vastgesteld tijdens de (gedeeltelijke) sloop van de gebouwen aan de Peperstraat en Esplanadestraat, zijn er geen aanwijzingen voor significante recentere aanvullingen of vergravingen.

-Welke gebruiksevolutie kende het terrein?

De ‘Pupillensite’ is gelegen binnen de laatmiddeleeuwse stadsomwalling. Sinds het eerste kwart van de 13de eeuw zijn deze terreinen opgenomen in de stad. Het projectgebied is gelegen langsheen de laatmiddeleeuwse stadsomwalling, nabij de Kapellepoort. Op de terreinen was sinds het laatste kwart van de 15de eeuw het klooster van de Zwarte Zusters gesitueerd. In 1880 zijn deze kloostergebouwen gesloopt.

-Wat is de impact van de geplande werken?

Samenvattend worden de werken voor de omgevingsaanleg ingedeeld in (i) de afbraak van een bestaande woning en de aanleg van (ii) een fietsenstalling, (iii) afwateringen, nutsleidingen en afblaas voor vuile lucht, en (iv) de omgevingsaanleg van het plein. Het terreinprofiel blijft hierbij onaangetast.

Zowel de afbraak van een bestaande uitbouw als de aanleg van een fietsenstalling betekent geen bodemingreep. Bij de omgevingsaanleg blijven de aanleg van groenvakken en overrijdbare groenvakken eveneens beperkt tot een diepte die minder is dan deze van de huidige verharding.

De bouw van een podium en aanleg van een nieuwe verharding met kasseien heeft een bodemingreep van 41 cm. Lokaal gaat de verharding dieper (tot 56 cm). Ook de aanleg van een boomput (1,5 m), twee helling met verzinkbare palen (85 cm), afwateringen (1 m), nutsleidingen (80 cm) en de afblaas voor vuile lucht (3,4 m) zijn bodemverstoringen.

De “impact” van de hierboven opgesomde werken is echter hoofdzakelijk “virtueel”, gezien het projectgebied reeds onderzocht is. **Enkel de aan te leggen verhardingen ter hoogte van de inkom van de Graanmarkt verstoort potentieel het resterend bodemarchief dat nog niet is opgegraven.**

-Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau? (cf. CGP 12.5.1.3, 7°)

Het kennispotentieel situeert zich op twee niveaus:

- ⇒ Een archeologisch onderzoek op deze plaats binnen de historische stad biedt de mogelijkheid om een diachroon overzicht te verkrijgen van de prestedelijke en stedelijke ontwikkelingen, enerzijds op het niveau van de locatie, anderzijds op het niveau van de stad.
- ⇒ Door de specifieke bewaringsomstandigheden is er in belangrijke mate ook garantie om een samenhangend beeld van de kloostergemeenschap te bekomen op basis van archeologische informatie.

-Wat is de aard en waardering van het kennispotentieel? (cf. CGP 12.5.1.3, 7°)

Het kennispotentieel van de archeologische vindplaats met betrekking tot de stadsgeschiedenis van Aalst (algemeen) en met betrekking tot de locatie zelf (specifiek), is bijzonder groot. Dit wordt mede in de hand gewerkt door de goed bewaring van het archeologisch erfgoed onder het centrale binnenplein, met inbegrip van de toegangspartij aan de Graanmarkt.

Door de ligging nabij de tweede omwalling zal een beeld verkregen worden over de activiteiten buiten de stad (voorafgaand aan de opname binnen de stad), de opname en geleidelijke invulling van de terreinen. De reeds uitgevoerde wetenschappelijke opgraving leverde reeds betekenisvolle informatie opleveren aangaande de (pre)stedelijke ontwikkelingen.

Een archeologisch onderzoek van de resterende, niet opgegraven toegangspartij zal toelaten een nagenoeg volledig beeld te vormen van de opbouw en inrichting van een vrouwenklooster. Het vooronderzoek en de wetenschappelijke opgraving reikten hierover reeds info aan.

-Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?

Verder onderzoek is noodzakelijk ter hoogte van de **toegangspartij** tot het binnenplein aan de Graanmarkt. De keuze van de methode voor verder vooronderzoek wordt gebaseerd op de volgende vier criteria:

1. Is het MOGELIJK deze methode toe te passen op dit terrein?
2. Is het NUTTIG deze methode toe te passen op dit terrein?
3. Is het overdreven SCHADELIJK voor het bodemarchief deze methode toe te passen op dit terrein?
4. Is het NOODZAKELIJK deze methode toe te passen op dit terrein (kosten-batenanalyse)?

Eerst wordt de opportuniteit van de diverse methoden voor vooronderzoek zonder ingreep in de bodem afgewogen.

Methode	Opportuun	Motivering
Landschappelijk booronderzoek	Neen	Mogelijk maar niet nuttig. De reeds uitgevoerde wetenschappelijke opgraving leverde al genoeg informatie op met betrekking tot de bodemopbouw.
Landschappelijke profielputten	Neen	Mogelijk maar niet nuttig. De reeds uitgevoerde wetenschappelijke opgraving leverde al genoeg informatie op met betrekking tot de bodemopbouw.

Geofysisch onderzoek	Neen	Mogelijk maar niet nuttig. Geofysisch onderzoek is in deze context niet relevant omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren.
Veldkartering	Neen	Niet mogelijk en niet nuttig. Het terrein is verhard.

Vervolgens wordt de opportuniteit van de diverse methoden voor vooronderzoek met ingreep in de bodem afgewogen.

Methode	Opportuin	Motivering
Verkennd archeologisch booronderzoek	Neen	Mogelijk maar niet nuttig. De stratigrafie is reeds gekend uit eerder uitgevoerd proefsleuven onderzoek en wetenschappelijke opgraving. Eventuele archeologische sporen zullen zich manifesteren onmiddellijk onder de bouwvoor. Boringen laten een gedegen interpretatie van deze contexten (aard, samenhang tussen sporen, ruimtelijke spreiding, ...) niet toe.
Waarderend archeologisch booronderzoek	Neen	Mogelijk maar niet nuttig. De stratigrafie is reeds gekend uit eerder uitgevoerd proefsleuven onderzoek en wetenschappelijke opgraving. Eventuele archeologische sporen zullen zich manifesteren onmiddellijk onder de bouwvoor. Boringen laten een gedegen interpretatie van deze contexten (aard, samenhang tussen sporen, ruimtelijke spreiding, ...) niet toe.
Proefputten in functie van steentijd artefactensites	Neen	Mogelijk maar niet nuttig. Bij een eerder onderzoek kwamen namelijk geen steentijdvondsten aan het licht.
Proefsleuven en / of proefputten	Neen	Mogelijk en maar niet nuttig. Proefsleuven zijn reeds uitgevoerd in een eerder stadium.
Stratigrafische opgraving	Ja	Mogelijk en nuttig. Het potentieel en de aanwezigheid van archeologisch erfgoed is reeds aangetoond door een proefsleuvenonderzoek en wetenschappelijke opgraving op het perceel. De heraanleg van de omgeving zal dit archeologisch niveau raken en vergraven.

Op basis van hogerstaande afwegingen wordt een vooronderzoek met ingreep in de bodem voorgesteld dat bestaat uit:

- Stratigrafische opgraving

Een onderzoek met ingreep in de bodem is noodzakelijk aangezien eerder onderzoek (bureauonderzoek, proefsleuven onderzoek en wetenschappelijke opgraving) op het perceel reeds wees op het potentieel en de goede bewaring van het aanwezig archeologisch erfgoed.

Behoud van het archeologisch erfgoed in deze zone behoort niet tot de mogelijkheden gezien de concrete plannen van Stad Aalst om op deze plaats de openbare ruimte heraan te leggen. Daarom dient overgegaan te worden tot een **vlakdekkende, stratigrafische opgraving** in de zone ter hoogte van de ingang aan de Graanmarkt zoals ook beargumenteerd in de aanvraag voor wetenschappelijke opgraving. De moederbodem wordt immers ook reeds verwacht op max. -75cm.

-Opgave van de onderzoeksvragen die moeten beantwoord worden om het aanwezige potentieel te exploiteren (cf. CGP 12.5.1.3, 7°)

Onderzoek op een eventueel aanwezige site zou een antwoord kunnen bieden op volgende vraagstellingen:

1. Met betrekking tot de “pre-kloosterfase”:

-Oudere sporen **voorafgaand aan de opname in de stedelijke structuur** kunnen in principe verwacht worden, gelet op de beperkte verstoringsgraad van het terrein.

We vermelden in deze de kans tot het aantreffen van een vroegmiddeleeuwse component, op de rand van de leemrug met de Dendervallei. In dit opzicht verwijzen we naar eerdere vroegmiddeleeuwse, Merovingische vondsten op de rand van de leemrug (tot op heden evenwel enkel vastgesteld binnen de eerste prestedelijke omwalling, niet daarbuiten) en de nabije aanwezigheid van de Sint-Ursmaruskapel. Hoewel er wordt van uitgegaan dat de Sint-Ursmaruskapel niet meteen rechtstreeks impact heeft gehad op de latere stedelijke ontwikkeling, is de aanwezigheid op de rand van de leemrug wel relevant (en op zich niet onlogisch).

Door de intensiteit van bebouwing in de middeleeuwse kern is het niet vanzelfsprekend sporen uit deze vroege periodes aan te treffen. Onderzoek op open, niet-bebouwde ruimtes in de oudste kern van de stad tonen alvast het potentieel van deze zones aan voor wat betreft de bewaring van deze oudere, vroegmiddeleeuwse sporen (we verwijzen hier naar de opgravingen op de speelplaats van het Sint-Jozefscollege, waar onder de 11de-eeuwse omwalling Merovingische sporen werden aangetroffen).

- ⇒ *Het onderzoek op de binnenplaats van de Pupillen, tevens een goed bewaarde ruimte binnen de historische stad, wil het beeld en dynamiek voorafgaand aan de (pre)stedelijke ontwikkeling van Aalst in deze zone van de stad verder verfijnen.*
- ⇒ *We vermelden hier ook de op verschillende plaatsen in de stad reeds vastgestelde landbouwlaag, voorafgaand aan de opname binnen de stad. Dit kan tevens inzicht verschaffen in landgebruik en –structuur, voorafgaand aan de opname in de stedelijke structuur.*

-Opname binnen de dertiende-eeuwse stadsomwalling.

- ⇒ *Het onderzoek wil meer inzicht verwerven over de uitbreiding en geleidelijke invulling van de nieuwe stedelijke ruimte vanaf de dertiende eeuw (grondgebruik, landbouw binnen de stad, boomgaard, leemontginningskuilen, activiteiten nabij de Kapellepoort...).*
- ⇒ *Sporen van de stadswal worden op basis van de beschikbare informatie niet verwacht. Laatmiddeleeuwse bewoningssporen voorafgaand aan de kloosterfase kunnen dan weer wel aanwezig zijn (hofstede fam. De Proost, boomgaard). Het onderzoek kan een beeld schetsen van de bewoning die zich gaandeweg binnen de stadsmuren ontwikkelde.*

2. Met betrekking tot de kloosterfase

Kloosters en abdijen zijn tot op heden veelal slechts partieel onderzocht. Gestructureerd onderzoek vond slechts plaats op enkele locaties. Er zijn bovendien tot nu toe geen volledige vrouwenkloosters onderzocht. Het feit dat het voormalige Zwarte Zusterklooster in belangrijke mate goed bewaard is, opent in dit licht interessante perspectieven voor onderzoek. Waarschijnlijk kan de evolutie van het klooster van de stichting tot bij de opheffing en vervolgens afbraak in kaart gebracht worden.

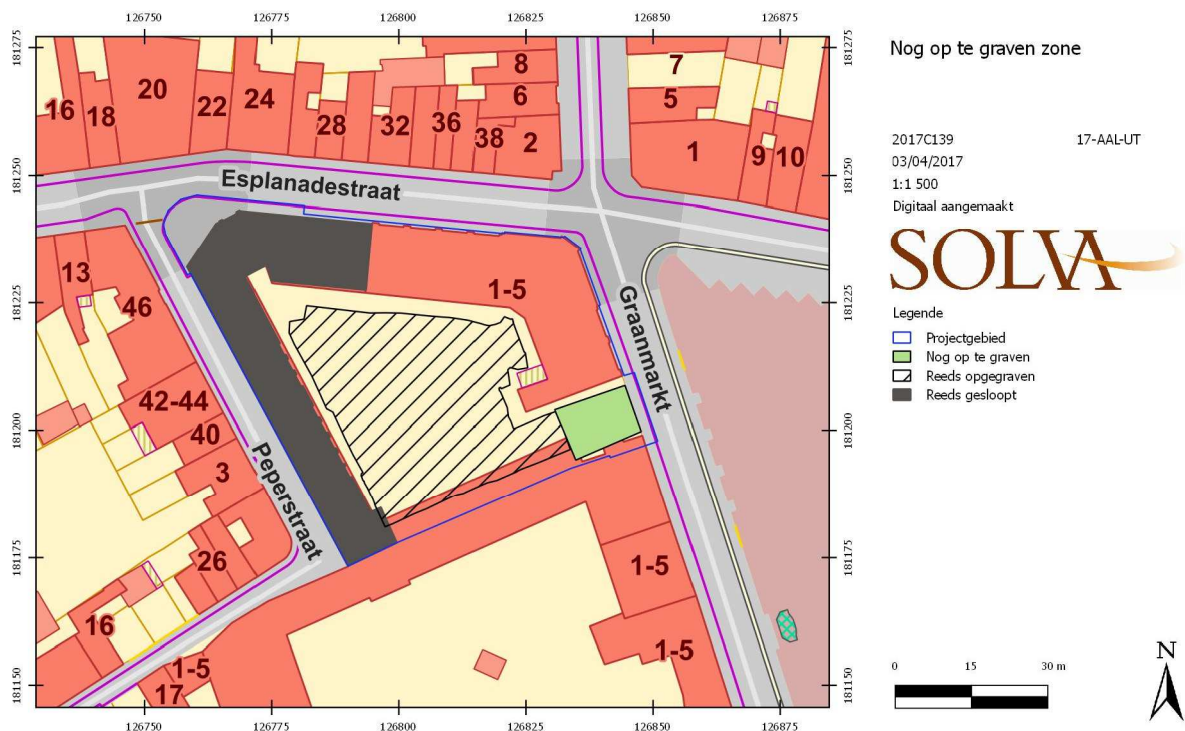
Volgende vraagstellingen zijn relevant voor het wetenschappelijk onderzoek:

- ⇒ *Welke verschillende bouwfasen kunnen er binnen de kloostergebouwen herkend worden?*
- ⇒ *Kan er op basis van de aanwezige structuren en vondsten een inschatting gemaakt worden van de functies van de respectievelijke vertrekken?*

- ⇒ Wat leren de vondsten ons over de materiële cultuur binnen deze kloostergemeenschap?
- ⇒ Hoe verhoudt dit zich tot andere, gelijktijdige contexten binnen de stad?
- ⇒ Wat zijn de demografische kenmerken van de aangetroffen populatie (leeftijd, geslacht)?
- ⇒ Zijn er bepaalde pathologieën en trauma's vast te stellen?
- ⇒ Is de skeletpopulatie dateerbaar/faseerbaar?
- ⇒ Valt er informatie te vergaren omtrent voedingspatronen?

-Kaart met afbakening van zones waar al dan niet archeologisch erfgoed vastgesteld of verwacht wordt (cf. CGP 12.5.1.3, 7°)

Het projectgebied werd reeds opgegraven of archeologisch opgevolgd, daar is geen archeologisch erfgoed meer te verwachten. Echter, de **toegang tot het binnenplein ter hoogte van de Graanmarkt** is voorlopig nog niet opgegraven. Rekening houdend met het potentieel van dit onderzoeksgebied als de zone waar Zwarte Zusters zich vanaf de 15de eeuw vestigen, de oppervlakkige aanwezigheid van archeologische lagen en de goede bewaring van dit archeologisch erfgoed wordt voor dit gebied een **verdere opgraving** geadviseerd. In totaal betreft het een zone van ca. 145 m². Deze afbakening voorziet een beperkte veiligheidsbuffer ten aanzien van de fundering van de bestaande bebouwing. Uit proefsleuvenonderzoek bleek dat de moederbodem zich in deze zone op 75 cm bevond. In totaal zijn er bijgevolg ca. 110 m³ grond worden verzet (figuur 38).

Figuur 38. Kaart met aanduiding op te graven zone (groen).

2.8. Beschrijving van de kaders waarbinnen het potentieel op kennisvermeerdering geëxploiteerd moet worden

In de zone ter hoogte van de toegang aan de Graanmarkt (ca. 146 m²) is een opgraving aangewezen om het archeologisch erfgoed, dat vergraven zal worden door de heraanleg van de omgeving, te registreren. Het gaat hierbij meteen om een vlakdekkende, stratigrafische opgraving, rekening houdend met eerdere resultaten en vraagstellingen uit het proefsleuvenonderzoek en de wetenschappelijke opgraving op dit perceel.

2.9. Samenvatting gericht op een gespecialiseerd publiek

Het Autonoom Gemeentebedrijf Stadsontwikkeling Aalst (AGSA) wenst op de Pupillensite te Aalst (Peperstraat 5-17) de publieke ruimte rondom de toekomstige hoofdbibliotheek en academie van podiumkunsten heraan te leggen. De werken omvatten (i) de afbraak van een bestaande woning en de aanleg van (ii) een fietsenstalling, (iii) afwateringen, nutsleidingen en afblaas voor vuile lucht, en (iv) de omgevingsaanleg van het plein.

De zone bevindt zich binnen een beschermde archeologische site of archeologische zone. Bovendien bedraagt de oppervlakte van het projectgebied meer dan 300 m² en de ingreep in de bodem meer dan 100 m². Derhalve diende in uitvoering van art. 5.4.1 2° van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de stedenbouwkundige vergunningsaanvraag voor heraanleg van de omgeving. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.⁵¹

Ten behoeve van het bekomen van een bekrachtigde archeologienota is een bureaustudie uitgevoerd.

Het projectgebied grenst ten noorden aan de Esplanadestraat, ten westen aan de Peperstraat, ten oosten aan de Graanmarkt en bijhorend park. Ten zuiden sluit de rest van de Pupillensite aan. Vanaf de 15de eeuw was hier een Zwarte Zusterklooster gesitueerd.

Zowel de afbraak van een bestaande uitbouw als de aanleg van een fietsenstalling betekent geen bodemingreep. Bij de omgevingsaanleg blijven de aanleg van groenvakken en overrijdbare groenvakken eveneens beperkt tot een diepte die minder is dan deze van de huidige verharding. De bouw van een podium en aanleg van een nieuwe verharding met kasseien heeft een bodemingreep van 41 cm. Lokaal gaat de verharding dieper (tot 56 cm). Ook de aanleg van een boomput (1,5 m), twee helling met verzinkbare palen (85 cm), afwateringen (1 m), nutsleidingen (80 cm) en de afblaas voor vuile lucht (3,4 m) zijn bodemingrepen.

Deze werken hebben grotendeels geen impact op het aanwezig archeologisch erfgoed, daar het projectgebied reeds werd onderzocht door middel van een wetenschappelijke opgraving en opvolging van sloopwerken. De enige zone die nog niet onderzocht werd en derhalve nog een onderzoekspotentieel heeft, is de toegangszone tot het projectgebied.

Rekening houdend met het potentieel van dit onderzoeksgebied als de mogelijke locatie van de kloosterkapel, de oppervlakkige aanwezigheid van archeologische lagen en de goede bewaring van dit archeologisch erfgoed wordt voor dit gebied een **verdere opgraving** geadviseerd.

⁵¹ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 2.0 van 1 januari 2017.

2.10. Samenvatting gericht op een niet gespecialiseerd publiek

Het Autonoom Gemeentebedrijf Stadsontwikkeling Aalst (AGSA) wenst op de Pupillensite te Aalst (Peperstraat 5-17) de publieke ruimte rondom de toekomstige hoofdbibliotheek en academie van podiumkunsten heraan te leggen. De werken omvatten (i) de afbraak van een bestaande woning en de aanleg van (ii) een fietsenstalling, (iii) afwateringen, nutsleidingen en afblaas voor vuile lucht, en (iv) de omgevingsaanleg van het plein.

De zone bevindt zich binnen een beschermde archeologische site of archeologische zone. Bovendien bedraagt de oppervlakte van het projectgebied meer dan 300 m² en de ingreep in de bodem meer dan 100 m². Derhalve diende in uitvoering van art. 5.4.1 2° van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de stedenbouwkundige vergunningsaanvraag voor heraanleg van de omgeving. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.⁵²

Ten behoeve van het bekomen van een bekrachtigde archeologienota is een bureaustudie uitgevoerd.

Het projectgebied grenst ten noorden aan de Esplanadestraat, ten westen aan de Peperstraat, ten oosten aan de Graanmarkt en bijhorend park. Ten zuiden sluit de rest van de Pupillensite aan. Vanaf de 15de eeuw was hier een Zwarte Zusterklooster gesitueerd.

Zowel de afbraak van een bestaande uitbouw als de aanleg van een fietsenstalling betekent geen bodemingreep. Bij de omgevingsaanleg blijven de aanleg van groenvakken en overrijdbare groenvakken eveneens beperkt tot een diepte die minder is dan deze van de huidige verharding. De bouw van een podium en aanleg van een nieuwe verharding met kasseien heeft een bodemingreep van 41 cm. Lokaal gaat de verharding dieper (tot 56 cm). Ook de aanleg van een boomput (1,5 m), twee helling met verzinkbare palen (85 cm), afwateringen (1 m), nutsleidingen (80 cm) en de afblaas voor vuile lucht (3,4 m) zijn bodemingrepen.

Deze werken hebben grotendeels geen impact op het aanwezig archeologisch erfgoed, daar het projectgebied reeds werd onderzocht door middel van een wetenschappelijke opgraving en opvolging van sloopwerken. De enige zone die nog niet onderzocht werd en derhalve nog een onderzoekspotentieel heeft, is de toegangszone tot het projectgebied.

Rekening houdend met het potentieel van dit onderzoeksgebied als de mogelijke locatie van de kloosterkapel, de oppervlakkige aanwezigheid van archeologische lagen en de goede bewaring van dit archeologisch erfgoed wordt voor dit gebied een **verdere opgraving** geadviseerd.

⁵² Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 2.0 van 1 januari 2017.

2.6. Bibliografie

- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017, *Capucijnenklooster, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42> (geraadpleegd op 30 maart 2017).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017, *Klooster der zwarte zusters, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/75> (geraadpleegd op 30 maart 2017).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017, *Krijgsgevangenis en kazerne, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/43> (geraadpleegd op 30 maart 2017).
- Bartholomieux B. & Cherretté B. 2010, Aalst Vredeplein. Archeologisch onderzoek, *SOLVA Archeologie Rapport* 9.
- Callebaut D. 1983a, De topografische groei van Aalst of hoe een Zelhof een gebastioneerde stad werd, *Miscellanea Archaeologica in honorem H. Roosens, Archaeologia Belgica* 255, p. 227-249.
- Callebaut D. 1983b, Het Onze-Lieve-Vrouw-Hospitaal te Aalst, *Archaeologica, Conspectus MCMLXXXII* 253, p. 91-95.
- Callebaut D. 1983c, Het Oud-Hospitaal te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 6, p. 42.
- De Groote K. 2010, The contribution of archaeological sources to the research in the formation of towns. The example of Aalst, a border town in the county of Flanders, in: De Groote K., Tys D & Pieters M. (eds.), *Exchanging Medieval Material Culture. Studies on Archaeology and History presented to Frans Verhaeghe, Relicta Monografieën* 4, p. 249-266.
- De Groote K. & Moens, J., 2007, "Buiten de Kapellepoort van de stad Aalst. Archeologisch onderzoek in de Albert Liénartstraat (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis* 30, pp. 44-45.
- De Groote K. & Moens J. 2009, Archeologisch onderzoek in de Louis D'Haeseleerstraat te Aalst. Een test voor het ontwikkelingsmodel van de stad (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 32, p. 120-122.
- De Groote K., Moens J. & Ameels V. 2010, Verzegeld door de eerste stadswal. Merovingische nederzettingssporen onder de speelplaats van het Sint-Jozefscollege te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 33, p. 43-47.
- De Groote K., Moens J., De Block A. & Zeebroek I. 2002, Het afval van een laat-18de-eeuwse pataconbakker in de Peperstraat te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 25, p. 49-50.
- D'Herdt D. 2001, *De Kapucijnen in Aalst*, Aalst: Dirk Martenscomité.
- Ghysens J. 1986, *Geschiedenis der straten van Aalst*, Aalst: Genootschap voor Aalsterse Geschiedenis.
- Klinkenborg S. & Cherretté B. 2015, Aalst-Graanmarkt: Archeologisch vooronderzoek op de Pupillensite, *Conceptrapport – SOLVA rapport* 89.
- Pieters M., Cooremans B., Ervynck A. & Van Neer W. 1994, Van akkerland tot Heilige Geestkapel. Een kijk op de evolutie van de bewoningsgeschiedenis in de Kattestraat te Aalst (prov. Oost-Vlaanderen), *Archeologie in Vlaanderen* 3, p. 299-329.

Poulain M. 2016. The habits of war: early modern ceramics in Flanders, doctoraatsverhandeling, Universiteit Gent.

Sevenant M., Menschaert J., Couvreur M., Ronse A., Antrop M., Geypens M., Hermy M. & De Blust G. 2002, *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten.*

S.n. 1988, *Rijksadministratiecentrum Pupillen Aalst: renovatiewerken 1969-1988*, Regie der Gebouwen, ministerie van openbare werken.

Van Der Vurst P. 2008, Graanmarkt – De pupillen of het Rijksadministratiecentrum: Aalsters erfgoed in gevaar?, *Mededelingen van de Vereniging Voor Aalsters Kultuurschoon* 35:1, p. 9-21.

Van Der Vurst P. 2009, De Kapucijner kloostergemeenschap verlaat Aalst. Overzicht periode 1614 tot 2009, *Mededelingen van de Vereniging Voor Aalsters Kultuurschoon* 36:4, p. 88-95.

Van Hove S., Bracke M. & De Groote K. 2013, Warm, warmer, heet. De pottenbakkers van Aalst, *Ex Situ* 3, p. 21-28.

Van Nuffel P. 1914, *Historiek der Oude Straten, Markten, pleinen en gebouwen der stad Aalst met sagen & vertellingen*, Aalst.

Geraadpleegde krantenartikelen:

Den Denderbode, 02-09-1917, p. 1-4.

De Volksstem, 13-03-1923: Uit de geschiedenis van Aelst. Klooster der Zwarte Zusters, Petrus Van Nuffel, Alostum Religiosum.

De Werkman, 03-12-1875, p. 3-4.

De Voorpost, 04-11-1988, p. 32.

Geraadpleegde websites (laatste raadpleging 30/03/2017):

- <https://www.geopunt.be>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be>
- <https://geo.onroenderfgoed.be>
- <https://maps.google.be>

3. Bijlagen

3.1. Plannen of figurenlijst

figuur	onderwerp (projectcode 2017C139)	aanmaakschaal	aanmaakwijze	datum
1	Kadastraal plan	1 op 1	digitaal	09-03-2017
2	Topografische kaart (detail)	1 op 1	digitaal	09-03-2017
3	Bestaande toestand	1 op 1	digitaal	30-03-2017
4	Bestaande toestand terreinprofiel	1 op 1	digitaal	30-03-2017
5	Ontworpen toestand Utopia	1 op 1	digitaal	30-03-2017
6	Grondplan ontworpen toestand	1 op 1	digitaal	30-03-2017
7	Afbraak AIPA woning	1 op 1	digitaal	30-03-2017
8	Typeprofielen 1	1 op 1	digitaal	30-03-2017
9	Typeprofielen 2	1 op 1	digitaal	30-03-2017
10	Typeprofielen 3	1 op 1	digitaal	30-03-2017
11	Typeprofielen 4	1 op 1	digitaal	30-03-2017
12	Situering projectgebied op bodemkaart	1 op 1	digitaal	09-03-2017
13	Situering projectgebied t.o.v. archeologische zone	1 op 1	digitaal	09-03-2017
14	Gewestplan	1 op 1	digitaal	09-03-2017
15	Quartaire geologische profieltypekaart	1 op 1	digitaal	09-03-2017
16	Tertiaire geologische profieltypekaart	1 op 1	digitaal	09-03-2017
17	Hoogtekaart	1 op 1	digitaal	09-03-2017
18	Dwarsdoorsnede op het hoogtemodel (zuidoost-noordwest)	1 op 1	digitaal	03-04-2017
19	Bodemtypekaart	1 op 1	digitaal	09-03-2017
20	Bodemassociatiekaart	1 op 1	digitaal	09-03-2017
21	Bodembedekkingskaart	1 op 1	digitaal	09-03-2017
22	Grondplan gevangenis, ca. 1800	1 op 1	digitaal	30-03-2017
23	Grondplan gevangenis, na 1845	1 op 1	digitaal	30-03-2017
24	Grondplan Pupillenschool, ca. 1930	1 op 1	digitaal	30-03-2017
25	Kaart van Deventer	1 op 1	digitaal	30-03-2017
26	Kaart Guicciardini	1 op 1	digitaal	30-03-2017
27	Kaart Braun	1 op 1	digitaal	30-03-2017
28	Kaart Sanderus	1 op 1	digitaal	30-03-2017
29	Kaart De Deyn	1 op 1	digitaal	30-03-2017
30	Ferrariskaart	1 op 1	digitaal	09-03-2017
31	Atlas der Buurtwegen	1 op 1	digitaal	09-03-2017
32	Poppkaart	1 op 1	digitaal	09-03-2017
33	Anonieme kaart, ca. 1930	1 op 1	digitaal	30-03-2017
34	Kaart CAI	1 op 1	digitaal	09-03-2017
35	Situering proefsleuven	1 op 1	digitaal	17-02-2017
36	Allesporenkaart wetenschappelijke opgraving	1 op 1	digitaal	31-03-2017
37	Confrontatie wetenschappelijke opgraving - projectgebied	1 op 1	digitaal	03-04-2017
38	Aflijning op te graven zone	1 op 1	digitaal	03-04-2017

3.2. Fotolijst

Foto	onderwerp (projectcode 2017C139)	type foto	vervaardiging	datum
1	Luchtopname (meest recent)	luchtfoto	digitaal	09-03-2017
2	Toestand voor sloop en opgraving	huidige toestand	digitaal	03-02-2015
3	Sfeerbeeld proefsleuvenonderzoek 2015	vooronderzoek	digitaal	07-12-2015
4	Sfeerbeeld wetenschappelijke opgraving	opgraving	digitaal	10-10-2016
5	Sfeerbeeld wetenschappelijke opgraving	opgraving	digitaal	10-10-2016

3.3. Lijst van de bijlagen

projectcode	2017C139
plannummer	1
type plan	bouwplan
onderwerp plan	bestaande toestand Pupillen
aanmaakschaal	1/200
aanmaakwijze	digitaal
datum	23-02-2017
plannummer	2
type plan	bouwplan
onderwerp plan	bestaande toestand terreinprofiel Pupillen
aanmaakschaal	1/200
aanmaakwijze	digitaal
datum	23-02-2017
plannummer	3
type plan	bouwplan
onderwerp plan	grondplan ontworpen toestand Pupillen
aanmaakschaal	1/200
aanmaakwijze	digitaal
datum	23-02-2017
plannummer	4
type plan	bouwplan
onderwerp plan	bestaande en ontworpen toestand AIPA woning
aanmaakschaal	1/100
aanmaakwijze	digitaal
datum	23-02-2017
plannummer	5
type plan	bouwplan

onderwerp plan	details omgevingsaanleg Pupillen
aanmaakschaal	1/10
aanmaakwijze	digitaal
datum	23-02-2017
plannummer	6
type plan	bouwplan
onderwerp plan	ontworpen terreinprofielen Pupillen 1
aanmaakschaal	1/200
aanmaakwijze	digitaal
datum	23-02-2017
plannummer	7
type plan	bouwplan
onderwerp plan	ontworpen terreinprofielen Pupillen 2
aanmaakschaal	1/200
aanmaakwijze	digitaal
datum	23-02-2017
plannummer	8
type plan	bouwplan
onderwerp plan	ontworpen terreinprofielen Pupillen 3
aanmaakschaal	1/20, 1/100, 1/200
aanmaakwijze	digitaal
datum	23-02-2017
plannummer	9
type plan	bouwplan
onderwerp plan	bestaande toestand fietsenstalling Pupillen
aanmaakschaal	1/100
aanmaakwijze	digitaal
datum	23-02-2017
plannummer	10
type plan	bouwplan
onderwerp plan	ontworpen toestand fietsenstalling Pupillen
aanmaakschaal	1/100
aanmaakwijze	digitaal
datum	23-02-2017